

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

XIX. YÜZYIL'IN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN
OSMANLI'YA YÖNELİK CASUSLUK FAALİYETLERİ
(1850-1900)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cantürk AYDIN

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA

KARS-2015

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

XIX. YÜZYIL'IN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN
OSMANLI'YA YÖNELİK CASUSLUK FAALİYETLERİ
(1850-1900)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cantürk AYDIN

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA

KARS-2015

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısından İtibaren Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Yönelik Casusluk Faaliyetleri (1850-1900)* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled *Russia's Espionage Activities Against the Ottoman in the Middle of the Nineteenth Century (1850-1900)* as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

20/02/2015

Cantürk AYDIN

Tez Onay Sayfası

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Cantürk AYDIN tarafından hazırlanan *XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısından İtibaren Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Yönelik Casusluk Faaliyetleri (1850-1900)* başlıklı bu çalışma, 22/01/2015 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [*oybirliği/oy çokluğuyla*] başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak (*oy çokluğuyla/birliğiyle*) kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA (Danışman)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nurhan AYDIN

Üye : Yrd. Doç. Dr. İlhami Ege

ONAY

Bu Tez, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/.../2015 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

<i>Bilimsel Etik Bildirimi</i>	<i>ii</i>
<i>Tez Onay Sayfası</i>	<i>iii</i>
<i>ÖNSÖZ</i>	<i>vi</i>
<i>ÖZET</i>	<i>viii</i>
<i>ABSTRACT</i>	<i>ix</i>
<i>KISALTMALAR</i>	<i>x</i>
<i>GİRİŞ</i>	<i>1</i>
<i>OSMANLI-RUS MÜNASEBETİNİN BAŞLANGICI</i>	<i>1</i>
<i>KIRIM SAVAŞINA KADAR OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİ</i>	<i>1</i>

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA'NIN OSMANLI'YA YÖNELİK CASUSLUK FAALİYETLERİNİN BAŞLAMASI

1. İSTİHBARAT VE CASUSLUK	14
1.1. İstihbarat	14
1.2. Casusluk	15
1.3. İstihbarat ve Casusluk Arasındaki İlişki.....	17
1.4. Osmanlı'da İstihbarat	17
1.4.1. Yıldız İstihbarat Teşkilatı (1880-1908).....	20
1.4.2. Teşkilat-ı Mahsusa (1913-1918)	22
1.5. Rusya'da İstihbarat	23
1.6. Rusya'nın Osmanlı'ya Yönelik İstihbarat Faaliyetleri'nin Başlaması.....	25
1.6.1. Rusya'nın İlk İstanbul Daimi Elçisi ve Faaliyetleri	25

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL'DA RUSYA'NIN OSMANLI'YA YÖNELİK CASUSLUK FAALİYETLERİ

2. III. Selim Dönemi Rus Casusluk Faaliyetleri	31
2.1. II. Mahmut Dönemi Rus Casusluk Faaliyetleri	32
2.2. 1850-1878 Osmanlı-Rus Münasebetleri ve Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri.....	37
2.2.1. Rusya'nın Osmanlı Üzerinde Planları ve Diğer Devletlerle İlişkileri.....	37

2.2.2. Prens Mençikof'un İstanbul Elçiliği ve Kırım Savaşı	40
2.3. XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Rusya'nın Osmanlı'ya Yönelik Casusluk Faaliyetleri.....	44
2.4. Panslavizm ve Rusya'nın Osmanlı'ya Yönelik Casusluk Faaliyetleri.....	48
2.5. İgnatiyef'in İstanbul Rus Elçiliği ve Balkanlar'daki Casusluk Faaliyetleri.....	52
2.5.1. Tersane Konferansı (İstanbul-23 Aralık 1876)	57
2.5.2. Londra Protokolü (18 Mart 1877)	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1878-1915 YILLARI ARASINDA OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİ

3. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı.....	62
3.1. Edirne Mütarekesi (31 Ocak 1878).....	64
3.2. Berlin Kongresi (13 Haziran 1878).....	67
3.3. 1877-1878 Savaşı Sonrası Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri	69
3.4. 1877-1878 Savaşı Sonrası Rusya'nın Kafkasya ve Anadolu Politikası ve Casusluk Faaliyetleri.....	73
3.5. 1890-1895 Ermeni Olayları ve Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri	75
3.6. XX. Yüzyıl'da Rusya'nın Osmanlı'ya Yönelik Casusluk Faaliyetleri.....	79
3.7. İngiltere ve Rusya Arasında Reval Görüşmeleri ve Rus Casusluk Faaliyetleri.....	81
3.7.1. Reval Görüşmeleri.....	81
3.8. Çarıkov'un İstanbul Rus Elçiliği Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri.....	85
3.9. Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı-Rus Münasebetleri.....	88
3.10. Birinci Dünya Savaşında Bazı Rus Casusluk Örnekleri.....	90
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA	95
EKLER	103
ÖZGEÇMİŞ.....	112

ÖNSÖZ

Bu çalışmada XV. Yüzyılda başlayan Osmanlı-Rus münasebetlerinin sonraki yüzyıllarda nasıl bir hal aldığı ve XIX. Yüzyılda Rusya'nın büyük bir güç olarak dünya siyasetinde yerini almaya başlamasından itibaren kendine yayılma alanı olarak seçtiği Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirdiği istihbarat faaliyetleri incelenmiştir.

XIX. Yüzyılda her iki devletin yapmış oldukları savaşlar her iki toplum içinde zararlı mahiyetler taşımasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklar ve azınlık unsurlarının isyanları bir nevi Rusya'nın işini kolaylaştırmıştır. Bu Durum Rusya'nın I. Petro devrinden beri var olan sıcak denizlere inme politikasından uzaklaşmamasına ve Rusya'yı I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı Devleti'ne her türlü darbeyi indirme girişiminden vazgeçirememiştir. Çalışmada, giriş bölümünde XV. Yüzyıldan itibaren süre gelen Osmanlı-Rus münasebetleri konu alınmıştır. Birinci bölümde, "istihbarat" ve "casusluk" kavramları açıklanarak, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı ilk istihbarat faaliyetleri ile birlikte 1700 İstanbul antlaşması sonucu daimi elçi bulundurma hakkı elde eden Rusya'nın ilk İstanbul Elçisi P. A. Tolstoy'un bulunduğu süre kısmında faaliyetleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm, XIX. Yüzyıl ve ikinci yarısından itibaren Rusya'nın emperyalist ve baskıcı politikası çerçevesinde Osmanlı Devleti topraklarında yayılma amaçlı gerçekleştirdiği siyaset oyunları ve Prens Mençikof'un İstanbul elçiliği sırasında Osmanlı gayrimüslim toplumlarını kullanarak Balkanlarda sebep olduğu azınlık isyanlarının ve Kırım Savaşı'nın Osmanlı Devleti'ne zararları anlatılmıştır. Üçüncü bölüm, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Osmanlı Devleti üzerinde açmış olduğu büyük kayıpları ve Rusya'nın Ermeni toplumunu kullanarak Osmanlı Devleti'nin doğu topraklarında yapmış olduğu faaliyetleri ile XX. Yüzyılın başından I. Dünya Savaşı'na kadar Rusya'nın casusluk faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada temel kaynak olarak; Osmanlı arşiv belgeleri kullanılmıştır. Belgelerin yanında Osmanlı-Rus ilişkilerini değerlendiren telif eser ve makalelerden de yararlanılmıştır. Konu bütünlüğü Osmanlı arşiv belgelerinin tarih sıralamasına göre götürülmüştür.

Çalışma da maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen başta ailem olmak üzere ve değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA'ya sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca katkılarından ve yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Nurhan AYDIN'a, Yrd. Doç. Dr. Yüksel BAYIL'a, Arş. Gör. Tolga AKAY'a, Arş. Gör. Erol KARCI'ya ve son olarak değerli kardeşim Çağlar SAMSA'ya teşekkür ederim.

1 Ocak 2015

Cantürk AYDIN

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİMİ
XIX. YÜZYIL'IN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN OSMANLI'YA YÖNELİK CASUSLUK
FAALİYETLERİ
YÜKSEK LİSANS
Canürk AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA
2015-124

ÖZET

Osmanlı-Rus Savaşları, her iki toplumun arasında süregelen mücadelelerin su yüzüne çıktığı dönemlerdir. Devletler birlik ve bütünlüklerini korumak için sürekli bir hazırlık içinde olmak zorundadır. Bunun için devletler, barış zamanında dost ve düşmanlarını saptayarak bunların zayıf yanlarını bulmak ve bunlardan yararlanmak için çalışırlar. Bu amaçla yabancı devletler hakkında bilgi toplamak, toplanan bilgileri değerlendirmek ve bu devletlerin hassas noktalarını kullanmak yoluyla onları zayıflatmak ve bölmek maksadıyla yapılan çalışmalar genel anlamda “istihbarat” olarak adlandırılır.

Rusya, dış istihbaratı devletlerarası ilişkilerde casusluğu etkili bir şekilde kullandığı ve en başarılı olduğu ülke Osmanlı Devleti'dir. Bunun en büyük nedenlerin başında elbette Rus çıkarlarının büyük ölçüde Osmanlı topraklarında olmasıdır. Rusya'nın Osmanlı Devleti topraklarında yaptığı istihbarat çalışmaları Osmanlı arşiv belgelerinin de gösterdiği gibi açıktır. Bu belgeler Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Asya ve Avrupa topraklarında savaş ve barış dönemlerinde faal bir çalışma içinde olduğunu göstermektedir. Bu belgelerden anlaşıldığı gibi Rusların casusluk faaliyetlerinde Sırp, Bulgar, Yahudi, Ermeni gibi Osmanlı tebaasını kullandığı ve bu toplumları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik ettiği de Rusya'nın rolünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, İstihbarat, Casusluk.

KAFKAS UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY
RUSSIA'S ESPIONAGE ACTIVITIES AGAINST THE OTTOMAN IN THE MIDDLE OF THE
NINETEENTH CENTURY (1850-1900)

Canürk AYDIN

Yrd. Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA

2015-124

ABSTRACT

Ottoman-Russian War is the stage in which the on going struggle between the two communities have surfaced and the bloods he dare made. The States must be in a constant readiness to protect the unity and integrity. For this, the states work to find their friends and enemies weaknesses by detecting them in peace time and try to take advantage of them. With this aim, collecting information about foreign governments, evaluating the information collected and the work done for the purpose of weakening and dividing the states by using their vulnerable points generally called as "intelligence". The Ottoman Empire is the country which Russia uses foreign intelligence espionage effectively in inter-state relations and the most successful one. A few of the largest of the causes, of course, is that Russian interests are greatly in the Ottoman lands. Russia's intelligence work in the Ottoman Empire lands is clear, as shown by the Ottoman archives. These documents show that Russia is in an active work in the period of war and peace in the Ottoman Empire's Europe and Asia territory. As seen from these documents, Russia uses the Ottoman subjects like Serbs, Bulgarians, Jews, Armenians in espionage activities and encourages these communities to revolt against the Ottoman Empire that reveals the role of Russia.

Keywords: Ottoman Empire, Russia, Intelligence, Spying.

KISALTMALAR

A. MKT. MHM: Sadaret Mektubi Muhimme

A. MKT. MVL: Sadaret Mektubi Kalem-i Meclis-i Vala Riyaseti Evrakı

A. MKT. UM: Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Evrakı

BEO: Bab-1 Ali Evrak Odası

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C: Cilt

Çev: Çeviren

DH. EUM. ECB: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Ecanip Kalemi

DH. EUM. 5. ŞB: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube

DH. KMS: Dâhiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

DH. ŞFR: Dâhiliye Şifre Kalemi

Ed: Editör

HAT: Hatt-ı Hümayun

Haz: Hazırlayan

HR. MKT: Hariciye Nezareti

HR. SYS: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım

HR. TO: Hariciye Nezareti Tercüme Odası

İ. DH: İrade Dâhiliye

İ. MVL: İrade Meclis-i Vala Evrakı

MVL: Meclis-i Vala Evrakı

S: Sayfa

Ss: Sayfa Sayısı

TŞR. BNM: Taşra Evrakı Bosna Müfettişliği

TTK: Türk Tarih Kurumu

Y. A. HUS: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı

YPRK. ASK: Yıldız Perakende Askeri Maruzat

Y. PRK. AZJ: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal

Y. PRK. BSK: Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı

Y. PRK. EŞA: Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şebenderlik ve
Ataşemiliterlik

Y. PRK. UM: Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı

Y. PRK. ZB: Yıldız Perakende Zaptiye Nezareti Maruzatı

ZB: Zaptiye Nezareti Evrakı

GİRİŞ

OSMANLI-RUS MÜNASEBETİNİN BAŞLANGICI

KIRIM SAVAŞINA KADAR OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİ

Rusya Knezliği XV. Yüzyılın başında bağlı olduğu Altın Orda Hanlığında yaşanan taht kavgalarından yararlanarak siyasi bütünlüğünü sağlamayı başarmıştır. Bundan sonra Moskova Knezliği, hâkimiyetini güçlendirerek III. İvan döneminde diğer Rus Knezliklerini kendi hâkimiyeti altına almıştır. III. İvan, bu knezlikleri Ortodoksluk şuuru etrafında birleştirerek Rus milleti düşüncesini geliştirmiş ve devlet olma sürecini başlatmıştır.¹

1475’de Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Devleti’nin himayesine girmesiyle birlikte Rus tüccarları için Karadeniz’de dini bir problem ortaya çıkmıştı. Bu sırada Rusya, Osmanlı Devleti için bir tehdit oluşturmuyordu. Fakat Rusya’nın siyasi ve coğrafi yalnızlığından kurtulmak istemesi nedeniyle Osmanlı Devleti’nin gücünü öğrenmek istiyordu. Kapitülasyonlar ile Osmanlı Devleti’ne dost olan Hıristiyan devletlere verilen ayrıcalıklar Rusya’nın dikkatini çekiyordu. Venedikliler ve Cenevizliler Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapmaya başlamışlardı. Rusya, bu imtiyazlardan yararlanmak amacıyla Osmanlı Devleti ile dostluk kurmak istiyordu.² Bundan dolayı Rusya, devlet olma yolunda Osmanlı Devleti ile ilişkilerini Kırım Hanlığı vasıtasıyla ilerletmeye çalışmıştır. Moskova Knezi III. İvan, Kırım Hanı Mengli Giray’a bir mektup yazarak Osmanlı padişahı ile ilişki kurmak istediğini bildirmiştir. Kırım Hanı da bu durumu İstanbul’a arz etmiş ve İstanbul’dan olumlu cevap gelince III. İvan, bir elçilik heyetini Azak ve Kefe’deki Rus tüccarların ilişkilerine değinen ve Osmanlı Devleti ile ilişkilerin geliştirilmesini isteyen bir mektubu II. Beyazıt’a göndermiştir. II. Beyazıt, Rus tüccarlarının karşılaştığı sorunların giderileceğini ve Rus elçilerin İstanbul’da kabul edileceğini söylediği mektubu III. İvan’a göndermiştir. III. İvan, Rus elçilerinin İstanbul’da kabul

¹ Nimet Akdes Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 139.

² Halil İnalçık, **Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700**”, Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, Ankara 1999, s. 25-26.

edileceğini öğrenince, 1497'de Michail Pleşçeyev adlı elçiyi İstanbul'a göndermiştir. Osmanlı-Rus siyasi ilişkileri böylelikle başlamıştır.³

Rusya, Tatar tehdidine karşı askeri gücünü büyütme çalışmış ve elinde tuttuğu Astrahan ve Volga yollarını da kesmişti. Bundan dolayı Harezm tüccarları ve Mekke'ye gitmek isteyen hacı adayları eskisi gibi rahat hareket edemiyorlardı. Bu sebeple Safevilere karşı müttefik olan Orta Asya Hanlıkları, Osmanlı Devleti'nden himaye istediler. Osmanlı Devleti, Müslümanları himaye gayesiyle Rusya ile karşı karşıya kalmıştır. Rusya'da Üçüncü Roma ve Slav Ortodoks Hıristiyanlarının koruma rolünü benimsemişti.⁴ XVII. Yüzyılla beraber Rusya, ekonomik ve askeri gücünü yenileme çalışmaları içine girmiştir. Bu çalışmaların neticelerini ilk olarak Lehiler üzerine denemeye karar vermiştir.⁵ Bu nedenle Rusya, 1613 ve 1615 yıllarında İstanbul'a iki elçi heyeti göndererek Lehistan'a karşı Osmanlı Devleti'nden müttefik arayışlarına girişmiştir. Ancak Rusya'ya bağlı Kazakların Azak Kalesini tehdit etmesi nedeniyle bu duruma sıcak bakılmamıştır. Osmanlı Devleti, Kazakların bu saldırılarından Rus Çarı'nı sorumlu tutmuştur.⁶

XVII. Yüzyılın ikinci yarısında Ukrayna'da yaşanan olaylar Osmanlı Devleti ile Moskova Knezliği ilişkilerine soğukluk getirmiştir. Kazakların yaşadığı Ukrayna bu tarihlerde Rusya-Lehistan savaşına sahne olmaktadır. Kazakların lideri olan Doroşenko'nun Osmanlı Devleti'ne müracaatı ile savaş sona ermiştir. Rusya ile Lehistan arasında Andrusovo Barışı imzalanmıştır. Osmanlı-Rus ilişkileri bakımından bu barış antlaşmasının en önemli maddesi Osmanlı Devleti'nin Lehistan üzerine sefer düzenlemesi durumunda Rusların yardım edeceğine dair vaatte bulunmalarıdır.⁷

İlk Osmanlı-Rus çatışması, Osmanlı Devleti'nin Kırım üzerinde Rus tehdidini ortadan kaldırmak için 1677-1681 yıllarında Çehrin'e düzenlediği sefer ile meydana gelmiştir. Rusya'nın yenilgisi ile sonuçlanmıştır. 1679'da Kırım ve Rus Devleti temsilcileri Bahçesaray'da bir araya gelmişlerdir. Bahçesaray görüşmeleri iki yıl

³ Dilek Karadağ, **1855 Kars Zaferi**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars 2009, s.8,

⁴ İnalçık, **Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700** s. 29-30.

⁵ Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri" **Osmanlı Ansiklopedisi**, Ankara 1999, Cilt: 1, s. 536.

⁶ Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, s.234.

⁷ Kurat, "**Rusya Tarihi**", s. 231-233.

sürmüştür. İki yıl sonra 11 Şubat 1682 tarihinde imzalanan bu antlaşmanın Ruslar açısından en önemli başarısı, Osmanlı Devleti'nin Ruslara Kudüs'teki Ortodoks Kilisesi'nin himayesi hakkını vermesidir.⁸ Antlaşmanın maddelerine göre;

- Kırım Hanlığı ile Rusya sınırı Dinyeper Nehri olacaktır,
- Kırım Hanlığı'na harpte geçen sürenin vergisi toptan ödenecek ve her yıl ayrıca vergi verilecektir.

Bu antlaşma aynı zamanda Osmanlı padişahının onayından geçmesi bakımından ilk Osmanlı-Rus Antlaşması da sayılır.⁹

Osmanlı devletinin başarısız olduğu II. Viyana bozgunundan sonra Avusturya, Lehistan ve Venedik arasında oluşturulan Kutsal ittifak üyelerinden Lehistan Kralı Yan Sobieski, Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü bir koalisyon oluşturmak için Rusya ve diğer Hıristiyan Devletleri Kutsal birliğe davet etmişti. Rusya, 1686 yılında Kutsal Birliğe girmeyi kabul etmişti. Bununla politikasını değiştiren Rusya, Kırım Hanlığına savaş açmayı taahhüt etmişti. Osmanlı Devleti, Kutsal ittifak üyelerinden Avusturya, Venedik ve Lehistan üzerinde 1695-1697 yıllarında üstünlük sağlamasına rağmen Rusya ile mücadelenin sonucunda 1696 yılında Çar I. Petro, Azak kalesini ele geçirmeyi başarmıştır. Kutsal ittifak'a karşı yapılan bu savaşlar İngiltere'nin ara bulucu çabaları sonucu imzalanan Karlofça Antlaşması ile sona ermiştir. Rusya ile bir uzlaşma sağlanamamıştır.¹⁰ Bunun üzerine I. Petro, Karadeniz'de Kutsal ittifak devletleri olmadan tek başına savaşamayacağını düşünerek İstanbul'a gönderdiği elçi ile barış antlaşması yapılmasını istemiştir. 13 Haziran 1700 tarihinde 30 yıl süreli 14 maddelik İstanbul Barış Antlaşması yapılmıştır. Buna göre;

- Azak Kalesi yıkılacak arazisi Rusya'ya bırakılacaktır.
- Rusya'nın Dinyeper Nehri üzerinde ele geçirdiği yerlerde bulunan kaleler yıkılarak arazisi Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktır.

⁸ Nikolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt: IV, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 162.

⁹ Haluk F. Gürsel, **Tarih Boyunca Türk-Rus Münasebetleri**, Ak Yayınları, İstanbul 1968, s. 43.

¹⁰ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 254-255.

- İstanbul'da oturan Rus Kapı kethüdası ve diğer diplomatik kişiler, diğer devlet temsilcilerinin yararlandığı bütün haklara sahip olacaktır.
- Bu antlaşma sayesinde İstanbul'da daimi bir Rus elçisi kabul edilmiştir.¹¹
- Rus hacıları Kudüs'ü ziyarette tamamen serbest olacaklardır.¹²

Rusya, barış süresinden istifade ederek Karadeniz'e açılmak için hazırlıklara girişmiştir. Fakat I. Petro, Kırım'da kuvvetli bir mukavemetle karşılaştı ve Karadeniz'de açılma fikrinin iyi olmadığı düşüncesiyle yönünü Baltık Denizi'ne çevirdi. Lehistan'daki taht karışıklığından yararlanmak maksadıyla Rusya ve Polonya 1708'de İsveç'e saldırdılar. İsveç, bu savaştan başarılı çıkmıştır. Bunun üzerine Rusya, Osmanlı politikasına geri dönüş yaparak Sırbistan, Eflak, Boğdan ve daha sonra da Karadağ'da bulunan Hıristiyanları kışkırtmaya başlamıştır. III. Ahmet ise bu sıralarda vuku bulan Rum ve Arnavut ayaklanmasından dolayı Rusya ile savaşmak istemiyordu. Rusya, bu ayaklanmaları bahane ederek 40 bin kişilik bir orduyla Tuna Nehri'ne vardığında Osmanlı ordusu Tuna'da Rus Ordusunu karşılamıştır. 20 Aralık 1710'da iki devlet arasında resmen savaş başlamıştır.¹³

Rusya 1700 İstanbul Antlaşması ile iki önemli amacına ulaşmış oldu. Bunlardan birincisi sıcak denizlere açılmak maksadıyla Karadeniz de bir kapı almak ve ikinci olarak, yıllardan beri Osmanlı Devleti ile siyasi ilişki başlatma amacıdır. Bu gayelerden ilki pek fazla sürmemiş 1710 yılında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı ile Rusya, Osmanlı Devleti'ne yenildiği gibi Azak Kalesini de geri vererek Karadeniz'in tekrar bir Türk gölü haline gelmesini sağlamıştır.¹⁴ Bu yenilgi sonrası her iki ülke arasında imzalanan 21 Temmuz 1711 Prut Antlaşmasına göre;

- Prut Meydanında esir edilen Ruslar serbest bırakılacaktır.
- Azak Kalesi tekrar Osmanlı Devleti'ne iade edilecektir.
- Rusya Devleti, Lehistan içişlerine müdahale de bulunmayacaktır.
- Rus Tüccarı, İstanbul'a Karadeniz üzerinden gelemeyecektir.

¹¹ “İlk Rus daimi elçisi olarak 1702 yılının başında Pyotr Andreyeviç Tolstoy İstanbul'a gönderilmiştir.”

¹² Gürsel, **Tarih Boyunca Türk-Rus Münasebetleri**, s.51-52. Fahrettin Kirzioğlu, **1855 Kars Zaferi**, Işıl Matbaası, İstanbul 1955, s. 18.

¹³ Köse, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, s. 539.

¹⁴ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 119-220.

- Savaştan önce Osmanlı Devleti'ne sığınan İsveç Kralı XII. Karl ülkesine istediği yoldan dönebilecektir.¹⁵

Rusya, Prut Antlaşması'na uymayarak Azak Kalesi'nden çıkmadığından dolayı iki devlet arasında yine seferberlik ilan edilmişti. Fakat İngiltere ve Felemenk Elçilerinin aracılığı sayesinde Rusya Azak Kalesini teslim etmiştir. Ayrıca İngiltere'nin aracılığıyla Rusya, Lehistan ve İsveç arasında bir barış anlaşması imzalamıştır.¹⁶

Rusya, barış süresinde ordusunu kuvvetlendirmişti ve Baltık Denizi'ne ulaşmak için İsveç ile savaşa girmişti. Bu savaş Nişat Antlaşması'yla sonuçlanmıştır. Rusya Baltık sahiline ulaşmış, Estonya ve Livonya'yı elde etmiştir. Karadeniz'e direkt açılmayacağı için güneye inme politikasını Hazar Deniz'i üzerinden gerçekleştirmeye karar vermişti.¹⁷ Osmanlı Devleti, iç problemler ve bu sırada İran ile savaşından dolayı bu durumu hoşnutsuzlukla karşılamıştı. Seferberlik düşüncesi sırasında Fransa'nın arabuluculuğu ile 1721-1723'te Rusya ve Osmanlı Devleti arasında İran'ın taksimatı hususunda anlaşmaya varılmıştır. Bu antlaşmaya göre;

- Mazenderan ve Gilan vilayetleri Rusya'ya; Revan ve çevresi Osmanlı Devleti'nin olacaktı.

Bu antlaşmaya rağmen, Osmanlı Devleti, Rusya'ya güvenememiştir. III. Ahmet'ten sonra tahta geçen I. Mahmut döneminde Rusya'da da taht değişikliği olmuş tahta II. Katerina geçmiştir. II. Katerina, Petro'nun vasiyetini yerine getirmek için bu yüzyıldan itibaren Boğazları ele geçirmeyi, Kafkaslara ve Balkanlara hâkim olmayı, sıcak denizlere inmeyi ve Doğu Anadolu üzerinden Basra'ya hâkim olmak amacıyla yeni planlarını tatbik etmeye başlamıştır.¹⁸ Rus Çariçesi, Avusturya ile 1733 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak yapmıştır. Bu ittifak antlaşmasına göre;

¹⁵ Gürsel, **Tarih Boyunca Türk-Rus Münasebetleri**, s. 55.

¹⁶ Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", s. 536-540.

¹⁷ Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", s. 541.

¹⁸ Hasan Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışına (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 857.

Avusturya, Bosna-Hersek'i alacak buna karşılık Rusya ile Osmanlı Devleti arasında savaş çıkarsa Avusturya'da Rusya yanında savaşa girecekti.¹⁹

Rusya, Avusturya ile müttefik olduktan sonra, Özi ve Kılburun Kaleleri'ni zapt etmiş ve Don Nehri'ne donanmasını göndermiştir. Avusturya, Erdil ve Eflak üzerinden ya da Tuna Nehri üzerinden İstanbul'u kuşatacaktı. Bu sırada Avusturya ile Fransa arasında da savaş çıkmıştı. Fransa, Rusya'nın Baltık Denizi'ne ulaştıktan sonra Karadeniz ve Akdeniz'e inerse kendi ticari menfaatlerine zarar geleceğinden endişelenerek Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı bir an önce savaşa girmesi için çabalyordu. Rusya, ilk olarak 1736 yılında Azak Kalesine saldırmıştır. Osmanlı Devleti 2 Mayıs 1737 tarihinde Rusya'ya resmen savaş ilan etti. Avusturya, Niş, Bosna ve Vidin; Rusya, Kırım ve Bender bölgesine saldırmaya başlamıştı. Sadrazam Yeğen Mehmet Paşa, Avusturya'yı geri püskürterek Belgrat'ı almıştı. Bu sırada Fransa-İsveç ittifakı ve Osmanlı-Prusya arasında antlaşma yapıldıktan sonra, Osmanlı Devleti ile İsveç arasında da bir ticari antlaşma yapılmıştı. Bu gelişmeler sonucunda Avusturya, Osmanlı Devleti ile anlaşarak savaştan ayrılmıştı. Rusya, Azak Kalesini ele geçirmişti. Fakat Avusturya'nın savaş'tan çekilmesi nedeniyle Rusya'da savaşı sonlandırmak zorunda kalmıştır. Bu kalenin düşmesinin ardından Rusya için Kırım'a işgal yolu açılmış oldu. 1 Eylül 1739 Rusya ile ve 18 Eylül 1739'da Avusturya ile Belgrat Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre;

- Belgrat, Sırbistan ve Haşova Osmanlı Devleti'ne geri verilmişti.
- Azak Kalesi yıkılarak Rusya'ya verilmişti.
- Don Nehri akarsuyu üzerinde Ruslar ve Kaban sınırında Osmanlı Devleti birer kale yapabileceklerdi.
- Karadeniz ve Hazar Denizleri'nde Rus savaş gemileri ve ticaret gemileri bulunmayacaktı.
- Kafkas Eyaletleri özgür ve bağımsız olacak ve bu eyaletler üzerinde ne Osmanlı Devleti ne de Rusya söz sahibi olacaktı.
- Rus Kesişleri, Kudüs'e ziyaret amacıyla gidebileceklerdi ve bunlardan vergi alınmayacaktı.
- Rus tüccarları, İstanbul'a Karadeniz'den gelemeyecekti, ancak yabancılarla ticaret yapabileceklerdi.²⁰

¹⁹Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 22.

Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Balkanlar'da eski sınırlarına kavuşmuştu. Ancak Rusya'nın elinde kalan Karadeniz'deki en önemli nokta Azak Kalesi'dir.²¹ Rusya, Balkanlar'daki Slavları kışkırtmaya devam etmiştir. Ayrıca Lehistan'a bir kuvvet göndermiştir. Bu yüzden Leh Milli Katolik Meclisi, Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Osmanlı Devleti, İstanbul'da bulunan Rus Elçisi'ne bir nota vererek Rusya'nın Lehistan içişlerine karışmamasını ve bağımsızlığına saygı göstermesini belirtmiştir. Ayrıca elçiden, Rusya'nın Balkanlar'da Slavları kışkırtmasından vazgeçmesini ve Osmanlı Devleti'nin egemenliğine saygı göstermesi istenmiştir. Rusya ise 116 bin kişilik bir orduyla Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmıştır.²²

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı Osmanlı Devletinin gerileme döneminin belirtilerin büyük oranda hissedildiği bir döneme rastlar. Savaş sırasında Eflak-Boğdan, Kili, Akkerman, Yergöğü, Rusçuk ve Bükreş Kaleleri Rusya'nın eline geçmiş ve Rusya, Tuna Nehri'ne hâkim duruma gelmiştir. Rumlarda Rusya'nın yanında yer alarak yardıma gitmiştir. Rusya Mora'ya saldırmaya başlamıştı. Rusya'nın hedefi Mora'da isyan çıkarıp bunu Selanik'e kadar yaymaktı. Fakat Mehmet Paşa, Mora'da asayişi sağlamıştır. Ruslar, Kefe, Kerç, Prekop ve Yenikale'yi ele geçirip 1770'de Kırım'a saldırıya geçmiştir. Kırım Hanı Selim Giray, Ruslar karşısında aldığı yenilgiden sonra İstanbul'a kaçmıştır. Kırım'da yönetime Kalay Şahin Giray geçmiştir. Rus yanlısı olan bu Han, Osmanlı tarafından azl edilerek yerine Tatar Maksut Giray getirildi. Nitekim Osmanlı Devleti, savaşta Kırım, Karadeniz Kıyıları, Eflak-Boğdan'ı kaybetmiş; deniz kuvvetleri ve filosu yakılmış bir durumda hem Ruslarla hem de Mora İsyanı ile uğraşmak zorunda bırakılmıştır. Rusya, ele geçirdiği yerler yüzünden Avrupa'nın dengesi bozabileceği için İngiltere, Prusya ve Avusturya Rusya'dan Osmanlı Devleti ile barış yapmasını istemişlerdi. Bu teklife karşılık Rusya, Azak Kalesini ve Akdeniz'de Rus tüccarlarına bir üs verilmesini istemişti. Ayrıca Rusya, Kırım'ın bağımsızlığının Osmanlı Devleti tarafından tanınmasını da istemişti. Osmanlı Devleti şartları ağır bulduğundan barış teklifini reddetmişti. Nitekim Rus ordusunda salgın baş göstermesi Rusya'nın geri adım atmasını sağlamış ve 10 Mayıs 1772 tarihinde Yergöğü Mütarekesi imzalandıktan sonra barış görüşmeleri başlamıştır. Fakat Kırım'ın bağımsızlığı

²⁰ Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", s. 541-542.

²¹ Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", s. 541-542.

²² Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", s. 543.

Osmanlı Devleti tarafından tanınmadığından görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.²³ Rusya bunun üzerine tekrar taarruza geçmiş Tuna, Gürcistan ve Kırım'da başarılı olmasına rağmen içinde bulunduğu mali ve askeri kötü gidişattan dolayı tekrar barış istemiştir. Rusya'nın barış istemesi I. Abdülhamit'in tahta çıkmasına rastlamıştır. I. Abdülhamit barış teklifini kabul etmiş ve Küçük Kaynarca Barış Antlaşması şartları belirlenmeye başlamıştır. 21 Ocak 1774'de yapılan bu antlaşma Osmanlı Devleti tarafından hem askeri hem de siyasi bir yenilgi olmuştur. Buna göre;

- Kırım, Osmanlı Devleti'nden ayrı bir yönetim olacaktır.
- Dinyeper Nehri ile Buğ Nehri arasındaki yerler Rusya Devleti'ne bırakılacaktır.
- Azak, Kerç, Yeni Kale ve Kılburun Kaleleri Rusya'ya bırakılacaktır.
- Osmanlı Devleti'ne tabi olan Ortodokslar üzerinde Rusya Devleti'nin himaye hakkı bulunacaktır.
- Rus ticaret gemileri Osmanlı Devleti sularında serbest olacak ve Boğazlardan serbest geçiş hakkı bulunacaktır.
- Eflak ve Boğdan Voyvoda atamalarında Rusya Devletine danışılacaktır.
- Rusya Devletine savaş tazminatı verilecektir.
- Rusya Devleti, Rus tüccarının olduğu yerlerde Konsolosluk açabilecektir.²⁴

Bu antlaşma, Kırım ile birlikte birçok yerin Rusya egemenliğine bırakılmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin iç işlerine Rusya'nın müdahalesine neden olacak, Ortodoks tebaanın Rusya tarafından savunulmasına fırsat vermesi ve Osmanlı topraklarında Rus konsolosluklarının açılmasını sağlaması açısından hem Rusya hem de Osmanlı Devleti için çok önemlidir. Avrupa Devletleri, Kırım'ın ilhakına ses çıkarmadılar, ancak Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı kışkırtıyorlardı. İstanbul'daki İngiliz ve Prusya Elçileri, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'yı bunun için teşvik ediyorlardı. Avusturya ve Rusya, İstanbul'u alıp Büyük Bizans'ı ihya için görüşmeleri sürdürüyorlardı. Bu görüşmeler neticesinde iki devlet ilişkilerinde Eflak-Boğdan çekişmesi, Gürcistan meselesi, Kafkas kabilelerinin Rus topraklarına akınları, Varna'ya bir konsolos tayin edilmesi ve Kılburun civarındaki Tuzlar meselesi gibi konular anlaşmazlıkları oluşturuyordu. Ayrıca Mısır'da bulunan

²³Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 28. Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri" s. 543.

²⁴Gürsel, **Tarih Boyunca Türk-Rus Münasebetleri**, s. 56.

Rus Elçisi, Kölemen Beylerini isyana teşvik ediyordu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Rusya'ya bir ultiatom vermiş, fakat Rusya uzun süredir hazırlık yaptığı savaşa girmemişti. Çünkü müttefiki Avusturya'nın içinde bulunmuş olduğu taht kavgalarının çözüme kavuşmasını beklemekteydi.²⁵

Rus Elçisi Bulgakof'un teşvikleri sonucu 19 Ağustos 1787'de iki devlet arasında savaş başlamış ve Avusturya'da savaşa girmişti. Bu gelişmeler yaşanırken I. Abdülhamit vefat etmiş ve yerine III. Selim geçmiştir. III. Selim, iki düşman devlet karşısında müttefik aramaktaydı. İsveç, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girdi. Yaş, Özi ve Hotin Kaleleri Rusların eline geçtikten sonra iki müttefik devlet Kalas'ta Osmanlı Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratmışlardı. Bu gelişme sırasında Prusya, Rusya'nın Orta Avrupa'da giderek güçlenmesine karşılık Osmanlı Devleti'nden bir ittifak akdi istemişti. Osmanlı Devleti bu akdi kabul etmiş ve 31 Ocak 1790'da bir antlaşma imzalanmıştı. Bu akde göre;

- Rusya ve Avusturya ordusu, Tuna Nehrine geçerse Prusya'da savaşa girecekti.
- Osmanlı Devleti barış yapıldığı takdirde Avusturya'nın eline geçen Galiçya'yı geri alarak Lehistan'a bırakacaktı.
- Eğer Osmanlı Devleti ile Avusturya barış yapmazsa Prusya'da Avusturya ile barış yapmayacaktı.
- Barış yapıldıktan sonra Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti, İsveç, Lehistan ve Prusya'ya savaş ilan ederse, Osmanlı Devleti ve Prusya onlara karşı birlikte savaş açacaktı.

Bu ittifak imzalandıktan sonra Osmanlı Devleti, seferberlik ilan etmişti. Fakat II. Leopald'ın tahta çıkması ve Avusturya'da yaşanan iç sorunlar yüzünden 27 Temmuz 1790'da imzalanan Zıştovi Antlaşması ile Avusturya savaştan çekilmişti. Rusya'da Avrupa da yaşanan gelişmeler ve Fransız İhtilali'nin getireceği zararlar nedeniyle barış istemiş ve 10 Ocak 1792 tarihinde Yaş Antlaşması imzalanmıştır.²⁶

Yaş Barış Antlaşması'na göre;

²⁵ Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", s. 546-547.

²⁶Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt: V, s. 81-87.

- Küçük Kaynarca Antlaşması'nın maddeleri tekrar kabul edilmiştir.
- Rusya Devleti işgal ettiği yerleri boşaltarak geri verecektir.
- Özi Kalesi ve Dinyester Nehirleri arasında bulunan yerler Rusya'nın olacaktır,
- Osmanlı Devleti, Kırım'dan sonra Gürcistan üzerindeki haklarından da vazgeçecektir,
- Rus ticaret gemilerinin Akdeniz de Garp Ocaklarının saldırılarından korunması için teminat verilecektir.²⁷

Çariçe Katerina, ileri de Rusya için Osmanlı İmparatorluğunu tasfiye etmek ve boğazları ele geçirmek politikasını Rus fütihat emellerine yol gösterici olarak kendinden sonraki Rus çarlarına bırakmıştır.²⁸

XIX. Yüzyıla gelindiğinde kuzeyde büyük bir imparatorluğa dönüşen Rusya karşısında giderek toprak kaybı ve diğer alanlarda gerilemeye başlayan bir Osmanlı Devleti vardır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1806'da yeniden savaş başladı. Bunun nedeni Rusya'nın Ortodoks Hıristiyanları, Osmanlı Devleti'nden koparma çalışmalarıdır. Savaş sırasında Balkanlar'da ve Doğu Anadolu'da Osmanlı Devleti'ne karşı Hıristiyan azınlıklar isyan halindeydiler. Rusya'yı destekleyen azınlıkların katkısıyla savaş Rusya lehine sonuçlanmıştır. Buna rağmen Rusya, İngiltere Elçisi aracılığı ve Napolyon'un tehdidine karşı barış istemişti. İki devlet arasında 28 Mayıs 1812 tarihinde Bükreş Antlaşması imzalanmıştır.²⁹ Bu antlaşmaya göre; Prut Nehri'nin kolunun Karadeniz'e kadar uzanan kısmında kalan Tuna Nehri tarafı Rusya sınırını oluşturacaktı. Besarabya bölgesi Rusya'nın elinde kaldığı gibi bu savaştan sonra Balkan milletlerinde bağımsızlık hareketleri hızlanmıştır.³⁰

Rusya tahtına geçen Çar I. Nikola, Mukaddes İttifak prensiplerine dayanarak Ortodoks mezhebini kendi himayesine alarak, Eflak ve Boğdan ahalisini Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya başlamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nden Boğazlardan Rus ticaret gemileri için tam serbestlik hakkı tanınmasını istemişti. Bu istek Sultan II. Mahmut tarafından kabul edilerek iki devlet arasında 1826 yılında bir mukavele yapılmıştır. Bu mukavele ticari bir antlaşma niteliği taşıyordu. Rusya, Osmanlı

²⁷ Gürsel, "Tarih Boyunca Türk-Rus Münasebetleri", s. 62.

²⁸ Kurat, "Rusya Tarihi", s. 292.

²⁹ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 50.

³⁰ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 52.

Devleti'ne karşı isyan eden ya da isyana hazırlanan halkların hamisi rolünü elinde tutmuştu. Bu hak sayesinde ve Edirne Antlaşması gereğince de Rusya, İngiltere ve Fransa Yunanistan Ayaklanması sırasında Yunanistan'ın yanında yer almışlardır. Bu dönemden sonra Rus devlet adamlarında, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik tüm tehditlerle büyük bir devlet olarak yaşaması için gerekli olan ihtiyaçları elde etmiştir, fikri oluşmuştur. Bu fikir, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında³¹ Çar I. Nikola'da; eğer savaşı kazanırsam, toprak için değil, Rus ticaretinin geliştirilmesi amacına yönelik çalışmalar için olacaktır şeklinde ifade bulmaktaydı. Gerçektende bu düşünceye sahip Çar, İstanbul yakınlarına kadar gelmiş olan ordusunu geri çağırması, Eflak ve Boğdan'ı işgal etmemiştir.³²

Rus askeri başarısı ile neticelenen ve 14 Eylül 1829 Edirne'de imzalanan barış antlaşmasına göre;

- Rusya, Tuna Nehri'nin ağzındaki adalar dışında, Rumeli'de işgal ettiği yerlerden çekilecek ve Prut nehri savaşta önce olduğu gibi iki devlet arasında sınır olacaktır.
- Osmanlı Devleti; Gürcistan ve Kafkasya'daki diğer yerlerin Rusya Devleti'ne ait olduğunu kabul ediyordu. Buna karşılık Rusya Devleti, Ahıska, Poti, Anapa dışında Doğu'da işgal ettiği yerleri geri verecektir.
- Eflak ve Boğdan Voyvodaları, makamlarına hayatları boyunca atanacaklar ve bu topraklar Osmanlı Devleti'ne kalmakla beraber, burada yaşayan Müslümanlar buraları terk edecektir.

³¹Alexander Bitis'e göre; "Savaşın çok daha erken tarihlerde çıkma olasılığının bulunduğunu, fakat bunun İngiltere tarafından diplomatik yollarla engellendiğini yazmaktadır. Rusya açısından savaşın sebeplerinin 1821 yılında İpsilanti'nin Moldova'da çıkardığı isyana dek uzandığını, fakat bu esnada Çar Alex'in Osmanlı yanlısı izlediği politika ve bu isyana destek vermediğini belirtir. Mora'da başlayan isyanın Osmanlı tarafından iç sorun sayılması ve isyanı bastırmak için kullandığı ağır metotlar ve Rus gemilerinin anlaşmaya rağmen boğazlardan geçişinin engellenmesi nedeniyle Rusya'nın savaşı erken başlatacağını ileri sürmektedir. Avrupa'da kurulan ittifak sistemi ve İngiltere'nin etkisiyle Balkanlar'da bir şey yapamayacağını anlayan Rusya bundan dolayı savaştan kaçınmıştır. Yeni Çar I. Nikola, devrinde İngiltere'nin girişimi ile 1826 ve 1827 yıllarında Osmanlı-Rus savaşını durdurduğunu söyler. Fakat II. Mahmut'un tüm Rumları Mısır'a süreceğinin söylentilerinin çıkması ve Boğazların Rus gemilerine kapatılması üzerine 1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması'nın imzalandığını yazmıştır." Alexander Bitis, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, s. 703-704.

³²Çar I. Nikola; "Bu mesele de Tanrı bana yardım ederse eğer, ben Osmanlı İmparatorluğu ile barış anlaşması yaparak herkese sadece Rus ticareti için gerekli olanları ve anlaşmalara göre önceden sahip olduğum her şeyi istediğimi göstereceğim. Elimde olanıyla yetinen ben, Avrupa'ya herhangi bir işgal arzusunu taşımadığımı göstereceğim, ispat edeceğim." Demiştir. Svetlana Oreshkova, "Rus-Osmanlı Savaşları, Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 558.

- Rus ticaret gemileri, boğazları kullanabilecekler ve Rus tüccarları Osmanlı Devleti sınırları içinde ticaret yapabileceklerdir.
- Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Londra'da 6 Temmuz 1827'de yaptıkları görüşmeyi ve buna bağlı olarak 22 Mart 1829'da aralarında yaptıkları ve Yunanistan'ın bağımsızlığı kazanmasını sağlayan antlaşmayı kabul edecektir.
- Osmanlı Devleti, Rusya Devleti'ne 10 milyon Duka altını savaş tazminatı olarak verecektir.³³

Nitekim Osmanlı-Rus ilişkileri savaş sonrası yapılan antlaşmayla Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması sonucu kötü bir şekilde körüklenmiştir. Bu durum, Rusya'nın hem Balkanlar da hem de Kafkasya'da nüfuzunun artmasına neden olmuştur.³⁴ Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması ile elde ettiği Osmanlı'daki Ortodoks tebaayı himaye etme bahanesiyle, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak hakkı ve imkânlarını da artırmış bulunmaktaydı.³⁵

1829 Edirne Barışı, Rusya'yı Balkanlarda Slav topluluklarının gözünde koruyucu haline getirmiştir. Bundan sonraki süreçte meydana gelen ve Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu iken batılı devletlerin müdahalesi ile uluslar arası sorun haline dönüşen Mısır Sorununda Osmanlı Devleti'nin valisi karşısında Rusya'dan yardım talep etmesi, her iki devletin 1838 Hünkâr İskelesi müttefik antlaşmasıyla düşmanlığın yerini dostluk almıştır. Rusya, yıllardan beridir en büyük gayesi olan Osmanlı Devleti ile müttefik olma ümidini gerçekleştirmiş oluyordu. Çünkü bu antlaşma ile her iki ülke sekiz yıl boyunca kendi topraklarına yapılacak herhangi bir saldırı karşısında birbirlerine yardım edeceklerine ve Osmanlı Devleti'nin sadece boğazları Rusya savaş gemilerine açık tutacağı maddeleri içermesi bakımından önemlidir.³⁶

Hünkâr İskelesi Antlaşmasının sekiz yıllık süresinin dolması ile İngiltere, Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yeni bir müttefik antlaşması yapmaması ve Rusya'nın Akdeniz ticareti bakımından tehlike arz etmesi nedeniyle boğazları uluslar arası bir

³³ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, s. 104.

³⁴ **Osmanlı Tarihi El Kitabı**, (Ed: Tufan Gündüz), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 470.

³⁵ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 325.

³⁶ Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışına (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", s. 867.

konu haline getirerek 1840 Londra Konferansı ile batılı devletler ve Rusya'nın boğazların kapalılık ilkesi ve savaş gemilerinin boğazlardan geçişini engelleyecek hükümlerinin kabul edilmesini sağlamıştır.³⁷

³⁷ Özgür Yıldız, Canan Karaçağıl, “Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme”, (1853-1856)”, **International Journal of SocialScience, Volume 5 Issue 1**, (2012), s. 278.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA’NIN OSMANLI’YA YÖNELİK CASUSLUK FAALİYETLERİNİN BAŞLAMASI

1.İSTİHBARAT VE CASUSLUK

1.1. İstihbarat

İstihbarat, insanlık tarihi boyunca devletlerarası ilişkilerde siyasi, askeri, ticari, diplomatik, teknolojik ve kültürel sonuçlarıyla önemli bir yer tutar. İstihbarat kelimesi, Arapça “istihbar”, haber, bilgi alma anlamında olup çoğulu “istihbarat”tır.³⁸ İstihbarat’ı gerçekleştiren kişi ise casus olarak tanımlanmaktadır.

İstihbaratın insanın varoluşundan beri kullanıldığı bilinse de, ilk defa başka ülkelerin durumundan haber almak için kullanan Çin, Mısır ve Roma uygarlıklarıdır. Bunun yanında kutsal kitaplarda ve mitolojik eserlerde de istihbaratın önemi üzerinde durulmuştur.³⁹

İstihbarat konusunu somut bir biçimde ilk kez ele alan ise, M.Ö 500 yılında yaşamış olan Çinli Sun Tzu yazdığı “*Savaş Sanatı*” adlı kitabında istihbaratın önemini şu şekilde ifade etmektedir; “*İstihbarat hayaletle ya da ruhlar aracılığıyla kıyaslama ya da hesaplama yollarıyla elde edilemez. Ancak düşmanın durumundan haberdar olan insanlar aracılığıyla elde edilebilir*”. Yine Sun Tzu; bu çerçevede Çinliler ile Hunlar arasındaki ilişkileri hedef alarak söylemiş olduğu şu sözler de önemlidir; “*Düşmanı bil, kendini bil, yüz yıl savaş yapsan başın ağrımaz... Bilgi düşmanı tanıyandan edinilmeli, casusluktan önemli başarılar elde etmek akıllı bir devlet adamının, ileri görüşlü bir generalin işidir*”. Diyerek sınır ötesi istihbaratın önemini belirtmiştir.⁴⁰

İstihbarat hakkında birçok tanım yapılmakla beraber büyük kumandanlarımızdan Kazım Karabekir Paşa’nın değerlendirmesi istihbaratın savaşlar açısından değerini ortaya koymaktadır. Kazım Karabekir; “*Barışta ve harpte doğru*

³⁸ Ahmet Yüksel, **II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 23.

³⁹ Nejdet Aysal, “Çöküşten Mütarekeye Osmanlı’da Haberalma”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 40, (2007), s. 524.

⁴⁰ Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, (Çev. Adil Demir), Kastaş Yayınevi, İstanbul 2008, s. 83.

haber almak, yanlış haber yaymak demektir. On kolordusu olan bir devlet on birincisini komşu hükümetlerin toprakları içinde meydana getirmelidir. Bunu gerçekleştirebilmek içinde sadece keşif vasıtalarıyla haber almak yetmez. Bu bir sakatın değnekle yürümesine benzer, ne kadar kuvvetli olursa olsun kulaktan, hele gözden yoksun olan bir vücudun felce uğraması kaçınılmazdır. Böyle bir durumla karşılaşmamak içinde çekirdekten yetiştirilmiş casuslar kullanılmalıdır”, der.⁴¹Ünlü Fransız komutan Napolyon, istihbarat hakkında o da benzer bir tanım yapmaktadır; “İnanın bana savaşın sonuçları incelendiğinde topçunun, süvarinin, piyadenin kahramanlıkları, casusların şu göze görünmeyen lanetli ordusu yanında hiç kalır”, diyerek istihbarat hakkında görüşünü belirtmiştir.⁴²

David Kahn, “İstihbarat’ın Tarihsel Teorisi” adlı makalesinde istihbaratı üç kavramda ifade etmiştir;

- İstihbarat, gücü çekme ve kumandayı sağlamlaştırma fonksiyonu ile olanakların en iyi şekilde kullanılmasına yardım eder,
- İstihbarat, savaşta yardımcı kuvvet olarak kullanılır,
- İstihbarat, savunmanın belirleyici bir özelliği niteliğindedir, der.⁴³

1.2. Casusluk

Casus kelimesinin kökeni Arapça “cess” ve “cesse” kelimelerinden türemiş olup, gözetleyen, araştıran manasındadır.⁴⁴ Modern anlamda, düşmanın sırlarını araştırıp bilgi sızdıran ve düşmana karşı çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi anlamına gelmektedir.⁴⁵ Casus kelimesinin Türkçedeki karşılığı “Çaşıt” olup, bu işi yapan yani casusluk faaliyetine ise “Çaşıtlama” denilmekteydi.⁴⁶ Osmanlı Devleti’nde casusluk kelimesi için lağımcılık, ispiyonculuk, jurnalcilik ve hafyecilik

⁴¹ Emrullah Tekin, **Kazım Karabekir ve İstihbarat**, Milenyum Yayınları, İstanbul 2011, s.19.

⁴² Ümit Özdağ, **İstihbarat Teorisi**, Kripto Kitaplar, Ankara 2010, s. 48.

⁴³ David Kahn, “İstihbarat’ın Tarihsel Teorisi”, **Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel**, (2002), Cilt: 8, Sayı: 2, s. 5-20.

⁴⁴ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2007, s. 126.

⁴⁵ Cengiz Kallek, “Casus” **Türkiye Diyanet Ansiklepedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, s.163.

⁴⁶ Abdülkadir Özcan, “ Türk Devletlerinde Casusluk”, **Türkiye Diyanet Ansiklepedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, s.166.

kavramları kullanılmıştır.⁴⁷ Casusluk, düşman menfaatine gözetlemek, gizli şeyleri bulmak ve sağlamak için araştırmalar yapmak ve gerektiğinde istenilen yere ulaşmaktır. Avrupalı devletlerde casusluk, gözetlemek anlamına gelen “spigare”, “epier” fiillerinden türemiştir. Casusluk, eski çağlardan beri varlığını koruyan ve tarihi gelişimi içinde giderek kurumsallaşıp, uzmanlaşmış son derece teknik ve kendine özgü şartları olan bir meslektir. Devletin güvenliğine karşı işlenen suçların en önemli, en tehlikeli ve en eskilerinden biri casusluk suçudur. Casusluk, geriye dönük bakıldığında savaşta başarı vasıtalarından biri olarak tanımlanmış ve bu amaca hizmet için her zaman kullanılmıştır. XIX. Yüzyılın sonuna kadar casusluk, devletin askeri sırlarını düşmana vermek olarak dar anlamda algılanmıştır. XX. Yüzyılın başlarından itibaren uluslararası ilişkilerin öneminin ve devletlerin karşılıklı bilgi ihtiyaçlarının artması, savaş ortamı ve teknolojinin gelişmesi, casusluk teknik ve taktiklerinin ve casusluk konularının, savaş zamanından barış zamanına ve askeri sırlardan siyasi sırlara kadar genişlemesine neden olmuştur. Hatta casusluk amacı aranmaksızın bir devletin emniyetini ve siyasi menfaatlerini ilgilendiren gizli haberlerin sadece öğrenilmesi bile casusluğa yakın bir suç sayılmıştır.⁴⁸

Casusluk faaliyetini diğer istihbarat çalışmalarından ayıran özellik, bilginin bulunduğu yere veya bilgiyi bilen insanların arasına girerek hile ile bilgiye ulaşma faaliyetlerinin tümünü kapsamasıdır. Casusluk genellikle, kurumsal bir kuvvetin bir parçası olarak değerlendirilmekte, çoğunlukla askeri amaçlarla, mevcut veya potansiyel düşmanlara karşı devlet casusluğu kavramıyla özelleştirilmiş bir terimdir. Gizli bilgileri toplamak için görevlendirilmiş ajana casus denilmektedir. Bu noktada, casus ve istihbarat memuru; kendi devletinin veya organizasyonunun politika üretmesinde kolaylık sağlamak maksadıyla bilginin toplanması, birleştirilmesi ve analiz edilmesi konularında uzmanlaşmış, silahlı kuvvetler, polis teşkilatı veya diğer sivil istihbarat birimlerinde görevli personeli tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.⁴⁹

⁴⁷ Aydın, “19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya’nın Casusluk Faaliyetleri”, s.19.

⁴⁸ Casusluk: Fransızca Espionage; İngilizce Espionage; Almanca Spionage, İtalyanca Spionaggio; İspanyolca Espionaje; Rusça Şpionstvo; bunların kökü İtalyanca Spia(casus) kelimesinden türemiştir. Mehmet Yayla, **Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Ceza ve Ceza Usulü Hukuku) Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2010, s. 43.

⁴⁹<http://en.wikipedia.org/wiki/Espionage>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).

Hem insanla hem de teknolojik araçlarla yapılan casusluk faaliyeti, üzerinde çalışılan grubun sırlarını öğrenmek maksadıyla, uzun bekleyiş, tuzak, hile ve bunlara benzer birçok yöntemle gözlem, inceleme ve aldatma yapabilen bir insan grubunu gerektirmektedir. Çünkü insan, kayıtları inceleyebilir, arkadaşlarını veya ortaklarını hissettirmeden sorgulayabilir ve ağızlarını arayabilir, yeni muhbir ve casus bulabilir veya basit anlamda bir istihbarat servisi oluşturabilir.⁵⁰

1.3. İstihbarat ve Casusluk Arasındaki İlişki

XIX. Yüzyılın son çeyreğinden önce istihbaratın konusu sadece askeri ve biraz da siyaset gibi bir alana sığmaktaydı. XX. Yüzyıldan itibaren istihbarat sınır tanımamıştır. Bir devlet içerisinde neler varsa, en ufak ayrıntısına kadar istihbaratın konusu olmuştur. Silahlı kuvvetler, iç ve dış siyaset, ekonomi, endüstri, maliye, eğitim, coğrafi, din, ulaştırma, adliye vb. ne varsa istihbaratın konusu olmuştur. İstihbaratın amacı, ilgilendiği bir devletin bütün anatomisini, maddi ve manevi bünyesini en ince ayrıntısına kadar öğrenmektir. Bu bilgiler barış zamanında takip edilecek siyasete konu olabilir.

İstihbaratla birlikte düşünülen casusluk birbirinden beslenen ve ayrılması zor olan kavramlardır. İstihbarat teşkilatı, bir devletin diğer bir devlet hakkında aleni, meşru, kanuni şekilde haber toplamasıdır. Casusluk birimi ise, istihbarat içinde küçük bir yapılanma olarak diğer devletin kanun ve nizamlarını ihlal etmek suretiyle gizli yollarla haber toplamadır. Bunlardan birincisi kanuni veya meşru istihbarat faaliyeti, ikincisine de gayri kanuni istihbarat adı verilir. Casusluk ve istihbarat ayrılmaz bir ikilidir. En basit anlatımla istihbarat elde etmek için casus kullanılır, casusluk yapılır veya yaptırılır.⁵¹

1.4. Osmanlı'da İstihbarat

Tarih boyunca birçok devlet kuran ve birçok devletle siyasi ilişkilerde bulunan Türkler, istihbarata çok önem vermişlerdir. Bu devletlerin en önemlisi olan Osmanlı Devleti'ne istihbarat geleneğinin Selçuklu-İlhanlı devletleri üzerinden geçtiği görülür. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında ve sonraki yıllarda casusluk çalışmalarının büyük bölümünü yeni fethedilecek yerlerdeki düşman hakkında bilgi

⁵⁰<http://www3.nd.edu/~jneyrey1/secretcy.html>, (Erişim Tarihi 21 Mayıs 2014).

⁵¹ Yayla, **Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk**, s. 34-36.

toplamak ve bu bilginin kısa zamanda merkeze ulaştırılması amacına uygun kurumların meydana getirilmesi olarak ortaya çıkmaktadır.⁵²

Osmanlı Devleti zamanına ait olan birçok nasihatname ve siyasetnamede Nizamü'l Mülk'ün "Siyasetname"sinin etkisi büyüktür. Nizamü'l Mülk, Siyasetname'sindeki, memleket ve riayetın salahı için casuslar göndermek ve tedbirler almak kısmında; *"Her tarafa tacir, seyyah, süfi, ilaç satan-ziy kıyafetinde daima casuslar gitmeli ve ne işitirse haber getirmelidir... Çok vakit olur ki valiler, mukataa erbabı, memurin ve ümera isyan ve muhalefete meyleder ve padişah hakkında fenalık ister ve süfli fikirde bulunur. Casus gelip haber verince, padişah atına biner ve asker sevk eder."*⁵³, demiştir. Osmanlı Devleti Müellifleri de bu esere dayanarak kendi eserlerinde, istihbarat ve casusluğun önemini vurgulamış, düşman içine casus yerleştirilmesi ve karşı istihbarata yönelik tedbir alınmasını önemle vurgulamışlardır.⁵⁴ Osmanlı Devleti yükseliş döneminde istihbarat özellikle dört yöntem ile sağlanmaktaydı. Bunlar, 1- Mortoloslar, 2- Voynuklar, 3- Gönüllü Casusluk, 4- Ulufeli Casusluk, 5- Dil Alma Yöntemi ve 6- Tüccar ve Gezginler, 7- Tercümanlar ve 8- Din Adamları'ndan gelen haberlere dayanmaktaydı.⁵⁵ Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde merkezi bir istihbarat biriminin yerini kuruluş yıllarından XVIII. Yüzyıla kadar varlığını sürdüren "menzil"birimi tutmuştur. Bu sistem sayesinde düşman ülkelerden toplanan önemli bilgiler acilen merkeze iletilmekteydi.⁵⁶

Büyük Avrupalı devletlerle birlikte Osmanlı Devleti'nin de XVI. Yüzyıla beraber istihbaratın kurumsal bir yapıya kavuşması meydana gelmiştir. Bu yüzyılda istihbaratın kurumsallaşmasının nedenini Batılı devletlerin siyasi oluşumlarını tamamlamalarıyla birlikte ekonomik, bilimsel, düşünsel ve teknik alanlarda

⁵² Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 21.

⁵³ Nizamü'l Mülk, "**Siyasetname**", (Çev. Muhammed Şerif Çavdaroğlu), İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku ve İdare Enstitüsü Yayınları-1, s. 91.

⁵⁴ Abdülkadir Özcan, "Türk Devletlerinde Casusluk", s. 166. *"Ve her birine mahsus adamlar gönderilüp mühimmat-ı lazimelerinden noksanları var mıdır ve muhafazasına memur olan neferat bilcümle mevcut mudur gördürülüp kusurları var ise tekmil ettirilmeğe himmet lazımdır. Ve her bir serhadden taraf-ı düşmene nihani casuslar gönderilüp peyder pey düşmen-i dinin keyfiyetlerinden haberdar olmağa sa'yeyliyeler"*. Sarı Mehmet Paşa, "**Devlet Adamına Öğütler**", (Haz. Hüseyin Ragıp Uğural), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1969, s. 79.

⁵⁵ Haldun Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: XXII, Sayı: 34, (2003), s. 17.

⁵⁶ Aysal, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", s. 527.

göstermiş oldukları gelişime bağlamak mümkündür.⁵⁷ Ayrıca Avrupalı devletler XVI. Yüzyıldan itibaren daimi elçilikler açarak istihbarat faaliyetlerini daha güvenilir bir yolla yürütmelerine nazaran Osmanlı Devleti daimi elçiliklerin değerini ancak XIX. Yüzyılda anlamıştır.⁵⁸ Taner Timur bu durumu, Osmanlı Devleti'nin ancak ilkel, bağınaz bir vaziyetten ibaret olduğu ve Batı da olup bitenlerin küçümsenmesinden kaynaklı olduğunu, XIX. Yüzyıla kadar Avrupa da daimi elçilikler kurmamasının bir mantığı olmadığı şeklinde değerlendirir.⁵⁹

Bu süreçte yabancı devletlerin casusluk faaliyetleri giderek daha da artmıştır. Osmanlı Devleti içine gönderdikleri diplomat, yazar, arkeolog, Türkolog kılığındaki kişiler eliyle istihbarat çalışmalarını geniş bir alana yaymışlardır. Örneğin, İngiltere'nin Balkanlar, Anadolu ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmeleri aktarması için görevlendirdiği Austen Henry Layard birçok görev ile Osmanlı coğrafyasında 1839 yılından itibaren arkeolog, bankacı, elçi ve Türkolog olarak adeta İngiltere'nin sesi olmuştur.⁶⁰

Bu faaliyetler özellikle İstanbul ve diğer Osmanlı vilayetlerine gönderilen elçi ve askeri ataşeler tarafından daha kolay yapılmaktaydı. Bunun yanında Osmanlı tebaası olup sarayda görevi olan ve padişahla yakın ilişki kuran Ermeni, Yahudi ve Rum gayrimüslimler de Osmanlı aleyhine yanlış haber yayarak ya da önemli bilgileri Avrupalı devletlere sızdırarak karşı casusluk faaliyetinde bulunmaktaydılar.⁶¹

Fransız İhtilali ve Endüstri Devrimi ile değişime uğrayan birçok şey gibi istihbaratta da büyük bir değişim meydana gelerek devletlerin askeri istihbarat kurumları kurduğu görülür.⁶² Bunların ilki Avusturya-Macaristan da 1850 de kurulan ve karşı istihbarata bakan "Evidenzbureau"dur. Bunu Almanya'nın 1860 yılında açılan III. b kısmı ve Fransa Genel Kurmaylığının II. Şubesi izler. Osmanlı

⁵⁷ Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s.21-22.

⁵⁸ Yüksel, **II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı**, s. 13.

⁵⁹ Taner Timur, "1789'dan Günümüze Paris'te Osmanlı Elçilikleri", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı: 93, (1991), s.31-32.

⁶⁰ Kaya Bayraktar, "Arkeolog, Bankacı, Casus, Sefir: Austen Henry Layard ve Osmanlı Coğrafyası", **C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt, 12, Sayı, 1, (2011), s. 281.

⁶¹ Abdülkadir Özcan, "Türk Devletlerinde Casusluk", s.167.

⁶² David Kahn, "İstihbaratın Tarihsel Teorisi", **Avrasya Dosyası, "İstihbarat Özel"**,(2002), Cilt. 8, Sayı: 2, s. 7.

Devleti'nde ise bu askeri istihbaratı 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Erkan-ı Harbiye Riyaseti'nin II. Şubesi oluşturmaktadır.⁶³

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa da daimi elçilikler açarak, haber alma servisini bu yolla ikame ettirdiği görülür. Bu daimi elçiliklerden önce haber akışını Eflak ve Boğdan beyleri ile Fenerli Rum tercümanlar yapmaktaydı. Nitekim bunlardan gelen haberlerin bazen taraflı ve yanlış haber olacağı da malum olan bir konudur.⁶⁴ Bundan dolayı III. Selim, casus yetiştiriciliğine önem vermiş ve Türk casusların yetiştirilmesi üzerinde durmuştur.⁶⁵ Hariciye de görevli bulunan Rum görevliler devletin çok gizli bilgilerini ve parçalanmasına dair planları yabancı devlet konsoloslarına bildiriyorlardı. Örneğin, Paris Elçisi Seyyid Ali Efendi'nin tercümanı Godrika Efendi, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına ilişkin planları Napolyon'a sunmakta ve Osmanlı elçisine gelen bütün yazıları Fransa dışişleri bakanı Talleyrand'a göndermekteydi.⁶⁶ Bundan dolayı II. Mahmut, Rum tercümanların işine son vererek bundan sonraki tercümanlık işleri içinde Türk tercüman sınıfının yetiştirilmesine önem vermiştir.⁶⁷ Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru iki önemli istihbarat teşkilatı karşımıza çıkmaktadır. İlki II. Abdülhamit tarafından kurulan Yıldız İstihbarat Teşkilatı, ikincisi ise İttihat ve Terakki yönetiminin kurmuş olduğu Teşkilat-ı Mahsusa'dır. Çalışmanın bu kısmında bu iki teşkilata kısaca temas edilecektir.

1.4.1.Yıldız İstihbarat Teşkilatı (1880-1908)

II. Abdülhamit ile Osmanlı devlet istihbaratı yeni bir hüviyete kavuşmuştur. Kurduğu Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın kuruluş aşamasında kendi hatıratında yer verdiği bir kısma göre, böyle bir teşkilat oluşturmasının nedenini yabancı devletlerin kendi hizmetinde bulunan sadrazama kadar ulaşmasına ve bunun devlet emniyetin de

⁶³ Gültekin Yıldız, "Osmanlı Dış Askeri İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğinin İhdası ve Osmanlı Askeri Ataşe Raporları", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 17, (2012), s. 241.

⁶⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi V**, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 9.

⁶⁵ Özcan, "Casus", s.169.

⁶⁶ Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s.23.

⁶⁷ Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s.24.

yaratacağı tehlikelerden dolayı kendine bağlı bir istihbarat teşkilatı kurmaya karar verdiğini belirtmiştir.⁶⁸

Hamit Pehlivanlı, “Osmanlılarda İstihbaratçılık” adlı makalesinde II. Abdülhamit’i bu teşkilatı kurmaya iten nedenleri şöyle sıralamıştır:

- *“Londra Sefiri Muzurus Paşa’dan, Serasker Hüseyin Avni Paşa’nın İngilizlerden para aldığını öğrenmesi,*
- *Sultanın yakınlarından Mahmut Paşa’nın Jön Türkler hakkında önemli bazı bilgileri sızdırması,*
- *Paşanın kendine bağlı bir casus teşkilatı kurması ve Jön Türklerin yakınlarından bazı kimseleri para ile satın alması,*
- *Devletten habersiz bazı kişilerin kendilerine teşkilatlar oluşturmaları...”*

II. Abdülhamit’i kendine bağlı bir istihbarat teşkilatı oluşturmaya yöneltmiştir. Bu teşkilatı yönetmek için ise Fransa’dan getirilen Mösyö Bonin’i görevlendirmiştir.⁶⁹

II. Abdülhamit teşkilat kadrosuyla bir taraftan da kendisine yönelik komploları bertaraf etmeye çalışmıştır. Harbiye Nezareti’ne bağlı olarak kurulan teşkilat mensupları sadece İstanbul’da değil, ülkenin değişik yerlerinde de faaliyet göstermiştir. II. Abdülhamit, bu teşkilat ile uluslararası ilişkileri yakından izlemiştir. II. Abdülhamit’ e bağlı bu örgüt iki bölümde iç ve dış siyaseti takip etmiştir.⁷⁰

Padişahı tahttan indirmeyi planlayan Jön Türklerle karşı bu teşkilat mücadele vermiştir. Jön Türkler, II. Abdülhamit döneminde Paris, Londra, Brüksel, Cenevre ve Kahire şehirlerinde faaliyet göstermişlerdir. II. Abdülhamit 33 yıl saltanatta kalmıştır. İttihat ve Terakki’nin Makedonya’dan başlattığı hareket sonunda 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet’in ilanı ile tahttan indirilmiştir. İttihat ve Terakki yönetimi ihtilaldan sonra Yıldız İstihbarat Teşkilatı’nı ortadan kaldırmak için 29 Temmuz 1908 tarihinde kararname çıkartmıştır. II. Abdülhamit’in tahttan

⁶⁸ Erdal İlter, “Osmanlılarda İstihbarat”, **Avrasya Dosyası, “İstihbarat Özel”**, (2002), Cilt. 8, Sayı: 2, s. 248.

⁶⁹ Hamit Pehlivanlı, “Osmanlılarda İstihbaratçılık” **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 13, Ankara 2002, s. 659.

⁷⁰ İlter, “Osmanlılarda İstihbarat”, s. 250.

indirilmesinden sonra teşkilata ait bütün raporlar Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından yakılarak imha edilmiştir.⁷¹

1.4.2. Teşkilat-ı Mahsusa (1913-1918)

II. Meşrutiyet'in ilanı ile yönetim İttihat ve Terakki Partisi'nin eline geçmiştir. Bu teşkilat Osmanlı Devleti'nin milliyetçi ve dış tahrikler yoluyla çözümlenmesine karşılık kendilerine yardımcı bir istihbarat teşkilatı kurmaya karar vermişlerdir.⁷² Bu teşkilatın adı Teşkilat-ı Mahsusa olacaktır.⁷³ Teşkilat-ı Mahsusa 17 Kasım 1913'de Harbiye Nezareti'ne bağlı kurulmuştur. Teşkilatın ilk başkanı Kurmay Binbaşı Süleyman Askeri Bey, son başkanının ise Hüsamettin Ertürk olduğu Hiçyılmaz tarafından söylenirken, Tarık Zafer Tunaya ise; ilk başkanının Süleyman Askeri Bey, son başkanının ise Cevad Paşa olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴ Vahdet Keleşyılmaz ise makalesinde; Teşkilat-ı Mahsusa'nın başkanlarını, Süleyman Askeri Bey, Halil Bey, Kızanlıklılı Cevad Bey ve Tunuslu Başhamva olarak sıralamıştır. Genel olarak ise kaynaklar son başkanın Hüsamettin Ertürk olduğu konusunda mutabıktırlar.⁷⁵

Harbiye Nazırı Enver Paşa, bu teşkilatın görevlerini, Osmanlı Devleti'nin siyasi birliğini korumak, Türkçe konuşan halkın Osmanlı sınırları içerisinde kalmasını sağlamak, ayrılıkçı isyanları önlemek,⁷⁶ sömürgeci devletlerin faaliyetlerini engellemek, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde tasarılarını önlemek ve düşmanlarının Orta Doğu'daki istihbarat ve gerilla faaliyetlerine karşı cephede çarpışmak olarak sıralamıştır. Teşkilatın mücadele temeli Türkçülük ve İslamcılık fikirlerine dayalı yürütülmüştür.⁷⁷

⁷¹ Pehlivanlı, "Osmanlılarda İstihbaratçılık", s. 659. Erdal İter, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi (Milli Emniyet Riyaseti)**, Milli İstihbarat Teşkilatı Yayınları, Ankara 2002, s. 8. <http://www.mit.gov.tr/cr.html>, (Erişim Tarihi 19 Mayıs 2014).

⁷² Aslıhan Betül Özdemir, "Türk İstihbarat Tarihi ve Atatürk", **Hukuk Gündemi**, Ankara Barosu Yayınları, Atatürk Özel Sayısı, (2013), s. 16.

⁷³ Ergün Hiçyılmaz, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, s. 22.

⁷⁴ Hiçyılmaz, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar**, s. 22. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 276.

⁷⁵ Vahdet Keleşyılmaz, "Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluşu, Başkanları ve Mustafa Kemal, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:13, 2002, s. 319, İter, "Osmanlılarda İstihbarat", s. 251.

⁷⁶ Özdemir, "Türk İstihbaratı ve Atatürk", s. 16. Keleşyılmaz, "Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluşu, Başkanları ve Mustafa Kemal", s. 319. Pehlivanlı, "Osmanlılarda İstihbaratçılık", s. 661.

⁷⁷ Pehlivanlı, "Osmanlılarda İstihbaratçılık", s. 662.

Teşkilat-ı Mahsusa çalışma prensibi bakımından dört masaya bölünmüştür; her zaman başında bir subay olan bu masalar, Rumeli, Kafkasya, Afrika-Trablusgarp ve Vilayet-i Şarkiye masaları olarak belirlenmiştir.⁷⁸ Teşkilat-ı Mahsusa'nın diğer faaliyet gösterdiği bir alan ise Makedonya ve Trakya olmuştur. Bu bölgelerde Sırp ve Yunanlılara karşı çok ciddi mücadeleler yürütülmüştür.⁷⁹ Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin aldığı yenilgiden sonra Enver Paşa'nın ülkeyi terk etmesi ile teşkilatın yapısı da çözülmüştür.⁸⁰

1.5. Rusya'da İstihbarat

Korkunç İvan olarak nitelendirilen IV. İvan döneminde Boyarları⁸¹ ezmek amacıyla Opriçnina⁸² örgütü kurulmuştur. Bu örgütün hem idari hem de polis teşkilatına benzer bir yapısı vardır. Kurulduğu zamanlarda amacı büyük arazi sahiplerini, aristokrat yapılanmayı bastırmak ve pazar yerleri ile yolları ele geçirecek halkın Çar'a itaatini sağlamak iken daha sonra Çar'lık rejiminin devamını sağlamak amacıyla iç istihbarat teşkilatı haline almıştır. Bu teşkilat I. Petro zamanında Rusya'ya gelen her yabancıya yanına bir Opriçnik verilerek bu yabancıların her faaliyeti izlenmekteydi. Daha sonra bu olayı yurt dışına giden her Rus vatandaşının orada neler yaptığını gözetlemek için bu teşkilata ait casusların yurt dışında görevlendirilmesi izlemiştir.⁸³

Bu noktada Rusya Devleti'nin hizmetine aldığı casuslarını nasıl temin ettiğine dair;

- Özel olarak yetiştirilen Rus vatandaşları- özellikle de askeri sınıfa mensup Rusya subayları.
- Yabancı devletlerin hizmetinde olup Rusya adına casusluk görevinde bulunanlar.

⁷⁸ Hamit Pehlivanlı, "Teşkilat-ı Mahsusa'dan Milli Emniyet Hizmetlerine", **Strateji Dergisi** 96/1, (1996), s. 129.

⁷⁹ İlter, "Osmanlılarda İstihbarat", s. 251.

⁸⁰ Hamit Pehlivanlı, "Teşkilat-ı Mahsusa'dan Milli Emniyet Hizmetlerine", s. 130.

⁸¹ Kurat, "**Rusya Tarihi**", s.129. Boyar; Rus Devleti içinde Knezlerden sonra en nüfuzlu zümre olarak bilinen Boyarlar, büyük arazi sahiplerine verilen isimdir.

⁸² Kurat, "**Rusya Tarihi**", s. 148. Opriçnina; IV. İvan'ın kendine karşı oluşacak tehlikelere karşı oluşturduğu bu teşkilat daha çok Boyarları ve hainleri cezalandırmak amacıyla varlığını göstermiştir. Bu teşkilatta çalışan kimselere ise Opriçnik denilmiştir.

⁸³ Mehmet Atay, "Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi", **Avrasya Dosyası, Uluslar arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi (İstihbarat Özel)**, Cilt: 8, (2002), s. 310.

- Osmanlı vatandaşı olup Rusya için casusluk yapanlar.

Rusya Devleti'nin geniş alana yaydığı bu istihbarat teşkilatının temeli olarak bu üç madde önemlidir. Kazım Karabekir Paşa'nın İstihbarat Şube Müdürü görevi zamanında Rusya Devleti istihbaratı hakkında verdiği bilgiler çok büyük önem arz etmektedir. Bu konu hakkında şunları söylemektedir:

*“İki sene fiilen hizmet eden subaylardan isteyenler Doğu Dilleri Okulu'na alınır. İki üç sene kadar sizi okur, yani; Türk dili, Türk tarihi, Türk coğrafyası, İslam dini, Türk karakter ve ahlakı, Türk iktisadi vb... tahsil ederek imtihan olurlar. İmtihanda başarılı olmayanlar birliklerine geri dönebilir, başarılı olanlar İstanbul'a gelir ve Rus elçiliğinin gözetiminde iki sene kadar yine aynı konuları daha ayrıntılı olarak okumakla beraber büyük şahsiyetleri büyük hükümet makamlarını, karşıt fikirli gazeteleri, çeşitli fikir akımlarını, halkın iktisadi durumunu, orduyu sonuç itibariyle her türlü varlığımızı görerek yerinde inceler. Yani okuduklarını gözüyle de görür. Her gün karşıt fikirli birer gazete okur, her yere girer çıkar. İmtihanda başarılı olanlardan casusluğa kabiliyetli (her duruma uyar, her yere girebilir derecede, kurnaz, yüz olarak tanınmaz, ağzı sıkı ve fedakâr kimseler)ajan olurlar. Casus veya ajan ülkesi için “fedai” demek olduğundan bunlara büyük miktarda para verirler. Genellikle irtibatı keserler. Taraflar birbirlerinden ancak önemli durumlarda haberdar olur. Casusların buldukları yerler gizlenir. Ajanlar ülkemiz içerisinde muhtelif işlere, çeşitli milliyetler ve isimlerle dağılıp işe başlarlar. Bir kısmı hidayete ermiş gibi İslam dinine girerek sızar, hatta evlenerek çoluk çocuk sahibi de olur. Beş sene kadar gerek kendisi, gerekse ailesi bol maaş alır. Süresi bitince isterse bu vazifeye devam eder. İstemezse önemli bir para mükâfatı, oturacak ev veya arazi verilir. Serbestçe yaşantısını sürdürür. Özellikle mühtediler (din değiştirenler) çoluk çocuk sahibi olanlar hayatları müddetince bu vazifede kalırlar, tabi ki aile ve çocukları bu durumdan genellikle haberdar olmazlar”.*⁸⁴Bu durumdan anlaşılacağı gibi Rusya, büyük bir disiplinle yetiştirdiği casuslarını Osmanlı Devleti'nin her alanında nüfuz kurabilmek için etkili bir yol olarak görmektedir.

⁸⁴ Emrullah Tekin, **Kazım Karabekir ve İstihbarat**, s. 36-37.

1.6. Rusya'nın Osmanlı'ya Yönelik İstihbarat Faaliyetleri'nin Başlaması

Rusya'nın, Osmanlı Devleti topraklarında istihbarat faaliyetlerini Rusya Knezliği'nin Osmanlı Devleti ile ticari ilişki kurmak istediği tarihe götürmek gerekir. Rusya Knezliği'nin ilk olarak öğrenmek istediği Rus dış ticaretinde Osmanlı Devleti'nin potansiyelinin ne olduğu sorusudur. Rusya'nın knezlikten devlet olmaya başladığı XV. Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı'ya yönelik ticari istihbaratını da siyasi boyuta taşıdığını ve bu zamanlarda Osmanlı Devleti'ni kendine örnek alınacak bir devlet olarak görmesi onun Osmanlı Devleti hakkında bilgi toplamaya götüren unsurun başlangıcıdır.⁸⁵

Gerçek anlamda Rusya'nın Osmanlı'ya yönelik siyasi istihbarat faaliyetlerinin Çar I. Petro'nun Karadeniz'de bir Rus Donanması kurmak için Osmanlı topraklarına göz dikmesi ile başlamıştır. 1699 Karlofça Antlaşmasından sonra Rusya, Karadeniz sahillerini ele geçirmek, İstanbul'u alıp Ege ve Akdeniz'e inmek gibi vazgeçilmez bir politika izlemeye başlamıştır. Karlofça Antlaşması ile sonuca varamayan Rusya Devleti ile 1700 Yılında imza edilen İstanbul Antlaşması Azak Kalesi'nin Rusya'nın eline geçmesini ve Rusya'nın bu politikasının şekillenmeye başlamasını sağlamıştır.⁸⁶ Rusya Devleti bundan sonra amacına yönelik olarak Balkanlardaki Slavlar ve etnik unsurlar arasına misyonerler göndererek burada bulunan Osmanlı tebaasının Türklere karşı ayaklanmasını sağlayan ilk casusluk faaliyetini de gerçekleştirmiş oluyordu.⁸⁷

1.6.1. Rusya'nın İlk İstanbul Daimi Elçisi ve Faaliyetleri

14 Temmuz 1700 İstanbul Antlaşması'ndan sonra Rusya'nın İstanbul'da bir daimi elçilik açabileceğini Osmanlı Devleti'nin kabul etmesiyle Rusya Devleti'nin Osmanlı Devleti'ne karşı istihbarat çalışmaları elçilik programı dâhilinde ele alınmıştır. Çar I. Petro, Avrupa'da yaşamış olan ve Avrupa siyasetini iyi bilen Pyotr Andreyeviç Tolstoy'u İstanbul Büyükelçisi olarak atamıştır.⁸⁸

⁸⁵ Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s.24.

⁸⁶ İsmail Bülbül, **Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2007, s.17.

⁸⁷ Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", Muğla Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)**, (2008), Sayı:21, s. 124.

⁸⁸ **Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu/ İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. Yüzyılın Başlarına**

Rusya için 1700 İstanbul Antlaşması Osmanlı Devleti'ndeki istihbarat faaliyetlerinin bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Tolstoy'un, Çar Petro'dan aldığı 1 Nisan 1702 tarihli mektup, Rusya'nın bundan sonraki Osmanlı Devleti siyasetini de göz önüne sermiştir. Bu mektupta çarın elçisine verdiği talimatnameye göre; Osmanlı Devleti'nin idari, askeri, sosyal, diplomatik, ticari ve coğrafi durumlarına ilişkin raporlar yazmasını istemiştir. Buradaki asıl amacın Osmanlı tebaası olan Ortodoks'ların kültürel ve ekonomik durumlarının rapor edilmesi olarak ortaya çıkar.⁸⁹

29 Ağustos 1702'de Tolstoy, Sultan II. Mustafa'nın sarayının bulunduğu Edirne'ye gelmiştir. Tolstoy'un göreve geliş tarihinden itibaren meydana gelen bütün olayları, elçilerin toplantılarını ve Rus diplomasisinin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerini geniş bir şekilde kaleme aldığı görülmüştür. Bu kayıtlar Rusya'nın Osmanlı Devleti hakkında bilgi edinmesi bakımından çok önemli kaynaklardır. Bu uygulama Rus diplomasisinin XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyılın ortalarına kadar uyguladığı bir yöntemdir.⁹⁰

Rus elçiye görevinden itibaren mektuplarla devamlı olarak yeni talimatlar gelmekteydi. Bu talimatlarda önemli bilgiler talep edildiği gibi çoğu kez talepler Çar I. Petro tarafından bizzat gönderilmiştir. Rusya, bu talimatlara aldığı cevaplar ile Osmanlı Devleti'nin yapısına göre hareket etmiştir. Bu raporlar Osmanlı Devleti hakkında oldukça gizli ve stratejik bilgilerden oluşmaktadır. Tolstoy'un rapor ettiği bilgilerin bazıları şunlardır;

- Sultan'ın sarayında olup biteni gözlemlemek,
- Halkın durumunu, idari ve askeri durumu, devletin mali yapısını ve gelir kaynaklarını öğrenip rapor etmek,
- Devlet Erkânı'nın kimlerden meydana geldiğini ve söz sahibi kimseleri öğrenmek,

Dair Hatıraları (18. Yüzyılın İlk Çeyreği), Yayına Hazırlayan: İlyas Kamalov, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 27. Rus tarihçileri Tolstoy'u, "*çok yönlü, gerektiğinde sokulgan ve peşin fikirli davranan, gerektiğinde kibar ve sakın, aynı zamanda sert ve idareli, azimli ve acımasız bir kişi olarak*" tanımlamışlardır. Emine İnanır, "**P. A. Tolstoy'un Avrupa Gezi Notları'nda (1697-1699) "Ben ve Öteki" Konusu**", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s.53-56.

⁸⁹ Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 25.

⁹⁰ **Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu**, s. 28.

- Hangi devletlerle dost olunup, hangileri ile düşman olunduğunu,
- Gizli savaş hazırlıklarının yapılıp yapılmadığını ve hangi devletlere savaş açılacağını önceden rapor etmek,
- İran Devleti ile ticari ilişkilerin nasıl olduğunu ve Anadolu şehirlerine mal girdisinin nasıl olduğunu,
- Doğu ülkelerinde işlerin istenilen şekilde olup olmadığını ve Sultan'ın hâkimiyetine karşı Şii'lerin ve diğer halkların isyan edip etmediğini,
- İsyan varsa hangi yerlerde, ne sebeple çıktığını, nasıl sonuçlandığını, ileri de devam edip etmeyeceğini ve Osmanlı Devleti'ne zararının ne olduğunu rapor etmek,
- Sultan'ın ülkesinde bulunan elçilerle ilişkilerinin nasıl olduğunu,
- Osmanlı Donanması'nın durumu ve Karadeniz Donanması'nın taarruz durumunun olup olmadığını,
- Bu konuların raporlar şeklinde güvenilir insanlar tarafından acilen ulaştırılmasını,⁹¹

Rus Büyükelçisi bu görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Örneğin; Osmanlı ordusunun durumu hakkında vermiş olduğu bilgiler Rusya'nın istihbarat faaliyetlerini Osmanlı Devleti içinde nasıl yerleştiğinin de kanıtıdır. Tolstoy'a göre; Osmanlı ordusunun önemli bir kısmı özellikle de Yeniçeriler eski yeteneklerini kaybetmesinin nedeni olarak askeri talim ve terbiyenin terk edilmesine, devletin içinde bulunduğu mali iflastan dolayı Yeniçerilerin geçimini sağlamak için ticaretle ve diğer işlerle uğraşmak zorunda kaldıklarını izah ederek, Tolstoy, bu askerlerin sadece adlarının savaşçı olduğunu, gerçekte ise savaşmayı bilmediklerini yazmıştır. Düşman eğer bir defa bu askeri kalabalığı dağıtırsa bir daha nizamlı hale gelemeyeceğini yazmıştır. Tolstoy'un devletine verdiği bu bilgiler Osmanlı Devleti hakkında açıklayıcı bilgiler olmakla beraber Osmanlı tarihi açısından da açıklayıcı

⁹¹Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s. 124. **P. A. Tolstoy'un görevi ve raporları için bakınız; Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu/ İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. Yüzyılın Başlarına Dair Hatıraları (18. Yüzyılın İlk Çeyreği)**, Yayına Hazırlayan: İlyas Kamalov, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.

bir kaynaktır.⁹² Akdes N. Kurat, Rus elçisine hükümetiyle yazışmalarında kullanması için şifreli bir alfabe verildiğini söyler.⁹³

Tolstoy'un Çar I. Petro'nun talimatlarında bildirdiği gibi güvenilir bir haber kaynağı bulunduğu görülür. Bu haber kaynağı Fener Rum Patrikhanesi'nin yanında Kudüs Patrikhanesi Patriği'nin Tolstoy'un emrinde Rus ajanı olduğu ve haber akışını sağladığı açıktır. Patriğin dışında Rusya Devleti'ne istihbarat alanında hizmet edecek "kişiler" aradığı verdiği raporlardan anlaşılmaktadır.⁹⁴

Tolstoy verdiği cevapla casusluk çalışmalarında gayet rahat bir tutum içinde olduğu açıktır. Ayrıca Çar I. Petro, Karadeniz'de bir çıkış yolu oluşturmak için Osmanlı Donanması'nın durumunu çok merak ediyordu ve bunu araştırması için verdiği talimatlarla Osmanlı Bahriye'sinin durumunu, idari yapılanmasını ve Bahriye Kanunnamesi'nin içeriğinin bir an önce kendisine bildirilmesini istemiştir. Bunun için çalışmalara başlayan Tolstoy, Adriyatik ve Dalmaçya taraflarında bulunan Slavlar ve İtalyanlarla ilişkiler kurarak, Rus donanması için deneyimli denizciler ve haber akışını sağlayacak adamlar bulmuştur. Bu çalışmada başarılı olan Tolstoy, Baltık Donanması kurucularından olan Dalmaçyalı Batsis Tuğamiralliğe ve Cattarolu Zmaeviç de Oramiralliğe kadar yükseltmiştir.⁹⁵

Tolstoy'un verdiği bu bilgiler ve gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı başarılı olmasını sağlayan gelişmelerdir. Çar I. Petro'dan sonra Rusya'nın başına gelen Çar ve Çariçelerin istihbarat şebekesinin başında Osmanlı Rus Elçisini kullandığı ve bu vazifenin etkili bir istihbarat yöntemi olarak ortaya çıkması geniş bir şekilde değerlendirilmiştir.⁹⁶

⁹² Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu, s.39.

⁹³ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 16.

⁹⁴ Tolstoy'a gönderilen talimat mektuplarına, Tolstoy'un cevap olarak verdiği bilgilere göre; 14. Madde: Kudüs Patriği'nin (Dosiyef) dışında haber alabileceğimiz başka biri bulunabilir mi?

14. Madde'ye Tolstoy'un Cevabı: Bunun için sarf ediyorum ve bundan sonra da sarf etmeye devam edeceğim. Allah'ın yardımıyla bu konu da başarılı olacağım, önümüzdeki günlerde gelişme yaşanabilir ve isimleri de belli olur. **Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu**, s. 119.

⁹⁵ Bülbül, "**Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri**", s. 61. Tolstoy, Çar Petro tarafından 1967 yılında İtalya'ya gönderilmiş ve burada İtalyanca ile denizcilik hakkında önemli şeyler öğrenmiştir. Bu sayede İstanbul'da iken Avrupa'daki bağlantıları sayesinde Rus Donanmasına hizmet edecek kişiler bulmuştur. **Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu**, s.25.

⁹⁶ Tolstoy'un belgelerinin toplamda 500 sayfalık 11 cilt tuttuğunu ve bunlardan 5 cildinin elçinin Osmanlı Devleti hakkında verdiği bilgiler olduğu unutulmamalıdır. Rogozhin Nikolaj

Çariçe Katerina, Rusya'nın başına geçtikten sonra Osmanlı'ya yönelik her türlü girişimlerde artmaya başlamıştır. Özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rusların eline geçen Eflak-Boğdan'dan sonra Tuna boyunda bulunan İsmail, Kili, Bender, Akkerman ve İbrail'inde Rusya'nın eline geçmesiyle Rusya, Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak için Mora'ya gönderdiği casuslar ile halkı isyana teşvik etmiştir.⁹⁷ Rusya XVIII. Yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile yapacağı her savaştan önce Rus casusları, Osmanlı coğrafyasını faaliyet sahası olarak seçmişlerdir. Bu casusların Balkan yarımadasında Osmanlı ordusunu ve Osmanlı Devleti'ni azınlıklar yoluyla nasıl güç durumda bırakılacağı üzerinde çalıştıkları görülür. Osmanlı arşiv belgelerinde XVIII. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Rus casuslarının çalışmalarına dair bilgiler ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹⁸

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın elde etmiş olduğu bazı haklar, bundan sonraki istihbarat faaliyetlerini Osmanlı topraklarının stratejik konumlarında açmış oldukları konsolosluklar aracılığıyla yürütmüş olduğu görülür. Bu antlaşmanın 11. Maddesine göre;

“Rusya Devleti tarafından lazım görülecek amme-i mevaki de konsoloslar ve konsolos vekillerinin tayinine devlet-i aliyemiz canibinden ruhsat verilüp dost olan sair düvelin konsolosları itibar olundukları gibi merhumlar dahi muteber tutulalar ve iş bu konsolos ve konsolos vekillerine ruhsat verile ki beratlıta'bir olunur berat-ı padişahanem ile müselleme tercümanlar ma'iyetlerinde tutup İngiltere ve Françe ve sair milletlerin hizmetlerinde bulunan emsalleri kamyab oldukları mu'afiyata bunlar dahi ve kamyab olalar.”

Burada yer alan “amme-i mevaki” kavramı ile Osmanlı Devleti'nin belirtmek istediği Rus tüccarının ticaret yaptığı yerlerde konsolosluk açılması söz konusu iken Rusya bunu kendine göre yorumlayarak Slav ve Ortodoks tebaa'nın çoğunlukta olduğu yerlerde Konsolosluklar açarak ve bu konsoloslar aracılığıyla daha önceden yapmış olduğu istihbarat ile bu azınlık güçleri Osmanlı'ya karşı kullanmıştır. Bu konsoloslukların idare merkezi ise İstanbul Rus elçiliğidir. Rusya, kısa zamanda

Mihajlovich, “ Rus Diplomatların Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX Yüzyıllar), **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 533.

⁹⁷ Osman Köse, “ XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 542.

⁹⁸ Aydın, “19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri”, s. 20.

ülkenin stratejik noktalarında kurduğu konsolosluklar ile asıl amacına ulaşma yolunda başarılı bir güzergâh izlemiştir. Osmanlı Devleti, Rusya'nın Balkanlarda açtığı konsoloslar ile burada yaşayan Slav ve Ortodoks halkın üzerinde nüfuz kurarak bu halkların Osmanlı'ya karşı kullanılacağını bilincindedir.⁹⁹

Rusya, konsolosluklarının yanında Osmanlı'yı Balkanlardan atmak için casuslarını görevlendirmeye başlamıştır. Bu durum; Rusya generallerinin Balkanlardaki genel durumu öğrenmesi için 5. M. 1201 (28 Ekim 1786) yılında görevlendirdiği Yahudi casustan Eflak ve Boğdan'daki Osmanlı ordusunun ne kadar sayıya sahip olduğunu, görevli paşaların kimler olduğunu, Rusya'ya yönelik herhangi bir askeri hareketlerinin bulunup bulunmadığını öğrenmesi istenmiş, Yahudi asıllı casus bu görev icabı Eflak, Boğdan, Özi, Bender, Hotin ve İsmail'i dolaşmıştır.¹⁰⁰

⁹⁹ Osman Köse, "Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri", Turkish Studies/ Türkoloji Dergisi 1, Sayı: 2, (2006) s. 143-148.

¹⁰⁰ BOA, HAT. 28/1343, 05. M. 1201, Rus generallerin isimleri Galati ve Bulgonikin'dir

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL'DA RUSYA'NIN OSMANLI'YA YÖNELİK CASUSLUK FAALİYETLERİ

2. III. Selim Dönemi Rus Casusluk Faaliyetleri

XIX. Yüzyıl Osmanlı istihbarat raporlarında genellikle yabancı devletlere ve özellikle de Rusya Devleti'ne güven duymanın caiz olmadığını, bu devletlerin hilelerine ve politikalarına karşı uyanık bulunmak gerektiğini, bunun içinde söz konusu devletlerin ilişkileri hakkında istihbarat toplanması gerekliliği vurgulanmıştır. Osmanlı müellifi bu konu hakkında ki görüşlerini şu şekilde;

*“Aklı ve anlayışı olanlar bilirler ki doğal olarak bütün Müslümanlar ve kafirler can düşmandırlar. Özellikle Rusya, Osmanlı Devleti'nin baş düşmanı olduğundan Osmanlılar ve tüm Müslümanlar hakkında öteden beri beslediği kötü niyeti uygulamaya geçirmek arzusuyla 50-60 yıldır her fırsatta en ufak bahaneyle seferler açmış ve İslam memleketlerini adım adım istila etmiştir.”*¹ diyerek dile getirmiştir.

III. Selim devrinde 1789 Osmanlı-Rus savaşı sırasında ele geçirilen Rum asıllı Moralı Kulaksız İspir adındaki Rus casusun verdiği bilgiler ile Osmanlı donanmasına sızmış olan Rus casusları yakalanmıştır. Bu Casusların, Rusya tarafından aylık 34'er kuruşa çalıştığı ve yakalanan casusların verdiği bilgiler Kaptan Giritli Hüseyin Paşa'yı hayretler içinde bırakmıştır. Kaptan Paşa'nın İspir'den aldığı bilgiler neticesinde yakalanan Rus casusların cezaları gemilerde asılarak verilmiş ise de bu sadece Osmanlı donanmasına sızan Rus casusluk kısmıdır. İspir'in ispiyonladığı casuslar listesinin İzmir'den İstanbul'a uzaması ile araştırma genişletilmiş ve İstanbul'daki araştırma III. Selim'in Hatt-ı Hümayun'u ile başlamıştır. Bu Hatt-ı Hümayun'da Kaymakam Reşit Mustafa Paşa'ya hitaben; Kaptan Paşa'dan gelen kâğıtların dikkatlice incelenmesini, gönderilen casusun gizlice konuşturulmasını ve her nerede casus var ise yakalanarak katledilmesini emretmiştir. III. Selim, casusluk tahkikatı üzerinde önemle durarak Kaymakam

¹ Yüksel, II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı, s.216-217.

Paşa'ya eğer herhangi bir gevşeklik olursa kendi katlinin olacağı tehdidini savurmuştur.²

Bu önemli istihbarat çalışmalarına rağmen 1789 Osmanlı-Rus savaşının başlarında Osmanlı ordusunun aldığı başarısızlığın, Osmanlı ordusunun Tuna'nın kuzeyindeki hazırlıkların yetersiz olmasının nedeni olarak Rusya ve Avusturya devletlerinin Viyana ve Petersburg'un güneyindeki etkin casus ağlarından elde ettikleri istihbarat sonucunda, Osmanlı askeri durumunu yakından takip edebilmeleri ve bu sayede Osmanlı ordusunu yanlış yönlendirmeleri gösterilebilir. Bu durum Napolyon'un 1805 yılında III. Selim'e yazdığı mektupta da açıkça görülmektedir. Bu mektuba göre divan üyelerinin yarısına Ruslar tarafından maaş bağlandığı üzerinde durulmuş olması casusluk boyutunu açıklamaktadır.³

Rusların, XIX. Yüzyılın başlarından itibaren Kırım, Kafkasya, Gürcistan ve İran taraflarında sürdürdüğü yayılma ve misyonerlik faaliyetleri, Osmanlı Devleti tarafından takip edilmeye çalışılmıştır. Abdülkadir Özcan, III. Selim döneminin sonlarına doğru devletin içinde casusluk faaliyetlerinin arttığını ve Rusların Osmanlı üzerindeki çalışmalarının yoğunlaştığını tespit etmiştir.⁴

2.1. II. Mahmut Dönemi Rus Casusluk Faaliyetleri

II. Mahmut döneminde ilk Osmanlı-Rus savaşı sırasında her iki tarafın elçi ve casuslarının karşılıklı gidip geldiklerinden ve geceleri sürekli olarak karakollar vasıtasıyla birbirlerini kontrol altında tuttukları hakkında Şeyh Abdülatif Efendi eserinde bahsetmektedir.⁵ Rusların bu yüzyılda Osmanlı topraklarına karşı her türlü tecavüzü yaptıkları açıktır. Özellikle II. Mahmut'un yaptığı yeniliklerin Rum ileri gelenleri tarafından engellenmek istenmesi Rusya kaynaklı olduğu görülür. Bu

² İspir, *itirafnamesinde verdiği bilgiler ile daha önceki casusluk faaliyetlerini ve Akdeniz'deki korsanlıkla meşgul olan Lambro adında korsandan aldığı mektupları Kırım'daki Rus amiralliğine ulaştırdığı bilgilerini de vermiştir. İspir'in ele geçirilmesi sayesinde Rusya'nın askeri gücüne dair Osmanlı'lar açısından önem arz eden birçok bilgiyi de paylaşmıştır. İspir sayesinde İstanbul ve İzmir'de yürütülen tahkikat ile Rus casusluk ağı ortaya çıkarıldığı gibi bu casusların söz konusu savaş sırasında Osmanlı askeri gücünün Rusya tarafına bildirilmesi de önlenmiştir. Ahmet Yüksel, "Hatlardaki Casuslar, III. Selim Devri Bir Casusluk Hikâyesi", **Toplumsal Tarih**, Sayı:196, (2010).*

³ Yüksel, "II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı", s. 403.

⁴ Özcan, "Casus", s. 169.

⁵ Yüksel, **II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı**, s.219.

kışkırtıcı Rumların Rusya’da eğitim gördükleri ve İstanbul’da birer Rus casusu ve propagandacısı olarak görev yaptıkları görülür.⁶

Ruslar, çeşitli istihbarat hileleri kullanarak özellikle de savaş sırasında Balkanlar’daki Slavları yanlarına almak için yalan haber yaymak amacıyla Hotin ve Bender taraflarında düzmece fermanlar dağıtmışlardır. Bu yöntemi iyi bir dille meydana getiren Ruslar, 1806-1812 savaşının sonuna doğru Rumeli’de, Osmanlılarla barış imzalamak için İstanbul’a bir elçi gönderildiği ve seferberlik halinin sona erdiğini duyurmak için casuslarını görevlendirmiştir. Bu yüzden Anadolu’dan Rumeli’ye geçen askerlerin Şumnu’da asker kalmadığı yalan haberini işitmelerine ve geriye dönmelerini sağlamışlardır.⁷

Rusya’nın 1820 senesinde Balkanlar dışında Gürcistan ve Kafkasya’nın diğer bölgelerine gönderdiği misyonerler ile buralarda faaliyetlerde bulunduğunu, bu bölgede bulunan Osmanlı casusunun gönderdiği raporlardan anlaşılmaktadır. Bu rapora göre; Ruslar, Gürcüleri Çarlık rejiminin Osmanlı Devleti’ne karşı kendi taraflarına çekmek için bir Rus rahip görevlendirilmiştir.⁸Yine aynı yılın 29 Z. 1235, (7 Ekim 1820) tarihli Hatt-ı Hümayun’da Rusya’nın Rumları isyana teşvik etmek amacıyla Osmanlı reayasını ayaklandırmakla suçlanmış ve bu amaca ulaşmak için İranlılarla da irtibat halinde olduğu belirtilerek, kâfir devletin casusları çok sayıda olduğunu ve harici olarak bu casusların fesat ve yalan haber çıkaracakları uyarısında bulunulmuştur.⁹

XIX. Yüzyıl Avrupa diplomasisi yeni bir durumu da doğurmuştur. Bu durum elçiliklerin yanında askeri ataşelerinde yer almasını sağlamıştır. Askeri ataşe raporların devletlerin istihbaratı için büyük veriler olması, batılı devletlerin Osmanlı topraklarında askeri ataşe bulundurma iştahını ortaya çıkarmıştır. İstanbul’daki elçiliğinde askeri ataşe bulundurmaya başlayan ilk devlet, XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin sürekli savaş halinde olduğu Rusya’dır. Rusya Devleti’nin İstanbul’a yolladığı ilk askeri ataşe Alman asıllı Fyodr Fyodoroviç Berg’dir. Bu ataşenin 1826 yılında hazırladığı raporda; Osmanlı Devleti’ne ait askeri istatistik ve askeri

⁶ Bülent Atalay, “Fener Rum Patrikhanesi’nin Siyasi Faaliyetleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 13, (2002), s. 149.

⁷ Yüksel, “**II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı**”, s.411.

⁸ BOA, HAT. 1107/44629-A, 15 Rebiyü’lahir 1235/ 30 Ocak 1820.

⁹ BOA, HAT. 795/36899, 29 Z. 1235.

topografya çalışmalarının Rus istihbaratı açısından önemi büyüktür. Rus askeri ataşelerinin, ordunun dışında Osmanlı coğrafyası, topografyası ve nüfusuna dair verdiği bilgilerle birlikte kale ve istihkâmlara ait planları da barındırmaktadır.¹⁰

Osmanlı Devleti'ne yönelik her türlü yolu kullanan Rusya'ya karşılık veren Osmanlı Devleti bu nedenle casus olarak şüphelendiği Rusya memurlarını ve taraftarlarını gizli takibe almıştır. Petersburg'da eğitim gören çocukların masraflarını konuşmak üzere 1825 yılının mayıs ayında gönderilen Rus memuru casusluk şüphesiyle takibe alınmıştır. Bu konu hakkında 1240 (1825) tarihli Hatt-ı Hümayun'da yer alan ifade metninde de Osmanlı Devleti'nin endişesi ortaya çıkmaktadır.

“Moskov Kiril'in ne maslahatla geldiğini Nemçeler öğrenmiştir mülazasıyla Zemun tercümandan Kiril'in ne için geldiği şöyle iltizamane anlatmaya dekk-i hüccet arasında münasebetle sual olundukta güya on iki sene mukaddem Sırplu milleti kırk nefer çocuk okuyup talim etmek için Petersburg'a göndermişler imiş ve bu vakte kadar mesariflerine Sırplu tarafından bir şey gönderilmemiş çocukların lazım gelen mesarif Moskov kralı hazinesinden olmuş ve mesarif-i mezkure dahi ce'man yüz elli bin Ruble ki her Rublesi iki gurus olup Kiril-i mersumun geldiği bunun için olduğu Petersburg'da olan Nemçe elçisinin yazılısı böyledir. Bundan gayri bir şey yoktur dediyse dahi millet-i nasaranın hiç birisinin sözüne itimat caiz olmadığına mebni taharrisine casuslar dahi tayin olunduğundan gerek Miloş tarafından gelecek haber ve gerek casus vasıtasıyla mesmu-i bendeganem olacak havadis bundan sonra arz ve işar kılınacağı muhakeme-i al-i buyruldukte emr-ü ferman hazret-i menlehü'l emrindir”, şeklinde ifade bulmaktadır.¹¹

II. Mahmut devrinde, Rusya yürüttüğü istihbarat faaliyetleri ile öne çıkıyordu. 1806-1812 ve 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşları sırasında hem İstanbul'da hükümet etrafında hem de Osmanlı ordusu içinde ve etrafında gezinen Rus casusların olduğu görülmektedir. Rusya'nın Rum ve Ermeniler başta olmak üzere Osmanlı

¹⁰ Yıldız, “Osmanlı Dış Askeri İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğinin İhdası ve Osmanlı Askeri Ataşe Raporları”, s. 246.

¹¹ BOA. HAT. 1128/45039, 00001, 1240.

Hükümeti'nin ileriye dönük siyaseti hakkında kendilerine bilgi sağlayacak adamları bulunmaktaydı.¹²

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşının da Rusya'nın hem Balkanlardan taarruz etmesi hem de Kafkasya'dan hareket etmesi Osmanlı'nın durumunu zora sokmuştur. II. Mahmut'un 1826 yılında Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırmasını fırsat olarak değerlendiren Rusya, siyasetini değiştirmiş ve Çar I. Nikola bazı değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklerden biri de Kafkasya Genel Valiliği'nden Mart 1827 yılında Yermolov'un alınarak yerine General Paskeviç'in atanmasıdır. Paskeviç, bölgede İran faktörünü kaldırır kaldırmaz yönünü Kars ve Erzurum tarafına kaydırmıştır.¹³

Paskeviç, 1828 yılında Kars, Anapa, Faş ve Ahıska ile 1829 yılında Erzurum, Bayburt ve Muş'u işgal etmiştir. Paskeviç, bu işgal girişimlerinden önce Osmanlı Ordusu hakkında bilgi almak amacıyla başta Ermeniler olmak üzere Kars'ın Müslüman ve diğer reayasından para karşılığı casuslar temin etmiştir. Ruslara bilgi verdikleri tespit edilen iki gayrimüslim ve Yusuf Bayraktar adında birisi yakalanmıştır.¹⁴

Rumeli cephesinde de aynı durum görülmektedir. Şumnu ve Rusçuk'ta Ruslara karşı mücadele veren Yusuf Paşa komutasındaki askerlerden bir kısmının firar ederek Rus ordusuna katılmaları ve bunun yanı sıra Bulgarların Ruslara casusluk yapmaları sonucu Rus birliklerinin Edirne önlerine kadar gelmelerini kolaylaştırmıştır.¹⁵ Yine bu dönemde isyan eden azınlıklara baktığımızda Osmanlı Devleti'ne bağlı diğer etnik ve dini unsurlar arasından kendilerine bilgi sağlayacak istihbarat elemanları bulmuşlardır. Mesela Bosna Valisi İzvornikli Ali Paşa'nın mahiyetinde bulunan Mustafa adındaki Boşnak hizmetkârının Sırp lideri Miloş'a casusluk yaptığı tahkikat ile ortaya çıkarılmıştır. Vidin Muhafızı Derviş Paşa'ya göre

¹² İbrahim Aykun, "Paskeviç ve Şark Seraskerliği İlişkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, Cilt: 12, s.723.

¹³ Necmettin Aygün, "Kafkasya'da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri (1826)", Hacettepe Üniversitesi, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara Yıl 3, Sayı: 6 (2007), s.97

¹⁴ Aykun, "Paskeviç ve Şark Seraskerliği İlişkileri", s. 723

¹⁵ "Paskeviç, savaş öncesi Kars Muhafızı Osman Paşa'ya mektup göndererek 1828-29 Osmanlı-Rus savaşında Çar'dan savaş için emir almadığını bildirmesi ile Osman Paşa'yı rehavete düşürmüştür. Bu bölgede Osmanlıların istihbarat eksikliği ve yerli Ermenilerin Rusya'ya casusluk yapmasıyla başarısız olunmuştur".Aygün, "Kafkasya'da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri (1826)", s. 97.

Dimitri adında bir Osmanlı Rum'unun Miloş'a casusluk hizmetinde bulunduğu tespit edildiğini hükümete yazdığı raporda bildiriyordu. Rum İsyanında görev yapan ve faaliyet gösteren kişilerin ise herhangi bir istihbarat adamına ihtiyaçlarının olmayışının nedeni, Rumların devletin çeşitli birimlerinde görev yapmış olmaları ve bu kişilerin aynı zamanda Filiki Etery'a'nın birer üyesi olarak aktif istihbarat elemanı gibi faaliyet göstermelerinden kaynaklanmıştır.¹⁶

Halil İncılık, Miloş'un 1832 tarihli mesajında verdiği "*hudutlar ötesindeki Sırplar bizim kardeşlerimizdir.*" mesajının muhatapları olarak İstanbul'daki ajanları olduğunu söylemektedir.¹⁷ Ruslar açık bir şekilde Slavları ve diğer azınlıkları her fırsatta Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmışlardır. Ruslar Her savaş öncesi ve savaş sırasında yalan haber yayma yönteminden istifade ederek, bu hususta diğer düşman devletlere karşı ilk sırayı almıştır.¹⁸

Rusya'nın Osmanlı şehirlerinde hedef bölgeler olarak azınlıkların yaşadığı mahalleri seçerek bu bölgelere gönderilen casuslara Hıristiyan din görevlisi görüntüsü veriliyordu. Bunun dışında düşman casuslarının Osmanlı din adamlarına ve diğer etkili devlet görevlilerine ait giysilerle Osmanlı şehirlerinde dolaştıkları görülmüştür. Ahmet Yüksel, bu stratejiyi en iyi uygulayanların Ruslar olduğunu ve Rus casuslarının 1811 yılında yeniçeri, alemdar, derviş, Özbek ve hacı kıyafetinde, müneccim sıfatında ve diğer dindar kişi kılıklarında görev yaptıklarını söylemektedir.¹⁹

Osmanlı topraklarında düşman için casusluk yapılanlar yakalandığında suçları çok ağır oluyordu. Ele geçirilen her casus ifade edildikten sonra idam ediliyordu. İdamlar ibret olması manasıyla açık yerlerde olurdu. Osmanlı tebaası olup düşmana casusluk yapanlar ise sürgün ile cezalandırılırdı. Bazen Müslüman olmayan casuslara tek şartla affedilme hakkı tanınıyordu. Bu şart ise bu kimselerin Müslüman olması şartıydı.²⁰

¹⁶ Yüksel, **II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı**, s.405.

¹⁷ Halil İncılık, "**Tanzimat Nedir?**", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed: Halil İncılık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s. 27.

¹⁸ Yüksel, **II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı**, s.410.

¹⁹ Yüksel, **II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı**, s.413-414.

²⁰ Yüksel, **II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı**, s.415.

Akdes Nimet Kurat'ın, iki devlet arasındaki casusluk faaliyetini oldukça iyi bir tahlille açıkladığı görülür. Buna göre;

*“İki devlet ve millet arasındaki münasebetlerin hakiki çehresi bilhassa harp zamanında kendini belli eder. Ordular birbirleriyle çarpışırken, cephe gerisinde karşılıklı birtakım, haklı veya haksız ithamlar ortaya atılır, propagandalar yapılır, açık veya gizli ajanlar faaliyete geçer; her iki tarafın hükümetleri kendi halkına, karşı tarafı mümkün mertebe kötölemeye çalışır; haksız taraf bu hususta çok daha gayretlidir. Hele Rusya ile Osmanlı arasında olduğu gibi harpler kronik bir mahiyet almışsa, karşılıklı propaganda büsbütün şiddetlenmektedir.”*²¹ ifadesine yer verir. Rusya bu yöntemini daha çok Osmanlı tebaası olan Rum, Ermeni ve Gürcü gibi gayrimüslimlerden temin ettiği casusları Balkanlara naklederek burada Osmanlı'ya karşı faaliyetlerini artırmaya yönelik göstermiştir. Bu nakil işlemine kullandığı güzergâh daha çok Trabzon limanından Tuna Nehri ile Eflak-Boğdan'a ve buradan da Balkanların iç kısımlarına doğru uzanmaktadır. Eflak-Boğdan, Rusya için Slav ve Ortodoksları kontrol ettiği nokta durumunda Rus casusların hareket merkezi görevini görmüştür.²²

2.2. 1850-1878 Osmanlı-Rus Münasebetleri ve Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri

2.2.1. Rusya'nın Osmanlı Üzerinde Planları ve Diğer Devletlerle İlişkileri

Bu yüzyılın büyük olaylarından biri olan 1848 İhtilali Fransa'da patlak vermiş ve bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Büyük imparatorluklardan Avusturya, bu ayaklanmanın sonucunda Macaristan'a bir takım haklar vermek zorunda kalmıştır. Ancak bu ayaklanmanın Avusturya aleyhine gelişmesi Macaristan'ın Avusturya tarafından işgal edilmesi ve bunun da Macaristan Diyet Meclisi tarafından reddedilmesi her iki taraf arasında savaşın çıkmasına neden olmuştur. Avusturya'nın Rusya ile ittifak yapması Macarların Osmanlı devletine sığınmasına yol açmış ve bu durum üç devlet arasında Macar mülteciler sorununu ortaya çıkarmıştır.²³

İhtilal hareketi, Balkanlarda çıkarları olması nedeniyle Rusya'nın Osmanlı toprağı olan Eflak-Boğdan'a gözünü dikmesine neden olmuştur. İhtilalin Eflak-

²¹Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 92.

²² Aydın, “19-20 Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri”, s. 28.

²³Karadağ, **1855 Kars Zaferi**, s.18.

Boğdan'da, 9 Haziran 1848'de baş göstermesi ile Rusya, bu hareketin başarılı olması için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Fakat Eflak-Boğdan'da kurulan milli hükümet Rus danışmanları kovmuş, Rusya da buradaki ihtilal hareketini bastırmak için kuzeyden Eflak-Boğdan'a asker çıkarmıştır. Osmanlı Devleti, Rusya'nın ilhakını önlemek için Eflak-Boğdan'a güneyden girerek olaya müdahale etmiştir.²⁴ Osmanlı Devleti, işgal durumunun sınırları üzerine Rusya ile anlaşmaya varmıştır. Petersburg Konvansiyonu ile Eflak-Boğdan'da Osmanlı nüfuzu kırılmış, Rus nüfuzu artmıştır.²⁵ Rusya'nın olaya karışması bir kısım Macar yöneticilerinin Osmanlı tarafına sığınmasına neden olmuştur. Macar müttefiki olan Lehlielerde bu sığınanlarla birlikte İstanbul'a gelince Osmanlı Devleti bu gelenleri geri çevirmemiştir. Avusturya'nın Macar, Rusya'nın da Lehli mültecilerin iadesini istemesi yeni bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu sorun İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'nın yanında yer almaları ile daha da büyümüş ve iki devletin iade talebi geri çevrilmiştir. Rusya, Macar mültecileri sorununun böyle kapatılmasından rahatsızlık duymuş ve Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya bloğuna karşı İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmasını ise beklememiştir.²⁶

Rusya'nın, II. Katerina döneminden hedefleri arasında Balkanlar'a, Kafkaslar'a sahip olmak, Akdeniz'e ve Doğu Anadolu yolu ile İskenderun ve Basra Körfezine inerek büyük bir dünya imparatorluğu olma düşüncesi vardı. Rusya bu hedeflerini gerçekleştirmek için ilk olarak Müslümanlara karşı Hristiyan Ortodoksları korumak bahanesiyle Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz kurma yoluna başvurmuştur. Bu hedefe 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile ulaşan Rusya'nın

²⁴ Musa Gümüş, "1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. Yüzyıl Türk Diplomasisi", **History Studies, Volume 2/2**, (2010), s. 258.

²⁵ "Bu antlaşmaya göre, Rusya imparatoru ile Osmanlı padişahı, Eflak ve Boğdan'ı devrimci prensiplerden ve anarşi hareketlerinden korumak için beraber çalışmayı kabul ediyorlar. Eflak ve Boğdan Gaspodarlığı'na Osmanlı Hükümeti ile Rus Hükümeti arasında kararlaştırılacak namzetler yedi yıl için padişah tarafından tayin edilecekler. Eflak ve Boğdan'ı sarsmış olan hareketlerin izleri tamamen silininceye kadar Osmanlılar ve Ruslar yirmi beş ile otuz bin kişi arasında kuvvet bulundurabilecekler, fakat güvenlik tamamen kurulduktan sonra bu kuvvetler Eflak ve Boğdan sınırlarının dışına çekilecekler. Asayişin sağlanması için yerlilerden kurulan bir milis ordusundan faydalanılacak. Bu hükümlerden başka, önceden Eflak ve Boğdan'da kurulmuş olan meclis-i umumiler kaldırıldı. Devrim hareketlerinden önceki Gaspadorlar tekrar yerlerine getirildi. Rusya'nın Eflak ve Boğdan'daki bu müdahalesi, oradaki nüfuzunun artmasına ve Osmanlı nüfuzunun silinmesine geniş ölçüde tesir etti.", Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 214-215.

²⁶ Karadağ, **1855 Kars Zaferi**, s.19. Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 327.

1825 yılında başına gelen Çar I. Nikola kendinden önceki Rus çarlarının emellerini gerçekleştirmek istiyordu.²⁷

Çar I. Nikola, kendisini Ortodoks tebaanın koruyucusu olarak ve bununla beraber Osmanlı'yı da hamisi olarak görüyordu. Bu düşünceler dolayısıyla Rus Çarı, 1844 yılında İngiltere'yi ziyaret ettiği sırada Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkında ayrıca Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda işbirliği zemini aramış ve İngiliz devlet adamlarının Çar'ın görüşlerine ılımlı yaklaşması sonucu, Çar'ın planlarını gerçekleştirebilmek için İngiltere'nin yardımını ummaya sevk etmiştir. Bunun en önemli sebebiyse; Rusya, 1848 İhtilali'nin Fransa dâhil Avusturya Macaristan, Prusya gibi ülkelerde milliyetçi ve liberal ayaklanmalarla kendi iç sorunlarından başlarını kaldıramaz olmalarına bağlamaktaydı. Bu durumda geriye sadece Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma taraftarı olan İngiltere kalıyordu. Çar, 1844 yılında Londra'da yaptığı görüşmelerde, Osmanlı'nın yıkılacak durumda olduğunu ve Osmanlı yıkıldığında İngiltere ile Rusya'nın boş bulunmamalarını, önceden bu konu hakkında hazırlık yapmalarının gerektiği hakkında konuşmalar yapmıştır.²⁸

İngilizler, Çar'ın tekliflerine olumlu bir cevap vermemişlerdir. Çar, bunun üzerine III. Napolyon'un Avrupa da büyük bir güç olarak yükselmesini fırsat bilerek, Fransa ile İngiltere arasında baş gösteren rekabetten yararlanmaya ve Osmanlı Devleti'ni parçalamayı tek başına yapmaya karar kılmıştır.²⁹

1849'da Rus kuvvetlerinin Macar İhtilali'ni bastırmaları üzerine, Çar I. Nikola Rusya'sının askerlik kudreti oldukça yükselmiş durumdaydı. 1852 yılında yapılan büyük tatbikatlar Rus ordusunun çok iyi bir durumda olduğunu göstermişti.

²⁷ Ali İhsan Gencer, "Tanzimat Fermanı (1839)'dan 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Esra Yayınları, Konya, 1994, Cilt:11, s. 457.

²⁸ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914**, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 227-229.

²⁹ "Çar I. Nikola, İngiliz elçisine Türkiye'nin hali meselesi için şu teklifin Londra'ya bildirilmesini söyledi: Tuna beylikleri (Eflak ve Boğdan) daha şimdiden fiilen müstakil bir durumda olup, benim (Rusya'nın) himayem altındadır. Bu durum bundan sonra da devam etmelidir. Aynı şey Sırbistan'a da caridir. Bulgaristan'da öyle olmalıdır (yani Rusya himayesi altında bir beylik olmalıdır). İşte bundan sonra Çar meselenin İngiltere için en cazip olduğu konuya gelmiş ve Mısır'ın durumuna geçerek demişti ki: Mısır'a gelince, ben bu sahanın İngiltere için ne kadar ehemmiyetli olduğunu tamamıyla müdrüküm. Bu hususta ancak şu kadarını söyleyebilirim: Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra mirası bölündüğü zaman İngiltere Mısır'ı işgal ederse tarafımdan hiçbir itiraz vuku bulmayacaktır. Kandiye (Girit) adası hakkında da aynı şeyleri söyleyebilirim. Bu da size daha çok yakışacaktır ve niçin orası İngiliz ülkesi olmasın..."Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 71.

Çar, İngiltere'nin niyetini öğrenememiştir. Fakat İngilizlerin Fransızlarla anlaşacaklarına ve İngiltere'nin Osmanlı'yı savunmak uğruna savaşa kalkışacağını asla düşünmüyordu ve İngiltere ile Osmanlı Devletini paylaşacağını umut ediyordu.³⁰

2.2.2. Prens Mençikof'un İstanbul Elçiliği ve Kırım Savaşı

Avrupa da yaşanan 1848 İhtilali'nden sonra meydana gelen 1849 Macaristan Ayaklanmasının bastırılması ile İstanbul, bu ülkelerden kaçan Macar ve Leh mültecilerin sığınak yeri haline gelmiştir. Bu durum Avrupa da Osmanlı Devletine karşı bir sempati oluşturmuştur. Aslında bu hayranlık Fransa ve İngiltere'nin Rusya'yı Akdeniz ve Balkan yarım adasında güçlenmesini engellemek için oluşturulmuştur. Bu destek karşısında Rusya, müdahale edememiş ve 1853'te Petersburg'ta Çar Nikola'nın yabancı elçilere verdiği baloda İngiltere elçisi Hamilton'a sunduğu teklifle Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılma fikrini dile getirmiştir. Fakat Akdeniz'de güçlü bir devlet istemeyen İngiltere, bu fikre sıcak bakmamış ve reddetmiştir.³¹

Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması konusunda müttefik bulamayan Rusya tek başına harekete geçerek ve hareket noktası olarak da Kudüs de bulunan kutsal yerlerin himayesi sorununu ortaya atmıştır.³²

Kutsal Yerler sorunu Kırım Savaşı'nın görünürdeki sebebi olarak bilinmektedir. Kudüs de yer alan kutsal yerlerin Katolik Kilise'sinin mi yoksa Ortodoks Kilise'sinin mi denetleyeceği sorunu giderek büyümüş ve Rusya ile diğer batılı devletlerarasında gerilime neden olmuştur.³³ Bunun üzerine Çar I. Nikola, Mayıs 1853'te Prens Mençikof'u elçi olarak İstanbul'a göndererek Osmanlı tebaası olan Ortodoksları ve kutsal yerlerin himayesini tamamen Rusya'ya bırakılmasını istemiştir. Ayrıca Prens Mençikof, 5 Mayıs'ta İstanbul'a verdiği ultimatome ile

³⁰ Karadağ, **1855 Kars Zaferi**, s.19.

³¹ Özgür Yıldız, Canan Karaçagıl, "Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme, (1853-1856)", **International Journal of Social Science, Volume 5 Issue 1**, (2012), s.278

³² Karal, "Osmanlı Tarihi V", s.222-223. "Viyana Konferansı İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya'nın katılımıyla toplanmıştır. Rusya konferansa davet edilmişse de katılmamıştır. Konferans'ta daha önce Küçük Kaynarca ve Edirne Antlaşmasında Rusya'ya verilen Ortodoks tebaanın koruyuculuğu hakkının diğer Avrupalı devletlere verilmesi şartının Osmanlı Devletine kabul ettirilmesi kararı alınmıştır. Rusya, bu kararı ancak Osmanlı Devleti kabul ederse kabul edileceğini açıklamıştır. Osmanlı Devleti ise bu kararı sakıncalı bularak kabul etmemiştir." Ayla Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", **OTAM**, (1990), s. 160.

³³ **Osmanlı Tarihi El Kitabı**, s. 510.

Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya karşı yanında yer almasını istemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu istekleri reddetmesi üzerine Rusya savaş ilanı etmeden Boğdan'ı işgal ederek batılı devletlerin tepkisini çekmiş ve bu devletlerin Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti yanında yer almasını sağlamıştır. Avusturya öncülüğünde Viyana'da toplanan devletler burada aldıkları kararları Rusya'ya kabul ettirmişler, fakat Rusya bu kararların Osmanlı Devleti tarafından da kabul edilmesini talep etmesi, her iki devlet arasında karşılıklı zıtlasmalar Kırım Savaşı'nı meydana getirmiştir.³⁴

1850 Yılı Mayıs ayında Fransa'nın İstanbul Elçisi tarafından Osmanlı Devleti'ne verilen nota ile başlayan sürecin, Kudüs'te kutsal yerler sorunu üzerine çıkan mücadele, "Kırım Savaşı" adını almıştır. Çar I. Nikola, Ortodoksları himaye sıfatıyla Osmanlı Devleti'ne bir savaş ilan ederse, ne Avusturya, ne İngiltere ne de Fransa'nın Rusya'ya karşı gelmeyeceğini tahmin ediyordu. Savaş, I. Nikola'nın verdiği emirle Rus ordusunun Mareşal Gorçakof kumandasında, Prut Nehri'ni geçip Eflak-Boğdan ve Bükreş'i işgali ile başlamıştır. Avusturya ve Prusya, Doğu Avrupa ve Balkanlardaki sistemin muhafazasını şart görüyorlardı. Ayrıca Avusturya, eskiden beri göz diktiği Eflak-Boğdan bölgesinin Rusya tarafından işgalini hemen protesto ederek sınırlarına asker yığmaya başlamıştı. Rumeli Ordusu Başkomutanı Ömer Paşa'nın, Rus Başkomutanı Prens Gorçakof'a gönderdiği ultimatoma reddedilince 21 Ekim 1853 günü Ruslara karşı hareket başlamıştır.³⁵

³⁴ Yıldız, "Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme", (1853-1856)", s. 279.

Osmanlı Araştırmaları Vakfı'na göre kutsal yerler;

" 1. Bizans İmparatoru Konstantin tarafından yaptırılan ve Hz. İsa'nın kabri iddia edilen yer üzerine inşa edilen, Müslüman tarihçilerin daha sonra bu yere Kamame Kilisesi dedikleri Kıyame Kilisesi,

2. Kamame Kilise'sinin büyük kubbesi ve Hz. İsa'nın kabri denilen yerde bulunan küçük kubbe,

3. Sitt-i Meryem denilen yedi parça kemer,

4. Celcele altında bulunan dört parça kemer,

5. Hacer-i Muğtesel çevresinde bulunan saha,

6. Hz. Meryem Türbesi ve yanındaki bahçe,

7. Beytüllahm köyünde bulunan Büyük Kilise ve kilisenin içinde bulunan Mağaratü'l-Mehd denilen Hz. İsa'nın doğduğu mağara,

8. Efrenc devrine bitişik iki parça bahçe,

9. Tahun'ül Atik denilen alanda bulunan mahzenler,

10. Hz. İsa'nın kabri olduğu söylenen mekân,

11. Mağarat'ürRu'at,

12. Hacer-i Muğtesel,

13. Kamame Avlusundaki Mar Yuhanna Kilise'sinden oluşmaktadır.

<http://www.osmanli.org.tr>

³⁵ Mehmet Rezan Ekinci, **Osmanlı-Rus İlişkileri Çerçevesinde Kırım Savaşı (1853-1856)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s. 25.

A. N. Kurat, Osmanlı Devleti himayesindeki Hıristiyan Ortodoksların Rusya'nın himayesine verilmesini ve Rusya ile Osmanlı arasında bir ittifak anlaşması yapılması isteyen Prens Mençikof'un istekleri kabul edildiği takdirde Osmanlı Devleti'nin Rus hamisi durumuna düşeceğini söylemiştir. 1853 Nisanında İstanbul'a gelen İngiltere elçisi Lord Redcliffe, Prens Mençikof'un İstanbul'daki faaliyetlerini ustaca karşılamış ve Rusya ile Osmanlı savaşının çıkarıcısı olarak görülmüştür.³⁶

Osmanlı Devleti, Rusya Devleti'nden şu isteklerde bulunmuştur;

- Eflak ve Boğdan ile Sırbistan'ın boşaltılmasını,
- Daha önceki antlaşmalar incelenerek Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin yeni bir antlaşmaya bağlanmasını,
- Eflak ve Boğdan'daki idare yönetiminin Edirne Antlaşmasına göre düzenlenmesini istemiştir. Ancak bu şartlar Rusya Devleti tarafından reddedilmiştir.³⁷

Bunun üzerine, Fransa ve İngiltere Osmanlı Devleti ve Akdeniz'deki çıkarlarının tehlikeye gireceğini anlayınca 27 Şubat 1854'te Rusya'ya verdikleri ultimatomla Eflak ve Boğdan'ın derhal boşaltılmasını ve Rusya'nın Ortodoks tebaa üzerinde Osmanlı Devleti'nin himayesini kabul etmesini istemişlerdir. Rusya'nın ultimatom'a cevap vermemesi üzerine, 27 Mart 1854'te her iki devlet Osmanlı Devleti yanında Rusya Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir.³⁸ Savaş, bir Avrupa savaşına dönüşmüş ve Eflak-Boğdan üzerinden Kırım'a kaymıştır. Bu gelişmeler yaşanırken İtalya Kralı II. Viktor Emanuel, savaştan istifade ederek Fransa ve İngiltere ile Torino Antlaşmasını imzaladı. Bu Antlaşma gereğince İtalya da Rusya'ya karşı ittifaka katılmış oldu.³⁹

Rusya Devleti'nin Balkanlardaki çıkarları Avusturya ve Prusya Devletleri'nin Osmanlı Devleti yanında yer almasını sağlamıştır. 15 Nisan 1854'te Rusya Devleti'ne karşı bu beş devlet, Rusya'nın barış istemesi karşısında, kendi aralarında barış şartlarını kararlaştırmışlardır. Buna göre;

³⁶ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.72-73.

³⁷ Yıldız, "Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme, (1853-1856)", s.280

³⁸ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 358

³⁹ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 74.

- Osmanlı Devleti toprakları korunacaktır.
- Eflak ve Boğdan boşaltılarak, padişaha bağlı tebaaya bazı haklar verilecektir. Kararları alınmıştır.
- Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı yanına İngiltere ve Fransa devletlerini ve donanmalarını da almıştır.⁴⁰

Rusya, yanına Yunanistan'ı çekmek istemiştir, fakat bu fikir Fransa'nın Yunanistan'ı etkisiz hale getirmesiyle boşa çıkmıştır. Avusturya Devleti 4 Haziran 1855 Viyana Konferansında Rusya'ya verdiği ultimatoma ile Rusya, Avusturya Devleti'ne karşı savaşmayı göze alamadığından, Eflak ve Boğdan'ı boşaltmak zorunda kalmıştır. Müttefik orduları 140 bin kişilik orduları ile Sivastopol ve bazı Rusya topraklarını 10 Eylül 1855'te ele geçirmişlerdir, Rusya Devleti ise Kars'ı 4 ay muhasara etmiş ve erzakın bitmesiyle Kars Rusların eline geçmiştir. Bu durum savaşı uzatmıştır. Fakat Avusturya Devleti'nin Rusya'ya yeni bir ultimatoma vermesiyle Rusya barış yapmaya yanaşmıştır.⁴¹

Rusya'nın barışı kabul etmesinin bir diğer nedeni 1855 yılının sonuna doğru Çar I. Nikola'nın ölmesi ile yerine geçen II. Aleksandr'ın barış yanlısı olmasıdır. Müttefik devletler savaşı kazanınca Rusya'ya verdikleri ultimatoma'un Rusya'nın kabul etmesiyle barış antlaşmasının yapılması için 25 Şubat 1856'da Paris'te görüşlmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Piyomente devletlerinin katılımıyla 34 maddelik Paris Barış Antlaşması 30 Mart 1856'da imzalanmıştır.⁴² Bu antlaşma maddeleri şunlardır;

- Taraflar savaş sırasında işgal ettikleri bütün toprakları iade edeceklerdir,
- Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin bir üyesi sayılmıştır,
- Antlaşmayı imzalayan devletler ile Osmanlı Devleti arasında herhangi anlaşmazlık çıkacak olursa, taraflar savaşa başvurmadan diğer devletlerin aracılığını kabul edeceklerdir,

⁴⁰ Yıldız, "Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme, (1853-1856)", s.280.

⁴¹ Yıldız, "Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme, (1853-1856)", s.281.

⁴² Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 242.

- Osmanlı padişahı 28 Şubat 1856'da ilan ettiği Islahat Fermanı'nı diğer devletlere tebliğ ettirmiştir,
- Boğazlar savaş gemilerine kapalı olacak, 1841 Londra Sözleşmesi devam edecektir,
- Karadeniz'de savaş gemileri olmayacak ve Osmanlı Devleti ile Rusya Devleti'ne ait tersaneler yıkılacaktır. (Karadeniz'in tarafsızlığı).
- Tuna Komisyonu kurularak Tuna Nehri'nde seyr'ü sefer serbestliği kabul edilecektir,
- Besarabya'nın bir kısmı Boğdan'a verilecektir,
- Eflak ve Boğdan özerk olacak ve bu özerklik antlaşma devletlerinin garantisi altında olacaktır,
- Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'nden aldığı özerklik bu devletlerin garantisi altında olacak ve Osmanlı Devleti onay almadan buraya asker sevk edemeyecektir.⁴³

Kırım Savaşı'nın ve Paris Barış Antlaşması'nın Osmanlı Devleti lehine bir kazancı olmamıştır. Osmanlı Devleti üzerinde Rus baskısı yok olsa da Sırbistan, Eflak ve Boğdan'ın bağımsızlık yolu açılmıştır. Ayrıca İngiltere ile Fransa'nın Akdeniz ticaret yolu güvenceye alınmıştır. Osmanlı Devleti, savaşın mali sıkıntılarını İngiltere ve Fransa'dan aldığı borçlarla kapatmaya çalışsa da devlette başlayan savurganlık dış borçlanma sorununu meydana getirmiştir.⁴⁴

2.3. XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Rusya'nın Osmanlı'ya Yönelik Casusluk Faaliyetleri

Ruslar savaş zamanlarında istihbarata çok büyük önem vermişlerdir. Savaş çıkması ihtimalinde düşman ordusunun nerede toplanacağı tespit edilir ve casuslar o bölgelerde yoğunlaşarak mükemmel bir istihbarat ağı oluştururlardı. Bu ağı oluştururken daha çok elçiler, konsololar, aydınlar, memurlar ve subaylarla temasta

⁴³ Uçarol, **Siyasi Tarih, (1789-1994)**, s.204-205.

⁴⁴ Yıldız, "Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme, (1853-1856)", s. 282. Metin Kopar, "18. Ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", **History Studies**, Volume 4/1 (2012), s. 340.

bulunabilecekleri yerleri tercih ederlerdi. Elde ettikleri bilgilerin hızlı bir şekilde karargâhlara ulaştırılması için sınır ötesinde bulunan casuslar ile transfer yapılırdı.⁴⁵

Özellikle XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya casusluk faaliyetlerinin arttığı görülür. İstihbarat çalışmalarının sadece haber ulaştırma, yalan haber yayma ve provoke etme gibi çalışmalar dışında devletler için çalışan bazı kimselerin asker temin etme gibi casusluk ve yardım etme gibi girişimlerde de bulunduğu görülür. 1835 yılından itibaren devam eden Bulgar İsyanları sürekli olarak Rusya tarafından desteklenmiştir. 1841 Niş İsyanı sırasında kılık değiştiren Rus subaylarının faaliyetleri açıktır. 1850 yılında Rusya tarafından yine aynı şekilde kılık değiştiren üç casusun faaliyetleri de meydandadır. Rusya zaten Bulgaristan'ı tahrik niyetiyle casuslar göndermekte ve Sırbistan'daki fesatçılara da talimatlar vererek Niş, Şehirköy, Berkofça ve Sahra nahiyesi ile Belgradcık, Lom kazalarında bulunan reayanın fikirlerinin değiştirilmesine gayret etmekteydi. Bu casusların ele geçirilmesine çalışılırken⁴⁶ Kalafat'tan Bulgar kıyafetindeki bir Rus Bulgaristan'a girmiş ve bazı köylerden ikişer Bulgar yanına alarak Eflâk'a dönmüştür.⁴⁷Eflâk'ta askeri bulunan Rusların generallerinden biri de Ferik Halim Paşa'ya gelerek Türklerin köylerdeki reayayı sıkıştırdığını ve bazılarını da öldürdüğünü, bunun engellenmesini yoksa reayanın vatanlarını terk ederek Eflâk'a sığınacaklarını bildirmiştir. Bunun gibi olaylar Rusya'nın isyana destek verdiğini göstermektedir.⁴⁸

Kırım savaşı başlarında Rusya'nın Balkanlarda hazırlıklar yaptığı sırada Sırp bir tüccar olan Mayor Mişo adlı tuz satıcısının Tuna boyunda bulunan Rus ordusu ile ilişki içinde olduğu ve Osmanlı tarafının neler yaptığının haberlerini ulaştırdığı gibi, Vidin dolaylarında para karşılığı 1000 kadar asker de temin edebileceğinin sözünü Ruslara vermiştir.⁴⁹ Bu durum ortaya çıkınca da Rusya'ya firar etmek zorunda kalmıştır.⁵⁰ Rusya Tuna cephesi komutanlarından olan Prens Gorçakov ile temasta

⁴⁵ Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 28.

⁴⁶ BOA, İ. MTZ (04), 2/24, 9 Ramazan 1266.

⁴⁷ Halil İnalçık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yayınları, İstanbul 1992, s.70.

⁴⁸ BOA, İ. MTZ (04), 2/22, 28 Şaban 1266.

⁴⁹ BOA, HR. MKT,84/51, 4 Zilhicce 1270.

⁵⁰ Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 28.

bulunan Rus casusu Delesnor, Bulgaristan'da bulunduğu sırada Gorçakov'un emri ile 70.000 asker toplayıp yollayabileceği ümidini mektubunda iletmiştir.⁵¹

Delesnor örneği, Rusya casusluk faaliyetlerinin Osmanlı Devleti için büyük boyutlara ulaştığını ve Rus casuslarının Osmanlı devlet yönetimine kadar sızabildiğini göstermektedir. 1853 yılında Rumeli Ordu-yı Hümayun'u tarafından çıkarılan fermanda Şumnu taraflarında Rus casuslarının hareketli olduğuna dair verilen tebligat ile teyakkuz halinde olunması ve ele geçirilen casus veya tebaa'nın derhal Rumeli Ordusu Müşirine irsali kılınması emredilmiştir.⁵²

Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu araştırmalar sonucunda Rusya adına casusluk yapanların çoğunun bölge insanlarından seçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Eslemeye Kaymakamlığının yaptırdığı araştırma ile Rusya adına casusluk yapan Büyük Lefter adındaki kişinin Ahyolu kazasına bağlı olduğunun ve Eslemeye Kaymakamlığının Ahyolu Kazası Müdürü Reşid Efendi'den Büyük Lefter adlı kişinin eşkâlinin bildirilmesini ve bu kişinin arkasına adamlar takılarak takip edilmesi istenmiştir. Reşid Efendi'nin Şevval 1270 tarihli yaptığı araştırma da Büyük Lefter'in Ahyolu Kazası'nın yerlisinden olduğu, Tulcu civarında bulunduğunu oradan yirmi beş gün sonra Ahyolu'na geldiğini buradan İstanbul'a hareket ettiğini rapor etmiştir.⁵³

Yine bölge insanlarından biri olan Zıştovili ve komisyonculuk işi ile uğraşan Bulgar Mihalaki Abram Ayoş, Kırım Savaşı sırasında Rusçuk'ta bulunan Rus ordusuna Rusçuklu tüccar Tanas yoluyla Yergöğü ve civarında gelişen durumu Ruslara bildirmek ve Bulgarları isyana yöneltmek için çalışıyordu.⁵⁴ II. Katerina devrinden sonra Osmanlı Devleti içinde açılan Rus konsoloslukları etkin bir şekilde çalıştıkları gibi aynı zamanda birer Rus istihbarat bürosu görevi de görmekteydiler. Zaptiye Nezaretinden İlya Efendi'nin yaptığı tahkikat sonucu Mihilaki Abram Ayoş

⁵¹ BOA, HR. MKT, 79/48, 1 Şevval 1270. "Rusya adına casusluk yapan Delesnor'un Bab-ı Ali hizmetinde Zaptiye Nezaretine bağlı memur olduğu ve Kırım Savaşı sırasında Rus generali Lodersek'in maiyetinde bulunduğunu, bu sırada Rusya tarafından para karşılığı Bulgaristan'da casusluk yaptığı ve burada bulunan Osmanlı istihkâmlarının durumunu Rusya ordusuna bildirdiğini." Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 32.

⁵² BOA. A. MKT. UM, 151/39 (2), 29 Rebiü'levvel 1270.

⁵³ BOA. MVL, 410/72, 7 Rebiü'levvel 1270.

⁵⁴ BOA. HR. MKT, 66/29, 5 Safer 1270.

ve Rusçuklu Tanas'ın Rusya konsolosunun emrinde çalışan birer casus oldukları bazı kişiler tarafından da doğrulanmıştır.⁵⁵

Bu casusluk olayından sonra ordu birliklerine uyarı gönderilmiştir. Bu uyarı evrakına göre; *“Rusyalu tarafından olarak Şumnu Ordu-yı Hümayunu canibinden Yunan teba'asından ve sa'ireden bazı casusların zuhur eylediği ve hafî ve hal-ı tahkikat-ı lazimenin icrasıyla bu taraflara dahi öyle casusluk edenler ve mechulu'l ahval kimler bulunur ise bil-a tevkif ahz ve girift”* olunması istenmiştir.⁵⁶

Rusya, Kırım Savaşının sonuna doğru Sırbistan'daki halk arasında Slav sempatisini canlandırmaya ve halkı Osmanlı Devleti ile Avusturya'ya karşı kışkırtmaya çalışmıştır. Bunun için altın dağıtmış ve vaatlerde bulunmuştur. Ancak Sırbistan Avrupalı devletlerin yanında yer alarak Rusya'yı geri çevirmiştir. Her ne kadar Negotin Kazası Yöneticisi gibi Rusya'ya casusluk yapanlar olmuşsa da bunların buralarda durdurulmamaları ve def edilmeleri için bu durum Osmanlı Devleti tarafından Sırp Başknezine bildirilmiştir.⁵⁷

Gelecek yıla müteakip Rus casusluk faaliyetleri giderek artmaya devam etmiştir. Rusya askerinden olduğu anlaşılan Pavlo adında bir kimse hakkında Rumeli Ordu kumandanının yapmış olduğu araştırma için Meclis-i Vala'dan bu casus hakkında ne yapılacağı kararı istenmiştir.⁵⁸ Yapılan araştırmalar sonrası Pavlo'nun Rus askeri casusu olduğu anlaşılmış ve bundan dolayı Rumeli Ordu-yı Hümayun Kumandanı Kaymakam İsmail Paşa'ya gelen tahrirat ile casusluk cezası olarak kurşuna dizilmesi uygun görülmüş ve gerekenin yapılması bildirilmiştir.⁵⁹

Ruslar 1700 İstanbul Antlaşmasından itibaren din görevlilerini etkin bir biçimde kullanma yoluna gitmiştir.⁶⁰ 1854 yılında Eflak ve Boğdan'a bağlı bir sancak merkezi olan Tulca'da ruhban sınıfına mensup kişileri casusluk faaliyetinde kullanan Rusya Devleti, özellikle de Tulca'da bulunan Bulgar ve Rum Kocabaşları Remzbeki,

⁵⁵ BOA. ZB, 1/18, 22 Rebiü'levvel 1270.

⁵⁶ BOA. A. MKT. UM, 151/39, 29 Rebiü'lahir 1270.

⁵⁷ BOA. A. MKT. UM, 155/77, 14 Recep 1270.

⁵⁸ BOA. A. MKT. MVL, 74/91, 3 Muharrem 1271.

⁵⁹ BOA. İ. MVL. 339/14682 (1), 4 Safer 1271.

⁶⁰ “Tolstoy on iki yıllık elçilik görevi sona erdiğinde Kudüs Patriği Dositheus aracılığı ile kurduğu bir casusluk ağı, binlerce sayfadan oluşan ayrıntılı raporları ve Karadeniz liman ve tersanelerini anlatan bir çalışması bulunuyordu.” İsmail Bülbül, **Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri**, s. 24.

Hristaki, Sütteki ve Papa Dimitri adlı şahısların Rus yanlısı ve taraftarı olduklarını İsmail taraflarına gidip geldikleri ve burada Osmanlı tebaası olan Tahrirat Kâtibi Halil Efendi ile Yahudi Evram'la birlikte Rusya adına casusluk yaptıklarını Dobruca kumandanı istihbar ederek, bu kişilerin peşine taktığı askerler ile yakalatmış ve Şumnu'ya göndermiştir. Tulca kaymakamı bunların affedilmesini istemişse de mahkûmlar için kararın verilmesi için Meclis-i Vala'dan karar beklenmiştir.⁶¹ Eflak-Boğdan ve çevresi Rusya casuslarının merkezi konumunda olmakla beraber Tulca sancağında Rusya adına casusluk yapan bir diğer kişi ise on beş yıldır ticaretle uğraşan Aleksî adında biridir. Bu kişi yakalanarak Meclis-i Vala'ya sevk edilmiş ve sorgusunda casus olduğu anlaşılınca sürgün cezasına çarptırılmıştır.⁶²

Kırım savaşı boyunca Osmanlı Devleti zayıf olduğu bölgelerde Rus casuslarına direkt müdahale edememiş, bunun yerine Sırbistan'da bulunan Rus casusları için önlem alınması hakkında Sırp beyinden yardım istenilmiştir.⁶³ 1855 yılına gelindiğinde ele geçirilen dokuz adet Rus neferinden biri olan Yahudi asıllı askerin casus olduğu anlaşılmış ve yapılan tahkikat da Osmanlı askeri ile Fransa askeri arasında meydana gelen görüşmeleri Rus ordusuna bildirdiği anlaşılmıştır. Der Saadete gönderilen bu casusun Meclis-i Vala'dan gelen tezkire ile Tersane-i Amire'de hapis edilmesine karar verilmiştir.⁶⁴

Kırım savaşı boyunca Balkanlarda bulunan Rusya casusları Eflak-Boğdan'dan Bulgaristan'a, Sırbistan'dan Bosna-Hersek'e, Karadağ'dan Arnavutluk'a kadar büyük bir araziye yayılmış durumda olmakla birlikte bu bölgelerde gayrimüslim halkı Osmanlı Devleti'ne karşı kullanma ve böylece Rus ordusunun ilerleyişini hızlandırmak için her türlü yolu kullanmışlardır.

2.4. Panslavizm ve Rusya'nın Osmanlı'ya Yönelik Casusluk Faaliyetleri

Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti yanında yer alan Avrupalı devletler Rusya'nın Balkanlarda ilerleyişinin önüne set çekmiştir. Rusya Balkanlardan umudunu kaybetmemiş, aksine bu bölgede yeni arayışlara girerek bölgedeki konsolosları ve casuslarını sayesinde bu toprakları Osmanlı Devleti'nden

⁶¹ BOA. A. MKT. UM, 188/40, 14 Recep 1271.

⁶² BOA. MKT. MVL, 77/37, 1 Cemaziye'levvel 1272.

⁶³ Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s.31.

⁶⁴ BOA. İ. MVL, 345/14954, 6 Safer 1272.

koparmak için daha önce pek önem vermediği Panslavizm fikrine dört elle sarılmıştır. Bu politika çerçevesinde Rus istihbarat çalışanlarının Slav komiteleri ile iç içe çalıştıkları ve bu casusların komitaların üyesi olduğu açıktır.⁶⁵ Orta ve Doğu Avrupa’da yaşayan Slavların ortak kültürlerini korumak ve siyasi birliklikleri için ortaya atılan Panslavcılık, Rusya tarafından önem verilen bir siyasi hedef halini almıştır. Rusya’da 1858 yılından itibaren örgüt halini alan Slavcılık⁶⁶ Moskova Slav Yardım Komitesi’nin Rus hükümeti tarafından tanınmasıyla yasallık kazanmıştır.⁶⁷

Moskova Slav Yardım Komitesi’nin amaçlarını derneğin kurucusu ve akıl yöneticisi olan Pogodin’in Prens Gorçakof’a göndermiş olduğu mektupta şu şekilde sıralamıştır;

- Güney Slavları’nın kiliselerine, Rusya’da toplanan parayla yardımda bulunma,
- Güney Slavları’nın kilise ve mekteplerine, ayin aletleri, kitap ve malzeme yollama,
- Rusya’ya tahsil maksadıyla gelen Slav gençlerine her türlü yardımın bulunulması.

Bu şekilde başlayan komite amaçları büyük bir atılım yaparak, Bulgar gençlerine Rusya’da eğitim görmeleri için burslar tahsis etmesi, yüzlerce Bulgar ve Slav öğrenciyi eğitim için Rusya’ya getirmesi hep bu gaye ile ilişkilidir.⁶⁸

General İvan K. Kişelskiy’in 1863 yılında Balkanlarda yaşayan Slavlar hakkında hazırladığı raporda; Avrupalı devletlerin istihbarat çalışanlarının Kırım savaşı sonrası, Balkanlarda bulunan Ortodoks Slavları birbirinden ayırmak için

⁶⁵ Aydın, “19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya’nın Casusluk Faaliyetleri”, s. 37.

⁶⁶ “Slavcılık tabiri, I. Alexander döneminde Rusya’da yüksek devlet kademelerinde görev alan Şişkov adında birinin eski kilise Slavcasına ilgi duyması ve bu dili hayata geçirmek istemesinden dolayı kendisi için söylenen Slavcı (Slavofil) adından ortaya çıkmıştır. O sıralarda siyasi bir anlamı bulunmayan bu terim, daha sonra Rusya dışındaki bütün Slavların Rusya’nın himayesinde birleştirilmesini amaçlayan hareketin adı olarak anılmıştır.” Akdes Nimet Kurat, “Panslavizm”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 2-4, (1953), s.242. Hans Kohn, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, (Çev. Agah Oktay Güner), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara 1982, s. 5.

⁶⁷ Aydın, “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, **Pamukkale Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 15, (2004), s. 109.

⁶⁸ Keleş, “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya”, s.128.

Osmanlı Devleti ile ilişki içinde bulduklarını yazmıştır.⁶⁹ Komite amacına uygun olarak Edirne, İstanbul, Prizren, Saraybosna ve Dağlık Athos'daki din ileri gelenlerine ve Dalmaçya, Hersek ve diğer Ortodoks manastırlarına yüklü paralar göndererek hem bu yerlerdeki Slavların aydınlanmasına gereken ilgiyi gösteriyor hem de buralardan gelen istihbaratı etkin bir biçimde değerlendiriyordu.⁷⁰

Bu istihbarat çalışmalarına örnek olarak, Bosna Müfettişliğinin 1863 tarihli yazısında Hersekte'ki isyancılara yardım edenlerin Karadağlı ve Sırp Slav komiteciler olduğu görülmektedir. Bunu en iyi açıklayan ise; Rus casuslarının komitacılara, “*bahara kadar sabrediniz ve Mostar'ı avudup oyalayınız eğer ol vakit dahi size iane edemez isek artık kaderinize küsersiniz*” şeklinde bir propaganda ile isyancıların direncini artırdıkları görülür.⁷¹ Yine aynı yıla ait başka bir Osmanlı arşiv belgesinde, Balkanlar'da bulunan Ordu-yı Hümayunlara düşman tarafından casusluk için gönderilen kimseler için tedbirli olunmasını, bu suretle ele geçirilenlerin casus olduğuna dair tahkikat yapılmasına dair ferman gönderilmiştir.⁷²

Bir diğer belge de ise; daha önce Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya tarafından casusluk için kullanılan ve Bulgar komitesi hizmetinde çalışmış olan Lehli Açev adlı kişi komiteden ayrılarak, Rus pasaportu ile Hocabey'e gitmek yerine, İsmail'den Tulca'ya giderek komitenin ve Rusya'nın Bulgaristan için planladıkları tertibat hakkında memura malumat vermek ve fesat çıkarmak için buraya geldiği öğrenilmiştir. Yine aynı belgede Açev'in vermiş olduğu ifadeye göre; üç hafta önce komite tarafından memur kılınarak birkaç nefer ile Oltaniçe'den Tutrakan'a ve Zeminçe'den Zıştovi'ye evrak-ı fesadiye götürüp getirdiği ve Rusya'dan komiteye

⁶⁹ Hasan Demiroğlu, “General İvan K. Kişelskiy'in Balkan Slavları Hakkındaki 1863 Yılı Raporu”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi**, (2013), Sayı: 66, s. 64.

⁷⁰ Aydın, “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, s. 114.

⁷¹ BOA, TŞR. BNM, 8/91, (1) 12 Cemaziye'levvel 1280. Bosna Müfettişliğinin yazısında Sırbistan ve Karadağlı Slav komitelerinin isyancılara desteği ve Panslavist politikanın çalışmasını şöyle açıklamıştır: “*Sırpırlar dahi anlara peyrev olmakda Karadağlılar ise Beryaniklerinevahi-i merkumeye saldırip enva vaad ve vaid ile halkı hal-ı vahşet ve tereddüde düşürüp rü'esaya dahi siz biraz sabr ediniz bizimsiniz demekte oldukları peyderpey ihbar olundukça bunların arkasını bırakmayıp hakikat-ı lazimeye ikdam ve iktizayı hale göre harekete devam etmekte bulunuyor. Alem hep Lehistan meselesinin neticesine muntazır olduğu gibi buranın ahval-ı politikasınca dahi ana intizar olunduğu bir garip muziye-i politikiyedir. Bu havalide bulunan Avusturya memurlarının ekseri Viyana kabinetosunun efkârını celb edecek bazı nümayişler gösterirler ise de İslavizm kumpanyasına hizmet eyledikleri burada yakından pek ra'na görülür ve Raguz'a'daki İslavizm kumpanyasının mu'amelatıfi'l-asıl pek hafî olarak cereyan etmekte iken şimdi bayağı meydana çıkmak ve Avusturya hükümeti tarafından kayd olunmamakta bulunmuştur...’.*”

⁷² BOA. İ. DH, 283/17758, 8 Muharrem 1280.

gelen iki asker ile Tuna kenarında bulunan İslam kasabalarına ateş verilerek bu karışıklık içinde silah ile İslam üzerine hareket ve hücum alınması gibi planlar yaptıkları öğrenilmiştir.⁷³

Rusya'nın kontrolü altına giren Panslavizm politikasının başlıca üç amacı vardır;

- Doğu'da yeni fetihlerle Rus emperyalizmini geliştirmek,
- Rusya'nın hâkimiyetinde bulunan çeşitli ırkları Ruslaştırmak,
- Rusya dışında kalan Slav topluluklarını Rusya'ya bağlamak⁷⁴

Kırım savaşında istediğini elde edemeyen Rusya, bundan sonraki Osmanlı-Rus savaşlarında da görüleceği gibi hedefini Doğu'ya kaydıracaktır. Rusya dışında kalan Slav topluluklarını Rusya'ya bağlamak politikası ile de Osmanlı'ya tabi olan Slavları 1870'li yıllardan itibaren kışkırtmalara yönelik faaliyetler içine girecektir. Akdes Nimet Kurat'a göre; Panslavizm'in en önemli temsilcilerinden olan Nikolay Yakovleviç Danilevskiy'in Zarya adlı dergi'de yazdığı makalelerinde yer alan ve merkezi İstanbul olan Büyük Slav İttifakı ve Rus-Slav Birliği şu devletlerden meydana gelecekti:

- Galiçya, Bukovina ile Macaristan'ın Rutenlere meskun kısımları, Slav Birliği'nin başında bulunacak olan Rus Çarlığına verilecek,
- Çek-Moravya-Slovakya Devleti,
- Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı,
- Bulgar Krallığı (Rumeli ve Makedonya dâhil),
- Romanya (Eflak ve Boğdan ile Slav ahalisi olmayan Bukovina kısmı), Tuna çevresi ve Dobruca Rusya'ya verilecek,
- Yunanistan (Rodos, Girit, Kıbrıs dâhil),
- Macaristan krallığı (Ruslara ve Çeklere verilmeyen kısım),

⁷³ BOA. A. MKT. MHM, 395/58, 9 Şaban 1284. *Açev'in ifadesine bakıldığında komitecilerin hazırladıkları plan ve tertibat dehşet vericidir. Komiteciler, bu plan ile Bulgarların birleştirilmesini amaçlamışlardır. Bu nedenle yapılacak faaliyetler için iki milyon kadar para Bulgar Kilisesi'nde hazır bulundurulmuştur. Düşündükleri plan arasında hükümet konağının basılarak valinin tutuklanması, uygun bir zamanda Tuna kenarındaki İslam mahallelerini ateşe vererek karışıklık çıkarma, bu karışıklık içinde silah ile Müslümanlar üzerine hücum etmek ve hatta kendilerine katılmayan Bulgar köylerini de yakmak başlıca amaçlarıydı. Bu nedenle silah bulmak için Filip adındaki bir komiteciyi İtalya'ya göndermişlerdir.*

⁷⁴ Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s.128.

- İstanbul Eyaleti (Rumeli ve Anadolu, Çanakkale Boğazı, Gelibolu yarım adası ve Bozcaada dâhil),⁷⁵

Özetle Danilevskiy, Rus-Slav Birliğini Adriyatik'ten Büyük Okyanus'a, Kuzey Buz Deniz'inden Ege Deniz'ine kadar uzanan bir Rusya İmparatorluğu sağlama peşindeydi.⁷⁶

Rusya'nın takip ettiği Slavcılık siyaseti böyle izah edildikten sonra, Rusya'nın bu projeye en uygun halkın Sırp'lar olduğu kararlaştırılmıştır.⁷⁷

2.5. İgnatiyef'in İstanbul Rus Elçiliği ve Balkanlar'daki Casusluk

Faaliyetleri

Rusya, 1856 Paris Barış Antlaşmasında siyasi ve askeri sınırlamalarını ortadan kaldırmak için, Karadeniz'in silahsızlandırılması ve tarafsızlığı ile ilgili maddenin kendi aleyhine kullanıldığını, buna karşılık Osmanlı Devleti'nin herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadığını kendisine karşı güçlenmeye devam ettiğini ileri sürmüştür. Rusya, bu antlaşmanın bazı maddelerinin değiştirilmesi için 31 Ekim 1870'de Avrupalı devletlere çağrı da bulunmuştur. Rusya'nın bu girişimi üzerine toplanan Avrupalı devletler 13 Mart 1871'de Londra Antlaşması ile Rusya'nın isteklerini kabul etmişlerdir.⁷⁸

Osmanlı Devleti'ne karşı ayrılıkçı hareketlerin artması ve isyanların genişlemesi, istihbarat çabalarını da arttırmıştır. Yabancı istihbarat örgütleri özellikle de Rusya istihbarat çalışmalarına ağırlık vermiş ve Osmanlılara karşı bazı şehirlerine casuslarını yerleştirmişlerdir. Bu istihbarat örgütleri gizliliklerini paravan firmalarla sürdürüyorlardı. İstanbul'daki bu faaliyetleri sadece diplomatik düzeyde kalmayarak "Maimon" gibi casuslar saraya kadar girebilmiştir. Bu casuslar, Osmanlı Sarayı'nı yalan haberlerle yanıltmış, öbür yandan almış olduğu bilgiyi dışarıya bildirmişlerdir.⁷⁹

⁷⁵ Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s. 133.

⁷⁶ Kurat, "Panslavizm", s. 266.

⁷⁷ Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s.133.

⁷⁸ Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s.130.

⁷⁹ Aysal, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", s.530.

Rusya, 1871 Londra Antlaşmasıyla gelişmesinin önündeki en büyük engeli ortadan kaldırdıktan sonra, Balkanlardaki Slavları ayaklandırarak, Boğazları ele geçirme hedefine yönelmiştir. Panslavizm politikası gereği Rusya, Avusturya'nın Belgrat ve Bükreş'te elde ettiği nüfuzdan tedirgindi. Bundan dolayı 1875 yılından itibaren Rus casusları Tuna boylarında faaliyetlerini artırmışlardır.⁸⁰

Panslavizm'in aşırı taraftarlarından olan ve İstanbul büyükelçiliğine atanan Nikolay İvanoviç İgnatiyef tıpkı I. Petro döneminde İstanbul Rus Büyükelçiliği görevi yapan Tolstoy gibi İstanbul'u Rus istihbaratının merkezi yapmıştır.⁸¹ İgnatiyef, İstanbul'a elçi olarak atandığı sırada Rus casusları tarafından önceden haber verilmek ve hazırlık yapılmak suretiyle kalabalık bir Rum, Ermeni ve diğer Ortodoks tebaa tarafından karşılanmıştır. Kurat'a göre, Balkanlar'daki Slavlar arasında kaynaşmaların artmasında, Balkan vilayetlerinde bulunan Rus konsolosluklarının tam anlamıyla birer casus ve tahrikât yuvası haline getirilmesinde, İgnatiyef'in parmağı olduğunu söyler. Ayrıca Rusya'dan buralara çok sayıda Panslavist casuslar akın etmekte, para ve silah yollanmakta, Rusya'nın belirli şehirlerinde Türklere karşı Sırp, Karadağlı ve Bulgarlar yetiştirilmekteydi. Bütün bu faaliyetlerin başında ise İstanbul Rus Elçisi İgnatiyef'in bulunduğunu söylemiştir.⁸²

Rusya'nın Panslavist politikalarının en önemli uygulayıcıları hiç kuşkusuz Rus konsolosluklarıdır. Örneğin Rusya'nın Belgrat Konsolosu'yla gizlice görüşmek ve nasihat almak üzere Bulgaristan ve Bosna-Hersek taraflarından gelen Rus casusları, bazargan ve papaz kılığında Sırbistan'a gelmekteydiler. Bu kişilerin amaçları kilise ve manastırlara konsolosun aracılığıyla Rusya'dan para ve kitap yardımı almak, buradaki halkı Osmanlı'ya karşı isyana hazırlamaktır.⁸³

Balkanlarda İgnatiyef'in casuslarının çevirdiği entrikalar sonucu Hıristiyan-Slavları hem Osmanlı Devleti'ne karşı hem de Avusturya'ya karşı ayaklandırmıştır. Bu kışkırtmalar sonucu 24 Temmuz 1875'te isyan çıkmıştır.⁸⁴ Bosna-Hersek isyanı

⁸⁰ Ali İhsan Gencer, "Tanzimat Fermanı (1839)'dan 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu", s. 514.

⁸¹ Cuma Sertan Subaşı, "**Dünden Bugüne Panslavizm**" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2007, s.72.

⁸² Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 76.

⁸³ Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s.133.

⁸⁴ Ali İhsan Gencer, "Tanzimat Fermanı (1839)'dan 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu", s. 514.

Osmanlı Devleti'nin isyancılara ıslahat yapılacağını beyan etmesine rağmen devam etmiştir. Avrupalı devletleri de asileri destekleyerek Osmanlı Devleti'ne nota vermiştir. Bu sıralarda Rus Panslavistlerin çabalarıyla Bulgaristan'da isyan çıkmıştır. Bulgarlar Rusya'nın kışkırtması sonucu bölgedeki Türk halkına karşı katliam hareketine girişmiştir. Balkanlar'da karışıklık çıkartmak için elinden geleni yapan İgnatiyef, Osmanlı Sadrazamına bazı aldatmacalarda bulunarak Bulgaristan'daki isyancılar üzerine kuvvet gönderilmesini geciktirmiştir. Rusya, Filibe ve Rusçuk konsoloslarının el altından Bulgar komitacıları desteklemeleri ve yine eski bir Bulgar komitecisi olan Rusya'nın Filibe konsolosluğunu yapan Naydin'de büyük bir teşvikçi olarak görev yapıyordu.⁸⁵ Rus casusları zaman zaman bizzat Bulgar komitelerinin başında komite teşkil etme yoluna da gitmişlerdir. Bu iş için büyük paralar harcayarak sadece Hristiyan unsurları değil aynı zamanda Müslüman nüfusu da kullanmışlardır. Mesela Korfu Baş Şehbenderinden varid olan 20 Mayıs 1877 tarihli tahrirata göre; *"İslamdan bir takım Arnavudlar gizlice gelip yine avdet etmişler ve ba'de't-teklif her biri komiteden üç yüz Frank ve elbise almışlardır."*Korfu Başşehbenderi, tertip edilen komitenin amacının eşkıya fırkaları tertip etmek, ga'ile çıkarmak ve Hristiyanları isyana teşvik edebilecek karışıklıklar peyda eylemek olduğunu sözlerine eklemiştir. Ayrıca başşehbender 1877 yılında Yunanistan sınırında meydana gelen olayların bu türden olduğunu belirtmiştir.⁸⁶

Hersek İsyanı ve Bulgar komitelerinin birçok Müslüman halkı öldürmesi Sırpı ve Karadağlıları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmiştir. Avrupa'da bu sıralarda cereyan eden Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya arasındaki yakın ilişkileri takip eden Sırbistan, Osmanlı Devleti aleyhine karşı oluşan bu süreci değerlendirmek ve istikbalini kazanmak amacıyla isyan etmiştir. Sırbistan Prensi Milan, avantajlı gördüğü durumdan yararlanmak amacıyla 26 Mayıs 1876'da Karadağ ile ittifak anlaşması imzalamıştır. Böylece Karadağ'da isyan etmiş

⁸⁵ Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt:11, Esra Yayınları, Konya 1994, s.95. *Naydin, Kırım savaşı sırasında casusluk yaptığı için Rusya'ya kaçmış daha sonra Rusya tarafından Filibe Konsolosluğuna atanmıştır.* Selma Arfaoui, **Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, s. 33.

⁸⁶ BOA, HR. TO, 126/91, 30 Mayıs 1877.

oluyordu.⁸⁷ Prens Milan, Osmanlı Devleti'nden bazı isteklerde bulunmuştur. Bu isteklere göre;

- Bosna-Hersek asayışı bozulduğundan kendisinin Bosna valiliğine tayin edilmesini,
- Bosna'nın Sırp askerleri tarafından işgalini ve oradaki Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesini istemiştir.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti bölgeye kuvvet sevk etmiştir. Milan bu suretle Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Rusya Panslavistlerinden olan General Çernayef, Sırp ordusu başkumandanlığına getirilmiştir. Rusya, savaş başladığında hemen Sırbistan'a yardım etmeye koyulmuştur.⁸⁸ Rusya 8 Temmuz 1876 tarihinde Avusturya ile Reichstadt'ta buluşmuştu. Bu görüşmede iki imparatorun, Balkanları paylaşma programı, bir sözlü anlaşmayı doğurmuştur. Bu görüşme sayesinde Rusya, Bosna ile Hersek'in alınmasına karşı Avusturya'nın tarafsızlığını sağlamıştır.⁸⁹

Reichstadt Antlaşmasına göre;

- Sırbistan ve Karadağ savaşta yenilirse statüko korunacak ve reformların gerçekleşmesi sağlanacak,
- Ancak eğer savaş tersine bir sonuç verecek olursa yani Sırbistan ile Karadağ galip gelirse, Avusturya Bosna'nın bir kısmını, Rusya Kırım Savaşı'nda kaybettiği Besarabya'nın bir kısmını ve Batum'u alacaktır,
- Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan toprakları genişletilecektir,
- Bosna-Hersek Avusturya ile Karadağ arasında paylaşılacak ve Tesalya ile Epir Yunanistan'a verilecektir,
- Bulgaristan ve Rumeli bağımsız devletler olacak ve İstanbul ise serbest bir şehir olarak bırakılacaktır,

⁸⁷ Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", s.92.

⁸⁸ Salma Arfaoui, **Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu**, s. 38.

⁸⁹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 505.

Avusturya'nın korktuğu ise, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı hareket etmesinden endişelenerek Gorçakof'a Rusya'nın İstanbul'u işgal edip etmeyeceğini sormuştur. Gorçakof, işgal etmeyeceğini söylemiştir.⁹⁰

Rusya'nın maddi ve manevi yardımlarına rağmen, Osmanlı ordusu Serasker Abdülkerim Nedim Paşa kumandasında, Sırp ordusunu 19-24 Ağustos tarihleri arasında Aleksinac Meydanı'nda yenilgiye uğratmıştır. Prens Milan, telaşa düşerek Avrupa devletlerine iltica edip Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında barışın sağlanması için bütün devletlere başvurmuştur. 31 Ağustos 1876 tarihinde II. Abdülhamit tahta çıktığı zaman, Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerin İstanbul'da bulunan elçileri, Osmanlı Devleti'ne bir mütareke teklif etmek için görüşmelere başlayarak Bab-ı Ali'ye bunu nota şeklinde bildirmişlerdir. 4 Eylül'de Bab-ı Ali notaya verdiği cevapta;

- Prens Milan'ın İstanbul'a gelip padişaha yeniden itaat etmesini,
- Belgrat, Böğürdelen, Semendre ve Feth'ül İslam Kaleleri'nin Osmanlı kuvvetlerine terk edilmesini,
- Sırbistan Ordusu'nun 10.000 kişi ve iki bataryayı aşmayıp milis askerlerinin ilga edilerek, yapılan müstahkem yerlerin yıkılmasını öngören mütareke şartlarını yabancı devletlerin elçilerine bildirmiştir.

Ayrıca Osmanlı Devleti, diğer vilayetlerin halklarından Sırbistan'a göçmüş olanların memleketlerine şartsız iade edilmelerini, Sırbistan savaş tazminatını ödeyecek durumda değilse bu tazminatı ödemek için yıllık verdiği verginin artırılmasını istemiştir.⁹¹ Ancak İngiltere ve Rusya bu şartları kabul edilemez bulduğu ve diğer devletlerinde aynı fikirde olduğunu bildirerek şu şartları öne sürmüşlerdir;

- Sırbistan ve Karadağ'ın savaştan önceki hallerinin devamı,
- Bosna ve Hersek'te idarece bir çeşit muhtariyet verilmesi ve Bulgaristan'da olan suiistimaller içinde bu gibi teminat verilmesi⁹²

⁹⁰ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 505-506.

⁹¹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 508.

⁹² Ayşe Özkan, **Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2009, s. 269.

Mütareke ve barış şartları görüşüldüğü sırada Sırlar savaşa tekrar başlamışlardır. Sırlar bu sırada ordusunun eksiklerini tamamlamaya çalışmış ve Rusya'dan silah ve savaş malzemesi getirerek, savaş mevzilerini sağlamlaştırmışlardır. Rusya'da Sırbistan için birçok ayın ve protesto yapıldığı gibi Rus ordusundan subaylarda istifa ederek Sırbistan'a gitmiştir. Turnuseverin Tüccar Vekâletinden gelen telgrafta, savaşın başından beri Sırbistan'a gitmek için buradan geçen Rus gönüllülerinin 2500 kişi olup bunların 200'ünün subay olduğu bildirilmiştir. Ayrıca Sırbistan'dan gelen üç Bulgar'ın ifadesinde Rus gönüllülerinin 400 subayla beraber 6600'e vardığı belirtilmiştir.⁹³

Bütün bu gelişmeler yaşanırken, Osmanlı kuvvetleri 19 Ekim'de Cunis mevkiinde Charnayev komutasında Sırp ordusuna saldırmış ve 29 Ekim'de tüm mevzileri kontrolü altına almıştır. Prens Milan, Çar II. Aleksandr'a bir telgraf çekerek müdahale etmesini istemiştir. Bunun üzerine İstanbul Rus elçisi İgnatıyef, Hariciye Nezaretine bir nota vererek, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ ile 48 saat içinde kayıtsız şartsız altı haftadan iki aya kadar bir mütareke yapmaz ve askeri harekâtını derhal durdurmazsa bütün sefaret memurlarıyla birlikte İstanbul'u terk edeceğini bildirmiştir.⁹⁴ İgnatıyef'in notası tıpkı Prens Mençikof'un notasına benzemektedir. Osmanlı Devleti, Rusya ile yeni bir savaşı göze alamadığından bu notayı kabul etmek zorunda kalmıştır.⁹⁵ Sırbistan ve Karadağ ile 1 Kasım 1876'da iki aylık bir mütarekeye karar verilmiş ve mütareke hattının belirlenmesi ile mütareke esnasında taraflardan karara aykırı bir hareket olmaması için devletler tarafından memurlar tayin edilmiştir.⁹⁶

2.5.1. Tersane Konferansı (İstanbul-23 Aralık 1876)

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında ıslahat yapılması için İstanbul'da bir konferans yapılmasını Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlere kabul ettirmiştir.⁹⁷ İngiltere'nin böyle bir girişimde bulunmasının sebebi Rus Çarı'nın 2 Kasım'da İngiliz elçisine Balkanlar'daki isyanlar konusunda söylediği, "*Avrupa cesaretli bir şekilde hareket etmeye hazır değilse, Rusya tek başına hareket etmek*

⁹³ BOA. HR. TO, 122/134, 15 Eylül 1876.

⁹⁴ Özkan, **Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması**, s. 274.

⁹⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: VIII, Ankara 1995, s. 24.

⁹⁶ Özkan, **Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması** s. 274.

⁹⁷ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 511.

zorunda kalacaktır.” Şeklindeki sözdür. Enver Ziya Karal’a göre; “*Rusya’nın Balkan isyanlarını tek başına çözmeye kalkışması, Balkanları istilası veyahut tamamen etkisi altına alması demek olacağından ve bu durumda Hindistan yolu tehlikeye gireceğinden İngiltere endişeye kapılmıştır.*” Diye açıklamıştır.⁹⁸

Osmanlı Devleti, Rusya’nın savaşmak için bahane aradığının farkındaydı. Bunun için her ne kadar İstanbul’da bir konferansın toplanması, devletin içişlerine müdahale gibi algılansa da hem Rus tehdidinden kurtulmak hem de Avrupa devletlerini gücendirmemek için İngiltere’nin konferans teklifini 18 Kasım 1876’da kabul etmiştir.⁹⁹

Her devletin iki delege tarafından temsil edileceği konferansın gündemini belirlemek üzere, Fransa, Avusturya, Almanya, İngiltere ve İtalya temsilcileri 11 Aralık’ta Rus elçiliğinde toplanarak görüşmelere başlamışlardır.¹⁰⁰ İstanbul Konferansı 23 Aralık 1876’da Haliç Tersanesi’ndeki Bahriye Nezareti’nde toplantılarına başlamıştır. Aynı gün Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ilan edilmiş ve anayasa yürürlüğe konulmuştur. Bunun amacı konferansa katılan ülkeleri etkilemektir. Konferans, anayasa ilanına rağmen çalışmalarına devam etmiştir. Bunun üzerine II. Abdülhamit, barışçı niyetlerini göstermesi ve konferans çalışmalarına temel oluşturması için bir muhtıra düzenleyerek Sadrazam Mithat Paşa’yı göndermiştir.¹⁰¹ Buna göre, Bulgarların şikâyetlerini incelemek ve gerekli değişiklikleri önermek için uluslar arası bir komisyon kurulacak, Osmanlı hükümeti Anayasa’da öngörülen reformları bir an önce yerine getirecek, konferanstaki yabancı güçler de bu konuda garantör olacaklardır. Mithat Paşa, bu muhtırayı konferansa sunmamıştır. Konferansa katılan devletler ise şu kararları almışlar ve Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Bulgaristan’a ait olarak, dört bölüm şeklinde Bab-ı Ali’ye bildirmişlerdir.¹⁰²

- Sırbistan ve Karadağ’ın sınırları genişletilecek,
- Bosna ve Hersek iki özerk vilayet olacak ve valiler devletlerin onayı ile atanacak,

⁹⁸ Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s.25-26.

⁹⁹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 511.

¹⁰⁰ Yuluğ Tekin Kurat, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, **Belleten**, Cilt: 26, Sayı: 103, (1962), s.588.

¹⁰¹ Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s.30.

¹⁰² Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 513.

- Bosna ve Hersek'in yerli milis kuvvetleri olacak ve vergilerin üçte biri yerinde harcanacak,
- Bulgaristan doğu ve batı olarak iki vilayete ayrılacak ve bu vilayetlerin başına da Hristiyan vali getirilecek,
- Bulgaristan'da da Bosna ve Hersek'teki gibi özerk yönetim uygulanacak,
- Bulgaristan ve Bosna-Hersek'te yapılacak reformlar yabancı devletlerin temsilcilerinden oluşan komisyonların gözetiminde yürütülecek,
- Bulgaristan'daki komisyonun güvenliğini sağlamak için buraya 5.000 Belçika askeri gönderilecektir.¹⁰³

İngiltere delege üyesi Salisbury konferansta alınan kararların II. Abdülhamit tarafından kabulü için çok çabalamış ve eğer kararlar kabul edilmezse Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında yalnız savaşaacağını söylemiştir. Mithat Paşa, 18 Ocak 1877'de büyük bir meclis toplamış ve mecliste alınan kararlar reddedilmiştir. 20 Ocak'ta konferans dağılmış ve delegeler İstanbul'u terk etmişlerdir.¹⁰⁴ Sonuçta Osmanlı Devleti'nin Rusya ile arası bozulmuştur.

Mithat Paşa, İstanbul Konferansı'na katılan devletlerin durumlarını sarsmak ve Rusya'nın tehdidini ortadan kaldırmak için Sırbistan ve Karadağ ile ayrı bir barış antlaşması yapmak için görüşmelere başlamıştır. Sırbistan Başknezi ve Karadağ prensine de telgraflar yazılmıştır. Prens Milan bunu memnuniyetle karşılamış ve 28 Şubat 1877'de barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre;

- Osmanlı sancağı eskisi gibi Belgrat Kalesi'nin burcuna Sırp bayrağıyla birlikte çekilecek,
- Sırp Knezliği kendi memleketi içinde komşu eyaletlerin asayişini ihlal eden silahlı fırkalar ve her çeşit gizli cemiyetler oluşmasını yasaklayacak,
- Ermeniler ve Museviler de Sırbistan'da ayin serbestliğine, diğerlerinin sahip oldukları haklara nail olacaklar,
- Son olaylarda suçlu bulunan tüm Osmanlı tebaası affedildiği gibi Sırp'larda affedilecek,

¹⁰³ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 513-514.

¹⁰⁴ Kurat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", s. 589.

- Antlaşma tarihinden itibaren on iki gün içinde hem Osmanlı, hem de Sırp askeri tarafından imtiyaz hattı dışında zaptedilen yerler tahliye edilecektir. Bu şartlar bir an önce Başkneze tasdik ettirilecek ve statükonun resmen iade edildiğine dair ferman da derhal Sırbistan'a gönderilecektir.¹⁰⁵

3 Mart 1877' de antlaşma her iki tarafça da onaylanmıştır. Rusya bu duruma oldukça hiddetlenmiştir. Bundan dolayı Karadağ'la benzeri bir antlaşmayı engellemiştir.¹⁰⁶

2.5.2. Londra Protokolü (18 Mart 1877)

İstanbul Konferansı'nın dağılmasından önce Viyana'daki Rus elçisi Novikov, Avusturya ile gizli bir antlaşma yapmak için harekete geçmiştir. Çünkü Rusya her ne kadar Avrupa devletleriyle Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte bir cephe oluşturmak için çabalasa da, yine de Osmanlı Devleti ile tek başına savaşa girmek ihtimalini de göz önünde bulunduruyordu. Bunun için Balkanlar'da kendisi gibi ilgili bir devlet olan Avusturya ile anlaşmak istemiştir. 15 Ocak 1877'de iki devletin karşılıklı olarak Sırp topraklarını işgal etmemeyi taahhüt ettiği¹⁰⁷ ve Avusturya'nın tarafsızlığı ile Rusya'nın muhtemel bir askeri harekâtının sınırlandırılmasını öngören bir anlaşma yapılmıştır. Peşte Anlaşması olarak bilinen bu anlaşmaya göre; Avusturya, Bosna-Hersek'i almakta ve karşılığında Rusya'yı Balkanlar'da serbest bırakmaktaydı. Yalnız bu serbestliğin şartı Rusya'nın Balkanlar'da tek ve büyük bir Slav devleti kurmayacağına söz vermesidir.¹⁰⁸

Rusya'nın asıl amacı diğer Avrupalı devletleri de yanına almaktı. Bunun için Rusya, Mart 1877'de İgnatıyef'i Berlin, Paris, Londra ve Viyana'ya göndermiştir. İgnatıyef her başkentte, Osmanlı Devleti'nin seferberlikten vazgeçirilmesi için yaptırım yapılmasını önermiştir. Ayrıca yapmayı planladığı ıslahatların uygulanmasını sağlamak için altı büyük devlet arasında protokol yapılmasına çalışmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Özkan, **Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması**, s. 280-281.

¹⁰⁶ Özkan, **Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması**, s. 280-281.

¹⁰⁷ Kurat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", s. 590. Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s. 37.

¹⁰⁸ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 515.

¹⁰⁹ Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s. 38.

31 Mart 1877’de Londra Protokolü, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanmıştır. Bu protokolde, Sırbistan’la yapılan barış senet olarak kabul edilmiş, Karadağ’ın sınırlarının düzeltilmesi, Bosna-Hersek ve Bulgaristan’da reformların yapılması, Osmanlı Devleti’nden istenmiştir. Eğer bu şartları yerine getireceğini Bab-ı Ali söz verirse, Rusya ordusunu silahsızlandıracaktı. İstenilen sonuç elde edilemezse protokole katılan devletler Avrupa’nın menfaati dolayısıyla gereken tedbirleri alacaklarını da ilave etmişlerdir.¹¹⁰ Protokol şartları Paris Barış Antlaşması’nı ve Osmanlı Devleti’nin bağımsızlığını hiçe saydığından Meclis-i Vükela tarafından Londra Protokolü’nün reddedilmesi kararlaştırılmıştır.12 Nisan 1877’de protokolün reddi ilgili devletlere bildirilmiş ve bu hareket 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın sebebi olmuştur.

¹¹⁰ Kurat, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, s. 591.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1878-1915 YILLARI ARASINDA OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİ

3. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı

Londra Protokolü'nün Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesi üzerine Rusya aradığı savaş fırsatını bulmuş ve genel seferberlik ilan etmiştir. 19 Nisan 1877'de Prens Gorçhakov, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerin nasihatlerine uymayarak ve Hıristiyan tebaa'nın durumunu düzelterek tedbirleri almadığından dolayı Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğini bir beyanname ile Avrupalı devletlere bildirmiştir.¹ 23 Nisan 1877 tarihinde Rus elçiliği İstanbul'u terk etmiştir. Rusya 24 Nisan'da Osmanlı sınırını ihlal etmiştir.²

22 Mayıs 1877 tarihinde önce Eflak ve Boğdan sonrasında Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeleri, Rus etkisinin Balkanlar'da varlığını göstermektedir.³ Savaşın başlamasıyla birlikte Fransa, İtalya, İngiltere ve Avusturya-Macaristan tarafsızlıklarını ilan etmişlerdir. Yalnız İngiltere, Britanya'nın çıkarları söz konusu olduğunda, yani Süveyş Kanalı ve İstanbul'un el değiştirmesi gibi konularda tarafsız kalamayacağını, müdahale edeceğini bildirmiştir. Rusya ise İngiltere tarafsız kalırsa, Süveyş Kanalına ve İstanbul'a dokunmayacağını söylemiştir.⁴

Rusya'nın hedefi Müslüman Osmanlı toplumunu yok etmek ve yerine Panslav ve Ortodoks Hıristiyan millet kavramından oluşan ulusal devletlere bırakmayı amaçlayan bir yapılanma oluşturmaktır.⁵ Savaş, diğer Osmanlı-Rus savaşları gibi, Balkanlar ve Kafkasya olmak üzere iki cephede başlamıştır. Ancak

¹ Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", s. 165.

², s. 152.

³ Rusya, Eflak ve Boğdan'la 16 Nisan 1877'de ittifak antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre, Rusya, Romanya'nın topraklarından rahatça geçme ve demiryollarını denetleme hakkına sahip olmuştur. Osmanlı Devleti bu antlaşmadan haberdar olunca 8 Mayıs'ta Romanya'ya savaş ilan etmiştir. Buna karşılık Romanya 21 Mayıs'ta bağımsızlığını sonra da 22 Mayıs'ta da Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Ayla Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", s. 165. Sırbistan ve Karadağ'ın savaş ilanı sonrasında Yunanistan, Rusya'nın yanında savaşa girmek istese de İngiltere'nin baskısı üzerine buna cesaret edememiştir. Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 518.

⁴ Üçok, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 152-153.

⁵ Fahri Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılıma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (2011), Sayı: 25, s. 291.

Osmanlı güçlerinin üstün başarısı sonucu, Balkanlar'daki savaş tüm Balkan yarım adasına yayılmıştır.⁶ Ruslar ilk olarak 27 Haziran 1877'de Tuna Nehri'ni geçerek Ziştovi'yi ele geçirdiler.⁷ Ziştovi alındıktan sonra sırasıyla Niğbolu'yu ele geçirmişlerdir. Daha sonra, Sofya, Lofça, Tırnova ve Şıpka Geçidi gibi önemli merkezleri ele geçirmek için Plevne üzerine yürümüşlerdir. Bunun amacı Rusların yanında savaşa katılan Sırbistan'ı yanlarına almak ve Karadağ ile savaşan Osmanlı kuvvetlerinin İstanbul'la bağlantısını kesmektir. Ayrıca Balkan geçitleri ele geçirildiği takdirde, Yunanistan'ın Osmanlı'ya karşı ayaklandırmak ve Bu sayede Avusturya-Macaristan ile ittifak yapmak amaçlanmıştır.⁸ Ancak Rus kuvvetlerinin Osmanlı topraklarında ilerlemesi çok kolay olmuyordu. Çünkü Ruslar tarafından Plevne'ye yapılan üç taarruz da Gazi Osman Paşa tarafından başarılı bir şekilde püskürtülmüştür. Rus ordusu kumandanı Nikolay Nikoleyeviç Romanya'dan yardım istemek zorunda kalmıştır.⁹ Ruslar üçüncü başarısızlıklarından sonra Plevne Kalesini her yönden kuşatmaya başladılar. Dışarıdan yardım alamayan Osman Paşa 10 Aralık 1877'de yarma harekâtı ile çıkmayı başarsa da yaralanması sonucu ordusuyla birlikte teslim olmak zorunda kalmıştır.¹⁰

Ruslar Plevne'yi aldıktan sonra Edirne yönünde hızla ilerlemeye başladılar. 4 Ocak 1878'den itibaren Ruslar Osmanlı birliklerini geri püskürterek 20 Ocak 1878'de Edirne'ye girmeyi başarmışlardır.¹¹

Kafkasya cephesinde ise, Ruslar, Gazi Ahmet Muhtar Paşa komutasında bulunan Osmanlı Şark Ordusu karşısında aldıkları sürekli takviyelerle başarılı olmuş

⁶ Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", s. 165.

⁷ Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 18.

⁸ Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", s. 166.

⁹ Matthew S. Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 210. *Rus ordusu savaş başladığında 150 tabur piyade 234 alay süvari ve 96 batarya sahra topu mevcuttu. Toplam kuvveti de 250 bin civarındaydı. Ayrıca iki kol orduya bölünmüş Romanya kuvvetleri de mevcuttu. Buna karşılık Osmanlı ordusu Tuna ve doğudaki birlikler 278 bin İstanbul'da iki ihtiyat gücüyle birlikte 298 bin ulaşıyordu. İstanbul'dan Tuna'ya gerekse Anadolu'ya sevk olunan birlikler dağınıktı. Hatta alay, fırka, kolordu düzeneğine riayet olunmamaktaydı. Üstelik cephelere gönderilen askerlerin kayıtları tutulmadığından taburların mevcut sayısı bilinmemekteydi. Bu suretle bu askerlerin teşkilatlandırılmaları ve düşmana hücumları ayrı birer derd olmasının yanında cephane vb. mühimmatın nakil araçlarının yetersiz olması ayrı bir sorundu. Üstelik Bulgar İsyanı esnasında nakliye hizmetleri sırasında ordunun bütün mühimmatı öğrenildiğinden Ruslara casusluk yapabilmekteydiler.* Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", s. 166.

¹⁰ Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 25.

¹¹ Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt: V, s. 482.

ve Erzurum'a kadar düzenli çekilen Muhtar Paşa Rus saldırılarını burada durdurmayı başarmıştır. Rus ordusunun İstanbul'u tehdit etmesi üzerine Osmanlı Devleti 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır.¹²

3.1. Edirne Mütarekesi (31 Ocak 1878)

Grandük Nikoloyeviç aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne tebliğ edilen Rus şartları 31 Ocak 1878'de kabul edilmiştir. Edirne Mütareke'sine göre;

- Bulgaristan'a muhtariyet verilmesi ve İstanbul Konferansında çizilen sınırların daraltılmaması şartıyla, Osmanlı'ya vergi veren ve milis teşkilatı bulunan bir Hristiyan devletin kurulması ve orada Osmanlı kuvvetinin bulundurulmaması,
- Romanya, Sırbistan, Karadağ'ın bağımsızlığı ve Bosna-Hersek'te muhtar bir idare kurulması, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da bulunan Hristiyanların oturduğu vilayetlerde ıslahat yapılması,
- Rusya'ya nakden ya da karşılık olacak harp tazminatı verilmesi ve Boğazlarda Rusya hak ve menfaatlerinin korunmasının Padişah ile Çar arasında yapılacak bir müzakereyle halledilmesi,¹³

Rusların başarılarına rağmen Çar ile İgnatıyef, İstanbul'u ele geçirmek dururken mütareke yaptığı için Grandük Nikoloyeviç'e kızmışlardı. Mütareke yapılmasının en önemli sebebi ise İstanbul'un Ruslar tarafından alınmasına karşı İngiltere donanmasının İstanbul'da demirlemesidir. Bundan dolayı barış antlaşması yapılması için Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaşı kazanması nedeniyle kendi şartlarını kabul ettirmek için İgnatıyef'i görevlendirmiştir. 9 Şubat tarihinde başlayan müzakereler 3 Mart 1878 tarihinde sona ermiştir. Müzakereler sırasında Ayestefanos'a Ermeniler adına bir heyet gelerek İgnatıyef'ten muhtar bir Ermenistan'ın kurulması adına istekte bulunmuştur.¹⁴ 29 maddelik bu antlaşmanın önemli maddelerine göre;

¹² Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 354-355. *1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Rus tarafından Rus Ordusu Başkumandanı Prens Nikolay Nikoloyeviç ile Osmanlı Devleti tarafından da Server ve Namık Paşaların 31 Ocak 1878'de imzaladıkları ateşkes ile sona ermiştir.* Yıldırım, **Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)**, s. 25.

¹³ Arfaoui, **Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu**, s. 74.

¹⁴ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 85.

- Karadağ, Sırbistan ve Memleketeyn¹⁵ bağımsız olup, sınırlarını genişletiyordu. Karadağ Antivari ve Dulcingo Limanlarını alıp, Adriyatik Denizi'ne çıkıyor, Sırbistan ise Niş'i alıyordu. Memleketeyn, Besarabya'yı Rusya'ya verip, Dobruca'yı alıyordu. (Madde 2,3,5)
- Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı olan büyük bir Bulgaristan Prenslığı kuruluyor, sınırları kuzeyde Tuna'ya, doğu'da Karadeniz'e, güneyde Ege Denizi'ne ve batıda da Arnavutluk'a uzanıyordu. Böylece Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya Bulgaristan sınırları içinde yer alıyordu. (Madde 6)
- Bosna-Hersek'te İstanbul Konferansı'nın hazırladığı ıslahat yapılacaktır. Dolaylı bir şekilde burada, Avusturya ve Rusya'nın kontrolü tesis edilecektir. (Madde 14)
- Ermenistan'da ıslahat yapılacak ve Ermeniler, Kürtlerle Çerkeslere karşı korunacaktır. (Madde 16)¹⁶
- Girit'te 1868 yılından itibaren uygulanan yönetim şekli aynen devam edecek, fakat Osmanlı Devleti, Arnavutluk, Tırhala ve Rumeli'nin diğer yerlerinde de aynı yönetim şeklini uygulayacaktır. (Madde 15)
- Osmanlı Devleti, Rusya'ya 1 milyar 410 milyon Ruble savaş tazminatı ödeyecektir. (Madde 19) Ancak, Rus Çarı Osmanlı Devleti'nin mali sıkıntısını göz önünde bulundurarak bu tazminatın 1 milyar 110 milyonundan vazgeçiyor, fakat buna karşılık Batum, Kars, Ardahan, Eleşkirt ve Beyazıt Rusya'ya bırakılıyordu.¹⁷

Ayestefanos Antlaşması tam bir Rus diktası olmakla beraber, burada en önemli maddelerinden biri olan 16. Madde ile Doğu Anadolu'daki Ermenilerin durumu ele alınmış ve Osmanlı Devleti, buralardaki Ermenilere harp zamanında Ruslarla işbirliği yaptıklarından dolayı hiçbir ceza vermeyecek, Ermenilerin durumunu düzeltmek maksadıyla reformlar yapacak ve Avrupalı devletlere rapor

¹⁵ Memleketeyn: Eflak-Boğdan.

¹⁶ General İgnatiyef'in Osmanlı Hariciye Nazırı Saffet Paşa'ya dikte ettirdiği 16. Madde şöyledir; "*Ermenistan'da Rusya askerinin taht-ı istilasında bulunup, Devlet-i Aliyye'ye iadesi lazım gelen mahallerin tahliyesi, oralarca devleteynin münasebat-ı hasenesine mızır karışıklıklara mahal verebileceğinden Devlet-i Aliyye Ermenilerin mütemekkin olduğu eyaletlerde menafi'i mahaliyenin icab edeceği ıslahat ve tensikati bil [a]ifate-i vakt icra etmeliği taahhüd eder.*"Yıldırım, **Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)**, s. 27.

¹⁷ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 521-522. Mürsel Köse, **Evlıye-i Selase, Kars Ardahan Batum 1877-1920, İşgalden Kurtulaşa "Kırk Yıllık Kara Günler" ve Ermeniler**, Kuban Matbaacılık Yayıncılık, Ankara 2008,s. 12.

verecektir. Rusya, bu madde ile Osmanlı Devleti'ni yok etme gayesine biraz daha yaklaşacaktır.¹⁸

Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne kadar sınırlarının uzaması I. Petro'dan beri Rusya'nın hedefi olan sıcak denizlere inme fırsatını Rusya'ya sunmuştur. Antlaşmanın 24. Maddesi de Rusya'nın denizlerde rahat etmesini sağlamıştır. Bu maddeye göre; *"İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Rus limanlarından veya oralara giden tarafsız memleketlerin ticaret gemilerine gerek harp gerekse barış zamanlarında açık bulunacaktır."*Kurat, bu durumu Rusya'nın ekonomik menfaatinin garanti altına alındığını ve Osmanlı Devleti'nin elinden Boğazların kapalılık hakkının alındığı şeklinde tespit eder.¹⁹

İngiltere, Ayestefanos Antlaşması'nın diğer devletler tarafından kabul edilmedikçe geçerli olmadığı üzerinde duruyor ve geçerli bir antlaşmanın yapılması için diplomasi çalışması yapmıştır. Bunun nedeni İngiltere'nin Hindistan Yolu'nun Rusya tarafından hem Balkanlar'dan hem de doğu tarafından tehdit edilir oluşudur. Rusya böyle bir teklifi kabul etmese de savaştan yeni çıktığı için hem İngiltere'ye hem de Avusturya'ya karşı çıkmanın yararlı olmayacağını düşünerek yeni bir konferansın yapılmasını kabul etmiştir. İngiltere ve Avusturya için en büyük sorun ortaya Büyük Bulgaristan'ın çıkarılmış olmasıdır.²⁰

Bu arada İngiltere, Hindistan Yolu'nun güvenliğini sağlamak için Kıbrıs Adası'nı Osmanlı Devleti'nden istemiştir. Karşılığında ise, İngiltere'nin Ayestefanos Antlaşması'nı değiştirmeye çalışacağını ve Rusya karşısında Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmayacağını bildiren bir karar göndermiştir.²¹ Bu karar karşısında zor durumda kalan Meclis-i Mahsusa bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır. İngiltere kraliçesi Viktorya, Padişahın hükümlerine hiçbir zarar gelmeyeceğini Padişah'a bildirmiştir.²² 15 Temmuz 1878'de İngiltere, Kıbrıs'ı yönetimine almıştır. İngiltere, Rusya, Avusturya ve Fransa ile gizli antlaşmalar yaptıktan sonra Bismarck'ın başkanlığında Ayestefanos Antlaşması hükümlerinin

¹⁸ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 86.

¹⁹ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 87.

²⁰ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 523.

²¹ Karal, **Osmanlı Tarihi VIII** s. 73.

²² Arfaoui, **Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu**, s. 84-85.

konusulması için Berlin Kongresi'nin yapılması kararlaştırılmıştır. Kongre 13 Haziran 1878'de Berlin'de bulunan Radziwil Sarayı'nda toplanmıştır.²³

3.2. Berlin Kongresi (13 Haziran 1878)

13 Haziran 1878'de Paris Barış Antlaşması'nda imzası olan devletlerin temsilcileri ve Osmanlı Devleti adına Müşir Mehmet Ali Paşa, Berlin Büyük Elçisi Sadullah Bey ve üçüncü delege olarak Nafia Nazırı Karatodori Efendi katılmıştır. Rusya adına Prens Gorçakov, Kont Schouvalof (Chouvalov) ve Baron D'Oubril yer almıştır.²⁴ Bismarck'ın başkanlığında toplanan kongre komisyonlar şeklinde Ayestefanos Antlaşması'nın bütün maddeleri ve hepsi de Rusya'nın aleyhine değiştirilmiştir.²⁵

Temsilciler, birinci oturumda Bulgaristan meselesinden başlanılmasını uygun görmüşlerdir. Ancak İngiltere temsilcileri, Osmanlı temsilcileri gibi her şeyden önce İstanbul'un Rus tehdidinden uzaklaştırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Rusya ise, Osmanlı Devleti tabiiyeti altında bulunan Hıristiyanlara idari muhtariyet verilmesi ve ıslahat yapılmasını isterken, İstanbul'a saldırmayı bir tehdit olarak göstererek, İngiliz isteklerine karşı gelmişlerdir. Bismarck, İngiltere isteklerini ve söylediklerini uygun görerek müzakerelerin istediği gibi sürmesini sağlamıştır.²⁶

Berlin Kongresi çetin müzakereler sonunda 64 maddelik bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. Kongrenin maddelerine göre;

- Bulgaristan Ayestefonas'ta olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ne vergi verecek, bağımsız ve iç işlerinde özerk bir Hıristiyan prensliği olacaktır. Bulgaristan prensini halk seçecek ve büyük devletlerin hanedanından Bulgar Prenslğine seçilme olmayacaktır. Osmanlı ordusu Bulgaristan'da bulunmayacaktır. Sınırları daraltılacak, Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya Osmanlı'ya geri verilecektir. Doğu Rumeli'de müstakil bir yönetim kurulmak ve Makedonya'da ıslahat yapılmak şartıyla buraları Osmanlı Devleti'ne geri verilecektir. (Madde 1-12)

²³ Arfaoui, **Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu**, s. 84-85.

²⁴ Arfaoui, **Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu**, s. 87.

²⁵ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 89.

²⁶ Arfaoui, **Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu**, s. 88.

- Doğu Rumeli özerk bir Hıristiyan eyaleti olacak, fakat Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kalacaktır. Rumeli valisi Osmanlı ile Avrupa devletleri tarafından tayin edilecektir. (Madde 13-23)
- Girit Adası'nda 1868'de uygulanmaya başlanan özerklik aynen devam edecektir. (Madde 23)
- Yunanlılar Berlin Kongresi'ne katılmamışlar, yalnız bazı isteklerde bulunmuşlardır. Tesalya, Epir ve Girit'in Yunanistan'a verilmesi kararları geri alınmıştır. Yalnız Osmanlı Devleti ile Yunanistan, Yunanistan lehine bazı sınır değişikliği yapılması konusunda müzakere edecekler ve anlaşamadıkları takdirde burada ki devletlerin aracılığına başvuracaklardır. (Madde 24)
- Bosna-Hersek Eyaletleri'nin asayişini temin etmek için ileri ki bir tarihte Avusturya'nın işgal ve idaresine bırakılacak, ayrıca Yenipazar Sancağında asker bulundurmak hakkına haiz olacak ve bu şekilde Sırbistan ile Karadağ'ın arasına girmiş olacaktır. (Madde 24)
- Karadağ bağımsız bir devlet olacak ve Antivari Limanı'nı alacak, fakat savaş gemileri olmayacaktır. Dulcigno'yu Osmanlı Devleti'ne bırakacak ve borçlardan bir kısmını üzerine alacaktır. (Madde 26-33)
- Sırbistan bağımsız bir devlet olacak ve Osmanlı borçlarından bir kısmını da üzerine alacaktır. Niş ile Pirot'u alacak buna karşılık Metroviçe'yi Osmanlı Devleti'ne bırakacaktır. (Madde 34-42)
- Romanya'nın bağımsızlığı kabul edilecektir. Ayestefanos Antlaşması'nda olduğu gibi Besarabya'yı Rusya'ya verecek buna karşılık olarak Dobruca'yı alacaktır. (Madde 43-57)
- Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya ve Kotur şehri İran'a terk edilecektir. Batum serbest ticaret bölgesi olacaktır. (Madde 58-60)²⁷
- Osmanlı Devleti, Ermeniler için ıslahat yapmasına karşılık Ermenilerin, Kürtler ile Çerkeslerin tehlikesine karşı güvenliklerinin sağlanması taahhüt edilecektir. (Madde 61)
- Savaş tazminatı olarak Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya 802.500.000 Frank savaş tazminatı ödemesine karar verildi. Bu tazminat yıllık olarak 350.000

²⁷ Mürsel Köse, **Evlîye-i Selase, Kars Ardahan Batum 1877-1920, İşgalden Kurtuluşta "Kırk Yıllık Kara Günler" ve Ermeniler**, s. 13.

Liralık taksitlerle ödenecek, şayet bu olmazsa Rusya istediği araziye alabilecektir. (Madde 62)

- Boğazlar meselesine, 1856 ile 1871 antlaşma hükümlerinin geçerliliğine karar verilmiştir. (Madde 63)²⁸

Rusya açısından Berlin Konferansı'nın kararlarına gelince 1877-1878 savaşına sebep olan Panslavizm lehine hiçbir karar ile sonuçlanmamıştı, bu yüzden Panslavizm taraftarlarının ümitleri kırılmıştır. Balkanlar'da Büyük Slav Devleti kurulamamış ve Slav unsurlarına yeni bir statü de verilmemiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki problemler yine devam edecek ve Rusya'nın Ermeniler üzerinden siyaset yürütmesi ortaya çıkacaktır.²⁹

3.3. 1877-1878 Savaşı Sonrası Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile hedeflerine büyük ölçüde yaklaşan Rusya, Ayestefanos Antlaşması ile kurulan ve ardından Berlin Kongresi ile üçe ayrılan Büyük Bulgaristan'ın kendi himayesinde bulunması için, Bulgar komitecilerine ve diğer azınlıklara desteğini sürdürmüştür.³⁰ Mesela; Ayestefanos Antlaşması ile ortaya çıkan Ermeniler sorununu büyötmek isteyen Rusya 1880 yılında Diyarbakır, Sivas ve Edirne vilayetlerinde bulunan Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmak ve ayaklandırmak için casusluk vasıtasıyla Petersburg'dan on kadar Rus subayının bu vilayetlere hareket ettiğine dair, Zaptiye Nezareti Bahriyesi'ne gönderilen tezkire bunu en iyi şekilde göstermektedir.³¹

Berlin Antlaşması sonrası Bulgarlar, Ayestefanos Antlaşması ile kendilerine verilen Büyük Bulgaristan'ın üç parçaya ayrılmasına tepki göstererek komitacılık faaliyetlerini arttırmışlardır. Bu amaçla dört aşamalı bir strateji geliştirmişlerdir. Buna göre; Rusya'nın hamiliğinden kurtulmak, Doğu Rumeli ile birleşmek, sırası geldiğinde Makedonya ile birleşmek, diğer yandan Sırbistan ve Romanya gibi tamamen bağımsız bir devlet olmak.³² Bu amaçların ilki gerçekleşme umudu

²⁸ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 526-527. **Osmanlı Tarihi El Kitabı**, s. 520.

²⁹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 529-530.

³⁰ Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", s. 291.

³¹ BOA. Y. PRK. BSK, 1/43, 2 Zilkade 1297.

³² Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", s. 293.

olmayan bir durumdur. Çünkü bunların gerçekleşmesi güçlü bir ordu ve silaha ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu da ancak Rusya'nın yardımı ile gerçekleşebilir. Rusya'nın Bulgaristan'da faaliyetlerine Edirne 2. Ordu Müşiri Zahir Paşa'nın Bab-ı Ali'ye çektiği telgrafta görmek mümkündür. Bu telgrafta; Bulgaristan'da bulunan Salih Ağa'dan aldığı haberlere göre Rumeli-yi Şarkiye ve Bulgaristan'a gelmiş olan Rus zabitlerinin aldıkları emir üzerine istifa ederek burada silâh altına alınmış Rum ve Bulgar milletine eğitim verilmesi için geldikleri bildirilmiştir.³³

Berlin Antlaşması ile Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin ıslahat yapması hakkında alınan kararlar ile ilgili olduğu anlaşılan 1304 tarihli İbrail Şehbenderliği'nden gönderilen bilgilere göre; Rusya, Almanya ve İngiltere devletlerinin Osmanlı Devleti aleyhine almış oldukları kararlar hakkında ve tabii olduğu bazı olaylara dair Avusturya tebaasından olan bir kişinin İbrail'den yazılmış olan mektuba göre, Bükreş Sefareti tarafından merkumun ahvali hakkında araştırma yapıldığı ve merkumun Rusya adına casusluk yapmış olduğu anlaşılmıştır.³⁴ Bu belgeden anlaşılacağı gibi Avrupalı devletlerin aşikâr bir şekilde Rusya yanlısı bir politika izlediği anlaşılmıştır.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı var olan siyasetini bu antlaşmalar değiştirememiş aksine İgnatıyef'in yardımcısı olan Nelidov'un yeni Rusya İstanbul elçisi olarak atanması ile daha da artmıştır. Rusya'nın Boğazları ele geçirmesinin büyük bir taraftarı olan Nelidov'un kaleme almış olduğu ve Rusya'ya göndermiş olduğu raporda bunu göstermektedir. Bu rapor Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yürüteceği siyaseti de gözler önüne sermiştir. Bu rapora göre;

“Boğazların ele geçirilmesi Rusya'ca tarihi bir zarurettir. Siyasi, ticari ve askeri menfaatlerimizin icabıdır. Buraları ele geçirmek topraklarımızı artırmak değil, sadece açık denizlerin kapısını elde etmek meselesinden ibarettir. Bu suretle bütün Karadeniz kıyılarına dağıtılmış olan müdafaa tesislerimizi bir noktaya toplamakla kuvvetlerimizi tasarruf etmiş ve batı sınırlarımızda dahi Almanya ve Avusturya'ya karşı güvende oluruz. Balkanlarla Asya arasındaki yolların düğüm noktasını elde bulundurmakla Balkanların ve Küçük Asya'nın mukadderatı üzerinde kati bir nüfuz kazanırız. Hıristiyanların ve Slav kavimlerinin korunması meselesi

³³ BOA. YPRK. ASK, 28/67, 24 Zilhicce 1302.

³⁴ BOA. Y. A. HUS, 195/20, 7 Muharrem 1304.

kendiliğinden hallolunur. Avusturya'dan Balkanlar'da korkumuz kalmaz ve onu oradan tamamıyla dışarı atmak ümidini dahi besleyebiliriz.”³⁵

Nelidov'un bu raporu Rusya'nın I. Petro'dan itibaren birikmiş Osmanlı politikasının gün yüzüne çıkmış halini göstermektedir. Osmanlı Devleti yöneticilerinden olan ve Tuna genel valiliği görevinde büyük başarılar gösteren Mithat Paşa, Balkan meselesinin yoluna koyulması için büyük çabalar harcıyordu. İngiltere'de Rus tehlikesini Boğazlar ve Akdeniz'den uzak tutmak için bu durumu destekliyordu. Örneğin İngiltere'de basılan Standart Gazetesi'nin 14 Ağustos 1888 tarihinde basılmış olan ve Rus casuslarının Balkanlarda faaliyetlerini konu alan bu nüshasında, *“Arnavutluk'ta bir ihtilal vuku'a getirmek ve vilayet-i mezkureyi şu suretle Devlet-i Aliye idaresinden ihraç etmek maksadıyla Bükreş'te Rusya sefirinin riyaseti tahtında bir komite teşekkül ettirdiği ve bundan önce Arnavutluk'ta geç-ü gūzar eden Rusyalı bir takım casusların”* söz konusu komiteye dâhil oldukları muhakkaktır.³⁶

Bu tarihten itibaren Balkanlar'da Rusya fesadının def edilmesi için çalışan Osmanlı yönetici sınıfı, bu durumu birinci vazife olarak kendilerine belirlemişlerdir. Bunun için *“Zira, Rusyalunun tebaa-i Devlet-i Aliye beyinlerinde her bir cins ve ta'ifeden taraftarları ve casusları olup devşirip anın murad ve maksudunun hususi mu'amelatında bulunmuş olduklarından bu makuleler bir memalikde gayet emin vakitte en büyük muharebede ve mukateledekinden ziyade muzırrat idebilürler.”*Bu nedenle bu hususların, *“bihadd ve ihsa olan”* Rus casuslarından saklanması en önemli şartlardan biri olarak görülmüştür.³⁷

XIX. Yüzyılın sonlarına doğru daha organize şekilde hareket eden Rus istihbaratı, hemen hemen Osmanlı Devleti'nin Asya ve Avrupa topraklarının tamamına dağılmış durumdaydı. Bu durum kendini Osmanlı ordusu içinde yer alan Rus casuslarının varlığı olarak göstermektedir.³⁸ Rus casuslarının etki alanları bu

³⁵ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 106.

³⁶ BOA. HR. SYS, 128/58, 11 Eylül 1888.

³⁷ Keleş, “Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya”, s. 138.

³⁸ *Rusya adına Osmanlı ordusu içinde casusluk yapan casusların varlığına Kırım Savaşı yıllarında da rastlamaktayız.* BOA. İ. DH, 283/17758, 8 Safer 1270. *Aynı durum III. Selim döneminde*

dönemde de Eflâk-Boğdan, Bulgaristan, Sırbistan ve Arnavutluk'ta hükümet, halk ya da komiteciler ile olan ilişkileri devam etmiştir. Örneğin, *Romanya'da köylüler tarafından çıkarılan ihtilalin yatıştırılmasından sonra Rus casusların satıcı kılığına girerek tutuklanıp uzaklaştırılmasına dair Rus gazetesinde çıkan bir yazıda kabinenin kararı ilga ettiğine dair habere karşılık Romanya meclisinde muhalefet üyelerinden Mösyö Yovanko'nun sorusu üzerine Romanya Hariciye Bakanı; ' havadis-i mezkurenin kâmilen bi asıl ve esas olduğu ve mezkur kararların elan meriü'l icra idüğüne' kesin olarak beyan verdiği konusunda...*³⁹Yine, Arnavutluk'ta bir ihtilal çıkarmak amacıyla Bükreş'te Rusya konsolosunun emrinde kurulan komiteye Rusya casuslarının dâhil olduğuna dair...⁴⁰Bulgaristan Komiserliği'nden gelen telgraf ile anlaşılacağı üzere Rusya adına casusluk yapan Türklerin varlığı da apaçık ortadadır. Komiserliğin verdiği bilgiler doğrultusunda, maliye ve adliye müdürlerinin Ruslara meyilli olduğu ve bugünlerde Ruslar ile münasebet içinde oldukları bildirilmektedir. Ayrıca kendilerine gelen telgrafta Rus taraftarlarına karşı nasıl bir tedbir alınacağı bildirilmediğini ve Sırp kralının Der Sa'adet'e Selanik yoluyla geleceğinin gazetelerde yazdığından dolayı Rus hafiyelerine karşı Tuna cihetinde ne gibi tedbirler alınması hakkında yardım istenmektedir.⁴¹

Yerköyü Şehbenderliğinden gelen bilgiye göre, Rusların halen Bulgaristan ve civarında büyük faaliyetler peşinde oldukları anlaşılmaktadır. Buna göre; "*Rusya casuslarının sık sık Yerköy'e gidip gelmekte oldukları gibi Yerköy'ü ve dolayında bazı casusların her gün Bükreş Gazetesi ile Rusya Sefareti'nden alınan talimatlar sonucunda Bulgaristan dâhilinde bulunan Rus taraftarlarına bilgi aktarıldığı*" tespit edilmiştir.⁴²

1889 yılına geldiğimizde Osmanlı Arşiv belgesinde yer alan bilgilere göre; 28 Zilkade 1307 tarihli yabancı ve yerli gazetelerde yer alan haberleri derlediği görülür. Buna göre; Ermeni Komitesinden olan bir şahsın İngiltere Daily News'e göndermiş olduğu mektupta Yeni Osmanlı Cemiyeti'nden dolayı Ermenilerin hakkının

kendini Osmanlı donanması içinde göstermektedir. Yüksel, "Hatlardaki Casusluk, III. Selim Devri Bir Casusluk Hikâyesi", **Toplumsal Tarih Dergisi**, (2010), Sayı: 196, s. 48-54.

³⁹ BOA. Y. A. HUS, 227/14, 5 Zilkade 1306.

⁴⁰ BOA. HR. SYS, 128/ 58, 11 Eylül 1888.

⁴¹ BOA. Y.A. HUS, 300/10, 30 Mayıs 1892.

⁴² BOA. Y.A. HUS, 298/102, 30 Zilkade 1307.

yenildiğini ve Girit ve Arnavutluk'ta bulunan Osmanlı askerinin buradan atılması ve yerine yerli halktan bir jandarma ve vali tayini istendiği yazmıştır. Standard Gazetesi'nde Osmanlı Devleti içişlerine müdahale sayılacak bir haberden de bahsedilmiştir, bu habere göre; Manastır'da bulunan bir Rum mektebi öğretmenin Eski Yunan tarihini öğrettiği için dokuz ay görevden alındığını yazmıştır. En önemli haber ise Tamim Gazetesi'nde yer alan ve Rus casusluk haberidir. Bu habere göre, Romanya postane görevlilerinin Rus casusu oldukları ve bunların bazı mektupları açıp suretlerini Bükreş'te bulunan Rus sefirine verdikleri haberidir.⁴³ İstihbaratçılığın normalleşme olarak görülmeye başlandığından dolayı casuslukla ilgili haberlerin gazetelerde yer aldığı ve özellikle de Rusya'nın Osmanlı'ya karşı yürütmüş olduğu siyasetin ne denli nüfuz ettiği görülür.

1890'lı yıllarda, Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan ve büyük devletlerin çıkarları için Osmanlı Devleti'ne yönelik olarak kullanmaya başlamış olduğu Ermeni faaliyetleri ve diğer Osmanlı topraklarında uygulamış oldukları siyaset Osmanlı Devleti'nin İngiltere yanlısı izlediği politikadan uzaklaşarak II. Abdülhamit'in ve İttihat Terakki'nin Almanya yanlısı politikasına yerini bırakacaktır. Bundan dolayı Rusya İstanbul ve Boğazlar ile ilgili ani kararlar alma politikası izleyecektir. Avrupalı devletler bu tarihten itibaren casusluk ile ilgili büyük atılımlar gerçekleştirmiştir. Rusya'da ise istihbarat servisi olarak Okhrana adında bir teşkilat oluşturulmuş ve Osmanlı Devleti içinde II. Abdülhamit'in kurmuş olduğu hafiye teşkilatına benzer bir yapıya sahiptir. Çar'ın özel gizli polis servisi olarak ortaya çıkan bu teşkilatın alt kollarının görevi Almanya, Avusturya-Macaristan, İskandinav ülkeleri, Osmanlı Devleti ve İran'a karşı istihbarat toplamaktır.⁴⁴

3.4. 1877-1878 Savaşı Sonrası Rusya'nın Kafkasya ve Anadolu Politikası ve Casusluk Faaliyetleri

Rusya, Karadeniz, Kafkasya, Balkan ve Türkistan'da önlenemez şekilde bir ilerleyiş kat etmiştir. Balkan coğrafyasında Slavları, Kafkasya'da Ermeni ve diğer azınlık Hıristiyanları kullanırken, Türkistan'da var olan Türk boyları arasında rekabeti kızıştırarak kendi önünü açmıştır. Bu durum Rusya'nın toprak yüzölçümünü

⁴³ BOA. Y. PRK. EŞA, 11/54, 28 Zilkade 1307.

⁴⁴ Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s.

büyüterek, dünya devletleri içinde ciddi bir güç haline gelmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti, Rusya karşısında yabancı devlet ittifakları ve içte reformlar yaparak bu ilerleyişi durdurmak istese de, yapılan bütün her şey Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine kullandığı birer koz haline dönüşmüştür. Avrupalı devletler ise bu durumu kendi lehlerine çevirmek ve sanayileri için Osmanlı Devleti hammadde kaynaklarını kullanmak için harekete geçmiştir. İngiltere, Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk ederek Rusya ve Fransa'yı yanına alarak Osmanlı Devleti'ni paylaşma planları yapmaya başlamıştır. Avrupa denge sisteminde bu tarz bloklaşma siyasi birliğini tamamlamış olan Almanya'yı, Osmanlı Devleti'ne yakınlaştırırken, Rusya'nın İstanbul ve boğazlar hakkında isteklerini Fransa ve İngiltere tarafından onaylanmasına neden olmuştur. Rusya, Kafkasya'da yeni bir idari yapılanma oluşturmakla birlikte Osmanlı Devleti'nden aldığı topraklarda yeni Guberniyalar (Vilayet) ve Oblastlar (İkinci derece büyük bölge) oluşturdu. Osmanlı açısından Doğu'nun kapısı olan Kars merkezi ise genişletilerek Oblast haline getirilmiştir.⁴⁵ Rusya'nın Osmanlı Anadolu'sunda casusluk faaliyetine ilişkin arşiv belgesi ise 1888 yılına ait olan ve Bitlis Vilayetinin Çukur Nahiyesi ve civar Ermeni köylerinde yapılan tahkikata göre bazı Rusya neferlerinin Bulanık Ovası Ermeni köylerinde dolaşarak casusluk faaliyetinde buldukları anlaşılmış ve Muş Mutasarrıflığına bildirilmiştir.⁴⁶ Görüldüğü üzere savaşın hemen sonrasında Rusya, Anadolu'da faaliyetlere başlamıştır.

Rusya'nın elde ettiği başarı ile eline geçen Doğu vilayetlerimizde faaliyetlere başladığını ve burada tampon bir bölge oluşturmak için bölgedeki etnik gruplarla temasa geçerek özellikle de Osmanlı Devletine karşı Kürtleri koz olarak kullanmak için kendi hesabına çalışacak kişileri tespit ettiğini ve bu kişilere para, silah yardımı yaparak yanına çektiği görülür. Bu kişilerin eğitilmesinde ve bulunmasında diplomatlar ve özel gizli casusların rolü büyüktür. Bu Rus görevlileri arasında Diyarbakır Konsolosu Yakimanisky, Tebriz Konsolosu Bonafiyd, General Loris Melikof, General Babatoz, Erzurum Konsolosu A. Jaba, General Kargonof, General

⁴⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 177.

⁴⁶ BOA. Y. PRK. UM, 20/87, 23 Kanun-i Sani 1306.

Paskeviç, Kafkasya Genel Valisi Voronsov ve gizli casus Klemm gibi kişileri saymak mümkündür.⁴⁷

3.5. 1890-1895 Ermeni Olayları ve Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri

1804 Yılında Rus-İran savaşı ile Erivan ve çevresinin Rusya'nın eline geçmesiyle beraber Ermeniler üzerinde Rus hâkimiyeti başlamıştır. Rusya, Ermenilerin kendi fetih hareketleri için iyi bir alet olacağına farkına vararak onları bu yolda kullanmaya başlamıştır. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında, Rus kuvvetleri Erzurum'a kadar ilerledikleri ve Ermenilerle meskûn sahayı işgalleri sırasında Rus ordusunda bulunan Ermeniler vasıtasıyla ve Ortodoksluk mezhebini kullanarak, Ermenileri Türklere karşı kışkırtmaktan geri durmamışlardır. 1854 Kırım Savaşı'nda Rusların Kars'a girmesiyle beraber tamamen Ermeniler ile yakınlaşmış ve Türk tebaası olan birçok Ermeni'nin Rusya tarafına geçerek casusluk⁴⁸ yaptıkları ve menfaatleri için türlü hizmetlerde buldukları biliniyor. Rusya, Avrupalı devletler ve Amerikan misyonerlerinin çalışması ile Anadolu'da artık Ermeniler isyan etmeye başlamıştı. 1862'de Zeytun'da 1863 Van ve 1865 Çarsancak'da isyan eden Ermeniler'in Osmanlı Devleti'ne karşı kafa tuttuğunun belirtileriydi.⁴⁹

Ermeniler arasında Osmanlı Devleti idaresine karşı koymak maksadıyla da gizli teşkilatlanma faaliyetine giriştiler. 1872'de Van'da "Kurtuluş Birliği" adını taşıyan bir teşkilat oluşturdular. Bu aşama da Rus casusları Türkiye Ermenistan'ı adını verdikleri beş vilayette kışkırtma faaliyetlerine hız vermişlerdir.⁵⁰ Bu çalışmaların sonucunu Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda almıştır. Birçok Osmanlı Ermeni'si Rus ordusu tarafına geçerek Rusya'ya yardım etmiştir. Bundan dolayı savaş sonrası Ermenilerin yerli ahaliden gelecek tepkilerden korktukları için Ayestefanos Antlaşmasına Çerkes ve Kürt ahaliye karşı önlem alınması mahiyetinde madde koydurtmuşlardır.⁵¹

Doğu vilayetlerinde bulunan Ermenilerin neden isyan edip Osmanlı Devleti'ne ihanet ettikleri detaylı bir şekilde araştıran Sekizinci Fırka Kumandanı

⁴⁷ Suat Akgün, "Doğu Anadolu'da Osmanlı-Rus Rekabeti ve Kürtler", **Yeni Türkiye Yayınları, Osmanlı**, Cilt: 2, s. 540.

⁴⁸ Kurat, "**Türkiye ve Rusya**", s.112.

⁴⁹ Hüseyin Nazım Paşa, "**Ermeni Olayları Tarihi**", T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 15, Ankara, 1993, Cilt: 1-2.

⁵⁰ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 113.

⁵¹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.526-527.

Ferik Musa B. Alhas'ın raporunda; Rusya'nın Kafkasya'yı işgalinden itibaren Ermenilerin Rusya ile ilişkileri başladığı ve onların ilk olarak Rus istilasına taraftar olduğunu söylemiştir. Bu nedenle Rusya, Ermenilerin bu denli yakınlaşmasını kullanarak onları tercümanlıkta, casuslukta ve konturatculukta⁵² istihdama başladığını söylemiştir. Ayrıca Rusya, Ermenilerin ileride işine yarayacağını düşünerek Ermeni meselesini icat etmiştir. Buna göre, Ermeni milletini bir araya toplamak maksadıyla Ermenistan adında bir devlet kurulacağına dair haberleri Ermeniler arasında yayarak onların adına şirketler ve konsoloslukları aracılığıyla fesat komiteleri icra etmiştir.⁵³

Bu teşkilatlanmadan sonra Ermeniler, Rusya'nın teşvik edici hareketlerine güvenerek Erzurum'da 1881 yılında kurdukları "Vatanı Müdafaa Cemiyeti", burada bulunan Rus konsolosluğuna bağlı bir kuruluş olarak hareket ediyordu. Bu teşkilatın amacı, Türk yönetimine karşı silah ile son damla kana kadar savaşmaktı.⁵⁴ Rusya'nın asıl amacı Osmanlı Devleti içinde sürekli bir karışıklık çıkararak ve bunu elde etmiş olduğu bir takım antlaşmalara dayandırarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak olduğundan, Anadolu'daki Ermenileri kışkırtmak faaliyeti Rusya'nın dış siyasetinin ana prensibini oluşturmaktaydı. Ermeni kaynaşmaları bununla da kalmayarak 1887 yılında kurulan Hınçak ve 1890 yılında teşkil edilen Taşnak komitelerinin faaliyete geçmeleri ile daha da hızlanmıştır. Bu iki komite Türkiye'deki Ermenileri bir bayrak altında toplamak maksadıyla Rusya'nın da yardımları ile 1890 yılında Erzurum'da ilk isyanlarını gerçekleştirmişlerdir. Suçlulardan birinin verdiği ifadeye göre, savaştan önce Bulgarların bağımsızlıklarını elde etmeleri için isyan edecekleri ve Doğu Anadolu'da da bir Ermenistan kurulacağı Ruslar tarafından casuslar vasıtasıyla Ermenilere propaganda yapılmıştır.⁵⁵ Bir Ermeni isyanını sağlamak üzere Rusya, iki Bulgar avukatı casus olarak Doğu Anadolu'ya göndermiştir. Bunlar Erzurum'a gelerek buradan Van Diyarbakır ve Hakkâri'ye kadar bir teşkilat kurmak için

⁵² Konturatculuk: Ara bululucu.

⁵³ BOA. Y. PRK. AZJ, 11/89, 26 Kanun-i Evvel 1302.

⁵⁴ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 114. "Erzurum'daki Ermeniler arasındaki siyasi teşkilatlanma, 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'nda Rusya'nın müdahalesi ile başlamıştır. Örgütün adı başlangıçta "Yüksek Meclis" olarak adlandırılmışsa da daha sonra bu isim "Anavatan Korumucuları" olarak değiştirilmiştir." Muammer Demirel, "Erzurum'da Ermeni İsyancıları (1890-1895)", **Türkler**, Cilt:13, s. 174.

⁵⁵ Demirel, "Erzurum'da Ermeni İsyancıları (1890-1895)", s. 174.

gitmişlerdir. Erzurum Ermenilerinden on altı kişi muhtar bir Ermenistan için çalışmalara başlamıştır.⁵⁶

Rusya, İngiltere ve Fransa'nın yakından ilgilendiği bu hareket Hınçak Teşkilatı'nın da yayınları ile Ermeni tebaanın Müslüman halka karşı ayrıştırıcı faaliyetleri arttığı gibi, komite mensubu ve Rusya vatandaşı olan Roupen Khan-Azad Trabzon'a gelerek burada komitenin bir şubesini açmıştır. Buradan ihtilal birimleri oluşturulması için Erzurum, Harput, İzmir, Halep ve diğer birçok yere casuslarını göndermiştir.⁵⁷

Rusların Ermenileri desteklediğini Osmanlı Arşiv belgeleri de göstermektedir. 1892 yılına ait bir belge de Ermenilerin kurdukları fesat komiteleri vasıtasıyla Osmanlı Devleti topraklarında yaptıkları faaliyetlerin Ruslar ve İngilizler tarafından da desteklendiği ve bu yüzden Bab-ı Ali'nin alacağı önlemlerde dış güçleri de göz önünde bulundurması gerektiği söylenmiştir.⁵⁸ Rusya'nın konsolosluk açma hakkını elde ettiği tarihten bu yana konsolosların fevkalade çalıştıkları açıktır. Bitlis Vilayeti'nden Bab-ı Ali'ye çekilen telgrafta Rusya Van Konsolosu'nun Van, Erzurum ve Bitlis civarlarında seyahat ettiği sırada Muş'ta uğradığı Hristiyan ve Ermeni köylerinde araştırma yaptırdığı ve buralarda yaşayan Ermenilerin kendisine hükümet memurları ile Kürtler aleyhinde asılsız şikâyetlerde bulunduğunu ifade etmiştir. Bu Ermenilerin Rusya'nın desteğini istedikleri anlaşıldığından, konsolosun izlediği yolun Ermenilerin fikirlerini bir kat değişmesine sebebiyet vereceğinden gerekli tedbirin alınması istenmiştir.⁵⁹

Ermeniler ile Rusya arasında sıkı bir iletişimin ve etkileşimin olduğu bu tarihlerde Rusya hesabına casusluk yapan Ermeni nam Vartan'ın Bitlis Valiliğince yakalanarak sorgulanması yapıldığı sırada konuşmadığı fakat casuslukla yargılanan başka bir Ermeni'nin, Vartan ile konuşması sırasında alınan bilgilerden Vartan'ın Rus casusu olduğu çok açıktır. Buna göre; Vartan'ın Rusya Van Konsolos'undan

⁵⁶ BOA. Y. A. HUS, 237/62, 5 Temmuz 1306.

⁵⁷ Demirel "Erzurum'da Ermeni İsyancıları (1890-1895)", s. 176.

⁵⁸ BOA. HR. SYS. 2768/49, 9 Safer 1308.

⁵⁹ BOA. HR. SYS, 2768/58, 18 Teşrin-i Evvel 1306.

aldığı bin lira karşılığında casusluk görevi yaptığını ve civardaki Ermeni köylerini Rusya tarafından destekleneceğine inandırdığı anlaşılmıştır.⁶⁰

Diğer bir belgeye göre; Rusya'nın Bakü, Kars, Batum ve Ardahan'ı işgalinden itibaren, Rusların bu bölgelerde askeri hazırlıklar ile askeri demiryolu hattı ve kaleler yapımına kesintisiz devam ettiği, yine Rusya tarafından Van, Erzurum ve Harput'a tayin edilen konsolosların yardımıyla Ermenilerin bazı isimler altında çeşitli cemiyetler kurduğu ve Rusya bandırası çekilmiş Ermeni kilise ve manastırlarında çok sayıda silah olduğu yapılan araştırmalardan anlaşılmıştır. Ayrıca belge de Rusya'nın, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında demiryolu hattı oluşturarak Anadolu'ya karşı herhangi bir askeri harekâta kuvvetlerini bir an önce nakletmek için hazırlıklara başladığı yazılmıştır. Kurulan cemiyetlerin bazılarında silahlar Erzurum Valiliğince yakalanmış ve bunun Bab-ı Ali'nin gözünü boyamaktan ibaret olduğu yazılmıştır.⁶¹

Rusya'nın 1890 yılından itibaren hemen hemen Osmanlı Doğu vilayetlerinde Ermeniler üzerinden hareket ettiği görülmektedir. Rusya'nın bu şehirlere açmış olduğu konsolosluklarda görev yapan kişilerin birer casus vasıtası gördüğü ve tuttukları raporlar ile Moskova'yı bilgilendirdikleri apaçık ortadadır. Rusya'nın Van Viskonsolosu'nun Van'dan yola çıkarak Erciş, Malazgirt, Hınıs ve Muş'ta bulunan aşiretlerin içlerine kadar girerek bunlardan Osmanlı Devleti ordusuna ne kadar süvari alayı gönderildiği hakkında bilgiler toplayıp bunu Rusya ile paylaştığı anlaşılmıştır. Ayrıca bu Viskonsolos'un Erzurum Rusya Konsolosluk Tercümanı Yegisa Efendi'yi yanına alarak Erzurum'un Kavurma Çukuru'nu defalarca dolaşıp bu köylerde yaşayan Ermenilerin asılsız işkence gördüğüne dair tahkikatlar yaptırması hususunda Erzurum, Bitlis ve Van valiliklerinden konunun araştırılmasına dair Bab-ı Ali tarafından istekte bulunulmuştur.⁶² Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenilerin isyan etmesinde Rusya ve İngiltere'nin rolü büyüktür. Bunun sebebi ise Rusya'nın güneye doğru açılmak maksadıyla Ermenileri kullanmak istemesidir.⁶³

⁶⁰ BOA. Y. PRK. EŞA, 12/25 6 Teşrin-i Sani 1306. BOA. Y. PRK. ZB, 6/70, 8 Rebiü'lahir 1308.

⁶¹ BOA. A. MKT. MHM, 502/25, 1892-1893.

⁶² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri (1841-1898) I**, Ankara, 2006, s. 72.

⁶³ Demirel, "Erzurum'da Ermeni İsyancıları (1890-1895)", s. 184.

Rusya, savaş tazminatı olarak Kars, Ardahan ve Batum'u aldıktan sonra Doğu Anadolu'da büyük bir Ortodoks-Hıristiyan iskânına başlamıştı. Rusya bu bölge de büyük bir yapılanmaya gitmiştir. Burayı Çarlık niyabeti statüsü ile Zakafkasya⁶⁴ genel valiliğine çevirmiş ve buraya Rusya hanedanına mensup yüksek rütbeli komutanları atamıştır.⁶⁵ Osmanlı Devleti ise, burada var olan faaliyetleri şehbenderlik vasıtasıyla öğrenebiliyordu. Rus istihbaratının boş durmadığını Osmanlı Devleti, Kars Şehbenderliği'nin 28 Nisan 1898 tarihinde yazısında Osmanlı ile Rusya arasında var olan Osmanlı sınır köylerine Rusya tarafından birer casus gönderildiği ve Erzurum içinde Rus casuslarının varlığından söz ederek Osmanlı memurları uyarılmış, bu casusların Rusya tarafından maaş alan kişiler olduğunu belirtmiştir.⁶⁶ Kars Şehbenderinin araştırmaları devam etmiş ve daha sonra Rusya tebaası olan bazı Müslümanların da Osmanlı Devleti'ne karşı casusluk görevinde yer aldıkları anlaşılmıştır. Buna göre; *“cihet-i askeriye'ye elverişli hıdematta bulunmak üzere hudud-ı hakani civarında Osmanlı köylerine izam eyledikleri anlaşılmıştır.”*⁶⁷

3.6. XX. Yüzyıl'da Rusya'nın Osmanlı'ya Yönelik Casusluk Faaliyetleri

1900 yılı başında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü siyaseti en iyi şekilde özetleyen devrin Rus Hariciye Nazırı Kont M. Muravyev, *“Rusya'nın Türkiye'deki en yakın gayeleri olarak, Rusya'nın mukaddes tarihi vazifesi İstanbul Boğazı'na yerleşmesidir. Bunun gerçekleştirilmesi her itibarla hususi bir mana taşımaktadır. Bunun muhakkak surette gerçekleşeceği ve bunun yapılması lüzumu herkesin şuurunda o kadar yer etmiştir ki, Rusya'nın Boğazları elde etmekten neler*

⁶⁴ Rusya'nın Güney Kafkasya'ya verdiği isim.

⁶⁵ İlber Ortaylı, *“Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi”*, s. 177.

⁶⁶ BOA. Y. PRK. EŞA. 29/55, 5 Zilhicce 1315. *“Hududa karib olan bütün Osmanlı köylerini Rus Hükümeti tarafından birer casus gönderildiği ve bu casuslara mah be mah maaş verilerek hududda ki cereyan eden ahvalin kazasını Rus hükümetine ihbar ettikleri gibi nisfi Erzurum da dahi birkaç casus bulunduğundan daima hududda ki memurin-i askeriye ve mülkiyenin dikkati itina eylemeleri lüzumu arz olunur.”*

⁶⁷ BOA. Y. PRK. EŞA, 30/21, 15 Muharrem 1316. *“Mes'elenin derkar olan ehemmiyetine binaen nazar-ı dikkat-i kenteranemden dur tutulmayarak gerek Rusya teba'asından ve gerek Devlet-i Aliyye'den olarak o yolda hıdemat-ı hai'nanede bulunanların tahkiki hususunda icra eylediğim tedkikat-ı bendeganem üzerine hudud-ı hakani üzerinde Orta Kal'a nam mevkinin mukabilinde bulunan Çermalı nam Osmanlı köyünde hıdemet-i hükümedde mustahdem ve ann asıl Rusya'nın kotayes vilayeti ahalisinden bulunan Rusya memurinine ihbarat-ı mütemadiye de bulunmak da olduğu ve kendisi adeta Rus casusu addine seza bir hain idüğü hafıyyen istihbar kılınmış merkumun hareketi teccüss edilmek ve tebeyyün edecek hale göre hakkında emsaline ibreten mücazat-ı şedide icra kılınmak menafi'i mukaddese-i Saltanat-ı Seniyye'den bulunduğu derkar olmağla arz-ı keyfiyete mücaseret eyledim.”* Şehbenderin yazısı bu şekildedir.

kazanacağını isbata kalkışmak beyhude yere gayret sarfetmek olur.” Demmiştir.⁶⁸ Rusya'nın Çar Petro'dan beri süregelen politikasının ana çizgisini oluşturan bu amaçtan anlaşılacağı üzere Rusya bu yeni yüzyılda da politikasını sürdürecektir.

Muravyev'in bu önerisi diğer Rusya nezaretlerince desteklenmediği gibi 1896'da Nelidov'un Boğazları işgal planına en sert tepkiyi gösteren Rusya Maliye Nazırı Witte, Muravyev'in planına da aynı tepkiyi koymuştur. Bunun nedeni Witte'ye göre, Rusya'nın İstanbul Boğazını ele geçirmesi ancak bir Avrupa savaşı ile veya Rusya'nın diğer sahalarda büyük fedakârlıklar yapması pahası ile yapılabilecektir. Witte, bunun yerine Osmanlı Devleti ile Almanya arasında yakınlaşmanın engellenmesi ve Bağdat Demiryolu'nun Basra'ya kadar uzatılmasının önüne geçilmesini tavsiye etmiştir. Rusya hükümeti bu uyarıyı dikkate alarak yönünü Uzak Doğu'ya çevirmiştir.⁶⁹

Rusya, yönünü Uzak Doğu'ya çevirmesine rağmen yine de hem Balkanlardan hem de Osmanlı'nın doğusundan elini çekmiş değildi. 1903 yılında Lahican İran sınırı kumandanlığı tarafından sorgusu yapılan ve Rus tabibi olduğunu söyleyen, fakat hüviyetini doğrulamayan kişi hakkında casusluk davası açılmış. Musul Vilayeti'nden Lazar adındaki bu kişinin hüviyeti tahkik edilerek Tahran Sefaret-i Seniyye'sine haber verilmiştir.⁷⁰ Yirminci yüzyılla birlikte casusluk davalarında da büyük bir artış sağlanmıştır. Bu yüzyılın getirdiği devletlerarası bloklaşma ve ortak istihbarat çalışmaları askeri istihbaratın önem kazanmasını doğurmuştur. İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan dostluk anlaşmaları bu devletlerin kurmaylarının ortak hareket etmesine ve Almanya ile Avusturya-Macaristan devletlerine karşı ortak istihbarat ağını kurmalarına yaramıştır. Bu durumu en iyi özetleyen casusluk suyuyla Almanya'da dava edilen dava sayısından anlamak mümkündür. Bu askeri istihbarat kurumları içinde önemli bir yeri işgal eden Rus Okhrana'sı büyük bir güce sahiptir. Bunu Alman Gizli Servisi Başkanı olan W. Walther Nikolay'ın Okhrana hakkında söyledikleri iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Ona göre, askeri istihbarata her

⁶⁸ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 129.

⁶⁹ Yusuf Sarıay, “Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)”, Gazi Üniversitesi Yayınları, **Akademik Bakış**, Cilt: 1, Sayı:2, s.85.

⁷⁰ BOA. BEO, 3147/235957. 17 Mayıs 1323.

şekilde destek veren Rus Okhrana'sına mensup casuslar Avrupa'nın her yerinde vardılar.⁷¹

3.7. İngiltere ve Rusya Arasında Reval Görüşmeleri ve Rus Casusluk Faaliyetleri

3.7.1. Reval Görüşmeleri

Almanya'nın 1870 yılından itibaren hızlı bir şekilde büyümesi Avrupalı devletleri korkuttuğu gibi aynı zamanda yakınlaşmaya da itmiştir. Fransa, Alman yenilgisinden itibaren müttefik aramaya girişmiştir. Nihayetinde 1893 yılında Fransa, Rusya ile Almanya'dan gelecek tehditlere karşı anlaşmışlardır. 1898'de Almanya'nın Alman Reichstag'ının Donanma Kanunu'nu kabulü İngiltere tarafından büyük tepkilere yol açmıştır. İngiltere bunun üzerine çareyi hem Fransa hem de Rusya ile yakınlaşmakta bulmuştur. Öyle ki Rusya ile İngiltere Almanya karşısında Uzak Doğu topraklarında bile uzlaşmaya varmışlardır. Rusya ile İngiltere Haziran 1908 yılında İngiltere Kralı VII. Edvard Reval'de Rus Çarı II. Nikola'yı ziyaret etmiştir. Bu görüşme de Balkanlar'daki durum ele alınmış ve Makedonya'da yapılması gereken reformlar üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti açısından bu durum büyük tepki ile karşılanmış ve siyasetinde büyük bir değişiklik yapmaya itmiştir. Almanya taraftarı bir Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yer almasına neden olmuştur. Rusya'nın, İngiltere ile anlaşması onun tekrar Uzak Doğu'dan uzaklaşmasına ve İstanbul Boğazına yönünü çevirmesine neden olmuştur. 21 Ocak 1908'de Rus Hariciye Nazırı İzvolski başkanlığında toplanan Rus meclisinde Balkanların durumu ve İstanbul Boğazı'nın işgali üzerinde durulmuştur. 8 Şubat'taki toplantı da ise, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş durumunun müsait olup olmadığı üzerinde durulmuş, fakat Rus ordusunun mali sıkıntı içinde olduğundan ötürü bu durum pek mümkün gözükmemiştir.⁷²

Rusya, Balkanlarla ilgili planları uygulamak için Hariciye Nazırı İzvolski 15 Eylül 1908 tarihinde Avusturya'ya giderek, burada yaptığı görüşme de bu devletin Bosna-Hersek'i işgal etmesi karşılığında Avusturya-Macaristan Devleti'nin de Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesini kabul etmesine göz yumacağına dair

⁷¹ Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 41-42.

⁷² Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 137.

antlaşmaya varmıştı.⁷³Reval Görüşmesi'nin ardından İngiltere ve Rusya casuslarından Romanya'da bulunan Mösyö Siple ve ve Mösyö Reski'nin Tebriz'e gideceğinden gerekli tedbirin alınması için tezkire çıkarılmıştır.⁷⁴ Görüldüğü gibi görüşmenin detayları ile Orta Doğu'nun iki önemli karakteri haline gelen bu iki devletin casusları da harekete geçmiştir.

Umur-ı Erken-ı Harbiye Dairesi'ne ait tezkire'de yer alan habere göre; Kötek Hudut Bölüğü tarafından durumu şüpheli görülen bir kişinin yakalanarak üzerinde yapılan aramada Rus Miralayı üniformasıyla çıkarılan fotoğrafın tamamıyla kendisine benzer olduğuna ve Rusların bu şahsı kurtarmak için harekete geçeceğinden dolayı şahıs hakkında ne yapılması gerektiğinin yapılmasına dair bir an önce emir ve ferman verilmesi istenmiştir. Ruslar ile sınır hattının Erzurum olması sonrasında sınır hattında birçok Rus casusuna rastlandığı görülür.⁷⁵ Görüldüğü üzere Rusya casuslarının Anadolu'da faaliyetlerinin sıklığından dolayı hudut bölümünün doğru karar aldığı ve bu durum Osmanlı Devleti'nin istihbarat olaylarını yakından takip ettiğini gösterir.

Ayrıca, Erzurum Rusya Hudut Komiseri Ali Rıza Bey'in 16 Teşrin-i Sani 1327 tarihli şifresinde; yapılan dava da daha önce Sivas tarafından geldiğini söyleyen bu zatın pasaportunun Rusya içinde serbest dolaşmasını sağlayan ve kendisinin Rusya'dan firar ettiğini Grozni şehrinde Şimendüfer ve posta ile geldiğini ifade etmiştir. Üzerinde bulunan Miralay forması kendisine ait olduğu ve kendisinin asker olduğu anlaşılmıştır.⁷⁶ Harbiye Nezareti'nin tezkireye verdiği cevapta, "*Rusya'dan Kötek mevki'ine gelen ve ahvali şüpheli görülmesiyle tevkif edilen şahsın casus*

⁷³ Yuluğ Tekin Kurat, "1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi", s.139.

⁷⁴ BOA. BEO,3913/293473, 2 Şubat 1908.

⁷⁵ BOA. BEO, 3985/298875, 15 Teşrin-i Sani 1327, s. 3. "*Erzurum'da Rusya Hududu Komiseri Ali Rıza Bey'den mürür 15 Teşrin-i Sani 1327 tarihi şifre telgrafnamenin meal suretidir. Buna göre; dün akşam saat on bir raddelerinde Rusya tarafından Hafıyyen Kötek'e gelen bir şahsın hudud bölümü kumandanlığınca dai-i şübhe görülmesi üzerine hüviyeti soruldukta Sivas tarafından geldiğini iddia ve üzeri taharri olundukda kendisinin olması ağleb ihtimal olan Rus Miralayı formasını labis fotoğrafla Grozni şehrinde bulunan 82. Alayın 12 Teşrin-i Sani sene 327 tarihi evamir-i yevmiyesi ve daha bazı evrakla bir Rus pasaportu zuhur ettiği ve kendisinin hüviyetini inkar etmesi üzerine hareketi tehir eylediği bölük kumandanlığından bildirilmiş ve şimdilik zabitan odasında misafir edilerek hareketinin tehiri cevaben kendisine yazılmıştır. Keyfiyet şimdi vilayet-i celileye arz olundukda suret-i hareketi muvafık görülmüş ve dahiliye nezaretinden alınacak cevaba değın aynı surette muamele olunması emri telakki edilmiştir. Fotoğrafın kendisine benzemesi ve Sivas'tan geldiğini beyan ettiği halde üzerinde üç gün evvelki evamir-i yevmiyesi zuhur etmesi şayan-ı dikkat bulunduğundan hakkında alınacak mu'amele arz ve istizan olunur.*" Denilmiştir.⁷⁵ BOA. BEO, 3985/298875, 15 Teşrin-i Sani 1327, s. 6.

⁷⁶ BOA. BEO, 3985/298875, 15 Teşrin-i Sani 1327, s. 4.

olduğu tebeyyün ettiği takdirde muhakemesinin icar edilmesi ve tebeyyün etmediği halde hudud-ı harice çıkarılması iktiza edeceği bi'l-muharebe Hariciye Nezaret-i Celile'sinden cevaben bildirilmiştir."⁷⁷Buna benzer bir diğer sınır hattında casusluk olayları ile ilgili Hudut Komiserliği tarafından aşiret alaylarındaki nizamiye kumandanlıklarına çekilen telgrafname'de, Rusya tarafından bazı casusların sevk edildiği ve bunlar için, "*alayların mıntıkasında köylere varıncaya kadar radar ve teftiş ile telkinat-ı mefsedetkaraneye ehemmiyet vermemeleri için aşayirene sahiy-i lazime ifası ve bu gibi müfsidler görülür ise haklarında hemen mu'amele-i kanuniye ifa edilmek üzere derhal hükümet-i mahalliye'ye ma'lumat verilmesi lüzumu...*" Erzurum'da Aşiret Süvari Müfettişliğine tebliğ edilmiştir.⁷⁸Bunun haricinde İran hudut sınırimızda bulunan Hudud-ı İraniye Birinci Kısım Komiseri Behçet Bey'in göndermiş olduğu tahriratta; İran'da bulunan Rus ve İngiliz casuslarının Osmanlı askerinin i'zaz ve ikramından memnun olduklarını, fakat Osmanlı askerinin göstermiş olduğu inzibat ile halk ve rüesa'nın hilafet ve adalet-i Osmaniye'den memnun olmasından dolayı rahatsızlık içinde oldukları ve Rusya ordusunun içinde bulunan Kazak asıllı askerlerin haber almak maksadıyla askerimizle muhabbet içinde olduğunu söylemiştir.⁷⁹

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri olan Kafkasya'da bulunan Müslümanların Osmanlı Devleti'ne göç etmeleridir. Rusya, bu göçlerin başladığı zaman tam olarak ne yapacağını bilmiyordu. Fakat daha sonra Osmanlı Devleti'ne göçen Müslüman halkın tekrar Rusya'ya dönmesi takdirinde bu kişilerin Sibiry'a da sürgünle cezalandırılacağını bildirerek göçlerin geri dönülmez bir hal almasını sağladı. Rusya, buna gerekçe olarak Ceza Hukukunun 325. Maddesinde yer alan "*asker firarileri ve hükümetten ruhsat-ı lazimeyi istihsal itmeksizin terk-i tabiiyet etmiş olanlar hukuk-i medeniyeden iskat ve müebbeden tard olurlar ve bu gibiler tekrar Rusya'ya avdetlerinde Sibiry'a'ya nefy ve icla olunurlar.*" Fıkrası ile göç eden Müslüman halkın dönüşünü engellemiştir. Osmanlı Devleti'nde görevli bulunan Rus diplomatların, Hıristiyan nüfusu bir an önce boşalan Müslüman halkın yerine geçirmek için teşvik çalışması yaptığı görülür.⁸⁰ Bu göçlerin sürekli olarak

⁷⁷ BOA. BEO, 3985/298875, 19 Kanun-ı Evvel 1327, s. 1.

⁷⁸ BOA. BEO, 4020/301459, 13 Mart 1328.

⁷⁹ BOA. BEO, 3951/296294, 6 Teşrin-i Evvel 1327.

⁸⁰ Mustafa Tanrıverdi, **Karapapakların Anadolu'ya Göçü (1877-1914)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009, s. 65-67.

devam ettiği gibi bu konu hakkında Rus istihbaratının çalışmaları da söz konusudur. Buna göre, Rusya casusu olan ve Harbiye Nezareti karşısında Kafkasya Otelinde ikamet eden Sitar adındaki bir kişinin hükümeti için istihbarat topladığı ve Rusya'dan Memalik-i Osmaniye'ye iltica eden Müslümanlar hakkında takibat yaptığı, Harbiye Nezareti istihbarat bürosunca beyan edilmiştir. Bu kişinin Kafkasya Valiliği'nin mahiyetinde olduğu ve aylık üç yüz kuruş maaşla çalışırken İslam halktan korkarak İstanbul'a firar etmiş görünerek burada otelcilik ile uğraşiyor gibi görünmesine rağmen Rusya Sefareti adına Rusya'dan gelen Müslüman halkın neler yaptığını rapor olarak bunlar hakkında topladığı istihbaratı devleti ile paylaştığı anlaşılmış ve Polis Müdüriyeti bu konu ile ilgili olarak bu kişinin sınır dışı edilmesi için Harbiye Nezareti'nden haber beklemektedir.⁸¹

Rusya, sadece sınır hatları ve Osmanlı Devleti'nin tebaası olan azınlıkların bulunduğu bölgelerde değil, aynı zamanda Anadolu'nun içinde de istihbarat faaliyetlerini yürütmekteydi. Buna en iyi örnek olarak 1910 yılında İzmir'de yakalanan ve Rusya adına casusluk yapan Rusyalı Antuan Rodyadi'nin, Divan-ı Örfi tarafından davasının yapılabilmesi için İstanbul Rusya Sefareti'nden tercüman talebinde bulunulmuştur.⁸² Bu dönem itibarıyla Erzurum dolaylarının çok hareketli bir sürece tabi olduğu anlaşılmaktadır. Erzurum Vilayeti'nin 23 Nisan 1330 tarihinde Bab-ı Ali'ye göndermiş olduğu şifreli telgraf'ta Rusya Kafkasya Umum-i Valisi tarafından gönderilen Türkçe ve Kürtçeye aşına olan bazı Rus memurlarının Eleşkirt Kara Kilise'sine hem civar olan Pasinler, Hati, ve Eleşkirt dâhilinde Kaskanlı ve sair aşair-i mensubinin icra-ı ticaret ve tesviye-i hususat vesilesiyle Rusya tarafına geçmekte olan ekrad ile temas ve iltihat ve müşaverede buldukları gibi aşair-i mezkur efradından olup Ruslar tarafına casusluk hizmetinde istihdam edilmekte olan bazı ekrad ile Sarıkamış'taki Rumlardan bir takım fesatçıların birer vesile adı geçen kazalardaki aşair içine sevk ve i'zam kılındıkları ve Bederhani aşairinden Abdürrezzak'ın Hoy Konsolosluğunda bulunan Kafkasya Umum Valiliğini ziyaret ettiği ve bu sıralar merkum kişinin Hoy civarındaki hudutlarımızda silah kaçakçılığı ve fesatçılık yaparak Van ve Bitlis vilayetlerinden firar etmiş ekrad ile mahalli Kürtlerden jandarma ve Hudud-ı İrani'ye süvarisi ve orman bekçisi olarak suret-i

⁸¹ BOA. DH. KMS, 6/2, 27 Zilhicce 1329.

⁸² BOA. BEO, 4155/311578, 7 Mart 1329.

mahsus ve resmiye de teşkil edilmiş çetenin serdergerliğini yaptığı 13 Nisan 1330'da Kars Şehbenderliği tarafından istihbar edilmiştir.⁸³

3.8. Çarıkov'un İstanbul Rus Elçiliği Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri

1908 yılından itibaren gücünü tekrar toparlayan Rusya, Uzakdoğu'daki durumunu, Japonya ve İngiltere ile yaptığı anlaşmalarla düzeltmişti. Fakat aldığı askeri darbeler nedeniyle siyasi, askeri ve ekonomik durumunu değerlendiren Rusya, eskisi gibi entrikalarını Balkanlar ve diğer Osmanlı toprakları üzerinde yoğunlaştırdı. Bunu en iyi İstanbul Rusya Büyükelçiliğine Nikolay Çarıkov'un atanması göstermektedir. Bu kişinin orduda görevli iken Balkan Meselesi üzerine araştırmalarda bulunmuş olması ve Makedonya'daki reformlar üzerine ihtisas yapmış olması açıklamaktadır.⁸⁴

Rusya, Balkan bölgesinde ilerleyişini sürdürmek için bir yandan İngiltere'ye yaklaşmaya, diğer yandan da Balkanlarda büyük söz sahibi olan Avusturya-Macaristan ile anlaşmasını korumaya sürdürürken Bulgarlarında gönlünü hoş tutmaya çalışmıştır.⁸⁵

Çarıkov, Sultan Reşat'a itimatnamesini sunarken konuşmasında; *“Esas vazifesinin Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluğu kuvvetlendirmek olduğunu”*, söylemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan Rus Konsolosluklarına bir tamim göndererek, *“Türkiye’de görevli olan Rus memurlarının Türklere karşı iyi muamelede bulunmaları, bilhassa mali meselelerde Türk makamlarınca uygun esaslara riayet etmeleri gerektiğini”*, belirtmiştir. Bu durum Avrupalı devletlerde ve Osmanlı hükümeti nezdinde büyük bir tesir yapmış ve bu durumun Rusya'nın Boğazları kullanmak için Rusya-Osmanlı arasında buzları eritmeye çalıştığı yorumlara neden olmuştur. Çarıkov, yorumların gerçekliğini kanıtlar gibi Boğazlar hakkında planlar yapmaktaydı. Bunu da en tepeden halletmek maksadıyla Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ile bağ kurmak için eşini Rıfat Paşa'nın eşi ile münasebet kurması için harekete geçirmişti. Rıfat Paşa'nın eşi İstanbul'daki Rus Ataşesi Von Holmsen'in kızı idi. Çarıkov, bu münasebetle her türlü çareye

⁸³ BOA. DH. ŞFR, 40/176, 26 Nisan 1330.

⁸⁴ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 156-157.

⁸⁵ Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt: 1, Kısım: 1, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 231-233.

başvurmuştur. Çarıkov, Rusya savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi maksadıyla 1900 yılında Rusya'ya tanınan Karadeniz sahil yolu demiryolu hakkında feragat edebileceklerine dair 25 Ekim 1911 tarihinde Sadrazam Sait Paşa'ya bir Deklarasyon göndermiştir. Deklarasyonda Rusya'nın istekleri anlatılmıştır.⁸⁶ Sadrazam Sait Paşa'ya sunulan Deklarasyon ile Rusya'nın arzu ettiği anlaşmanın bir taslağı gibi görünen bu belgeye göre;

“Rus ve Türk hükümetleri karşılıklı menfaatleri ile bağlı bazı meseleleri dostluk ve iyi komşuluk düşünceleri içinde halletmek istediklerinden aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır”:

Rus Hükümeti 1900'daki taahhütname ile Anadolu'nun bazı yerlerinde yapılacak demiryolu için Rus sermayedarlarına tanınmış olan imtiyazlardan vazgeçer,

- Keza, Rus hükümeti işbu yerlerde demiryolu yapılması için gereken sermayenin elde edilmesine karşı koymayacaktır.(Yani Bağdat Demiryolu'na para arayan Almanya'ya karşı öne sürülen güçlükler, bu işe girişecek olanlara Rusya tarafından güçlükler çıkarılmayacak.),
- Anadolu demiryolunun Samsun-Sivas-Harput-Diyarbakır-Musul çizgisinin Doğu'sundaki kısmının gelişmesi iki tarafın karşılıklı ticaret menfaatleri ve iyi dostluk münasebetleri için çok önemli olduğundan, iki hükümet daha önceden işbu menfaatleri koruma ve iki ülke demiryollarının bağlama noktaları ve bunun şartlarını ihtiva eden bir anlaşma yaparak, aralarında her türlü zararlı olabilecek ihtilafların önüne geçilecektir.
- Bundan başka Rus hükümeti İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının bugünkü nizamını ibka için Osmanlı hükümetine müessir yardımda bulunmayı üzerine alır; Boğazlar, yabancı müsellaah kuvvetler tarafından tehdit edildiği takdirde, işbu yardımın bitişikteki topraklara da teşmilini taahhüt eder
- Bu maddenin yürütülmesini kolaylaştırmak için, Osmanlı hükümeti, gerek barış ve gerekse savaş zamanında Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçmelerine, bunların, ayrıca anlaşma olmadıkça, Boğazlarda durmaları şartı ile karşı koymayacaktır. 1-13 Mart 1871 tarihli Londra mukavelesinin bu

⁸⁶ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 161-162.

husustaki yorumunun yürütülmesi işbu mukaveleyi imza etmiş olan öbür devletlerin tasvibine bağlı kalacaktır.

- Rus Hükümeti, Osmanlı Hükümeti ile Balkan Devletleri arasında statusquo temeli üzerinde sürekli dostluk münasebetlerinin kurulmasını kolaylaştırmak için aracılık edecektir.
- Rus hükümeti “kapitülasyonlar” meselesini incelemeye ve Bab-ı Ali'nin verdiği ekonomik ve mali tasarıları hüsniyetle karşılamaya hazırdır.⁸⁷

Kurat'a göre, Rusya bu bildirge ile Osmanlı Devleti'ne askeri bir ittifak teklifinde bulunuyor, bunun karşılığında da Boğazların Rus savaş gemilerine açık tutulmasını istiyordu.⁸⁸ Rusya, Boğazları korumak adına asker sevk etmeyi de kabul ediyordu. Ancak bu yardım teklifi düşündürücü ve tehlikelidir. Çünkü Rusya, Boğazlara asker sevk ettiği takdirde, boğazları fiilen işgal etmiş oluyor ve bu durum Rusya'nın Boğazlar ve çevresinde kısa zamanda egemen duruma gelmesi demektir. Rus Çarı İstanbul'da kazanacağı nüfuzla, Halifenin efendisi konumuna gelecek ve İslam ülkelerinde sözünü geçirebilecekti. Marmara Denizi dâhil olmak üzere Karadeniz tam manası ile bir Rus gölü haline gelmiş olacaktır. İstanbul'daki Alman Elçisi Marschall, bu durumu, Rus zırhlılarının Karadeniz Boğazı'ndan geçerse, Rusya İstanbul'a hâkim olacaktır. Sultanda yavaş yavaş Buhara Emiri'nin durumuna düşecektir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki arazisi tamamen Rusya'nın insafına kalacaktır, şeklinde değerlendirmiştir. Bu durum Kayzer II. Wilhelm tarafından duyulunca, II. Wilhelm'in, Osmanlı tarafında Boğazlar Ruslara karşı korunacaktır şeklinde ki açıklaması Ruslara geri adım artırmıştır. Sadrazam Sait Paşa 8 Aralık 1911 tarihinde Ruslara verdiği cevapta ise; *“Berlin Kogresi tarafından da tasdik edilmiş olan 1871 yılı Londra Mukavelesine ne tevfikan, gerek sulh ve gerekse harp zamanında, Rus donanmasının Boğazlardan geçmesine istisnai olarak dahi, Devlet-i Aliyye müsaade edemeyecektir.”* Osmanlı Devleti arazisinin de dokunulmazlığı temin maksadıyla Boğazlar üzerindeki bütün hak ve yetkilerinin Osmanlı milleti ve onun hükümdarına ait olduğu da ayrıca belirtilmiştir.⁸⁹

⁸⁷ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: 2, Kısım: 1**, TTK Yayınları, Ankara 1991. s. 136-139.

⁸⁸ Kurat, **Türkiye ve Rusya** s. 164.

⁸⁹ Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: 2, Kısım: 1**, s. 150.

Bu cevap karşısında Rusya'ya Boğazları zorlamak için Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmek veya bu meselenin üzerine sünger çekmek şıkları kalıyordu. Rusya Hariciye Bakanı Sazanov, ikinci durumu seçerek faturayı Çarıkov'a yükleyerek hem onu işinden almış hem de böyle bir konunun Çarıkov'un şahsi çalışması olduğunu duyurarak İngiltere ve Almanya'nın tepkisinden kaçınmıştır.⁹⁰

Balkanlarda bu sıralarda büyük bir kaynaşma söz konusuydu. Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı çalışmalarını iki yoldan yürütüyordu: Birincisi, Balkan Birliği oluşturarak Avusturya'ya set çekmek; diğeri ise Osmanlı Devleti'ni yıkmak, parçalamak veya Rusya'nın egemenliğini kabul ettirmektir.⁹¹ Bu sırada Sofya'da bulunan Osmanlı Şehbenderi, Masker-i Aşağı namı tahtında Sofya'da intişar eden Resme'den Sofya Rusya Sefareti Heyet-i Hafiyesi meyanına mensup olduğu Rus avukat Petruşu Vavelş'in, kendilerine başvurarak İstanbul'a gitmek istediği, kendisine casusluk şüphesiyle ret cevabı verildiği için gizlice Osmanlı topraklarına gireceğinden tedbirin alınmasını istemektedir.⁹² Osmanlı Devleti'nin bu sıralarda şehbenderleri vasıtasıyla herhangi bir casusluk olayına müsaade etmek istemediği görülür.

3.9. Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı-Rus Münasebetleri

Rusya, Balkanlarda bulunan devletlerin kendi nüfuzu altında olmak şartıyla Avusturya'ya karşı Balkanlar'da blok oluşturmak istiyordu. Fakat asıl düşman burada Avusturya yerine Osmanlı Devleti olmuştur. Sazanov hemen işe girişmiş Sırbistan ve Bulgaristan arasında Makedonya sorununu hallederek bu iki devlet arasında ittifak yapmayı başarmıştı. Bu ittifaka Yunanistan ve Karadağ'ında katılmasıyla blok oluşturulmuş oluyordu. Avrupa'da çıkması muhtemel olan harbe karşı İngiltere ve Fransa bu bloğun Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı itilaf devletinin yanında var olması için memnun bir durum takınmışlardı. Fakat beklenen bu şekilde olmamış bu blok devletleri kendi menfaatleri için Ekim 1912'de savaşa girişmişlerdir.⁹³

Bu savaş Rusya'nın Boğazları elde edebilmek için aradığı bir fırsat niteliğindedir. Bu nedenle Rus ve Bulgar subaylarının Sofya'da yetiştirdiği

⁹⁰ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 168.

⁹¹ Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: 2, Kısım: 1**, s. 167.

⁹² BOA. DH. EUM. 5. ŞB, 9/13, 12 Kanun-i Sani 1330.

⁹³ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 172.

komitacılar, Bulgar subaylarının emriyle, Osmanlı Devleti sınırlarına gizlice geçiyorlardı. Bu komitacıların Makedonya’da yaşayan Türk efradını öldürmeye başlaması Osmanlı Devleti’ni tedbir almaya götürmüştür. Bu durum ise, Rusya tarafından dünya kamuoyuna Osmanlı Devleti’nin baskısı olarak lanse ediliyordu. 1 Ekim 1912’de seferberlik ilan eden Osmanlı Devleti çok kısa bir sürede mağlubiyete uğradı. 24 Ekim 1912’de Osmanlı Devleti’nin Çorlu yakınlarında aldığı yenilgi sonrası Rus Bahriye Nazırı Grigoroviç, İstanbul’daki Rus Elçisi Giers’e ve Karadeniz donanması kumandanına İstanbul’da çıkabilecek karışıklık karşısında hazırlıkta bulunmalarını her an İstanbul’u almak için harekete geçeceklerini bildirmiştir. Elçi Giers’e gönderilen mektupta yer alan bilgilere bakıldığında durumun, Rusya açısından ne kadar vahim bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Mektubun verdiği bilgilere göre; *“Türk ordusunun gayri muntazam bir şekilde çekildiği zaman İstanbul’da vuku bulması muhtemel karışıklıklar sırasında, kendi halinde yaşayan Hıristiyan ahaliyi korumak zarureti karşısında donanmasını çağırmak mecburiyeti doğacağı gibi, bir de, Bulgar ordusunun İstanbul’a girdiği zaman, hatırı sayılır bir Rus donanmasının İstanbul sularında bulunması gerektiği mülahazası da böyle bir çağrı da bulunmayı da icab ettirecektir; İstanbul ve Boğazlara dair karara varılacağı zaman, Rusya’nın menfaatleri ile bağdaşmayacak hükümlerin bulunmaması hususunda bu donanma gerekli baskı icrasına imkân verecektir.”*,Rusya’nın hedefi açık bir şekilde mektupta kendini göstermektedir. Fakat Bulgarların Çatalca hattını geçememesi Rusya’nın tasarılarına suya düşürmüş ve Balkan devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Kasım’da yapılan barış görüşmeleri de Rusya’nın geri adım atmasını sağlamıştır.⁹⁴

8 Ekim 1912’de Karadağ’ın Osmanlı Devleti’ne savaş açması ile başlayan I. Balkan Savaşı, 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Barışı ile sona ermiştir. Buna göre;

- Arnavutluk bağımsızlığını kazandı,
- Girit Adası Yunanistan’a verildi,
- Osmanlı Devleti’nin Trakya sınırı Edirne’yi dışarı da bırakacak şekilde Midye-Enez hattı oldu.

⁹⁴ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 175-176.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da çok az toprağı kalmış oluyordu. Edirne'nin Bulgaristan'a bırakılması Türkler için acı bir kayıp olmuştur. Fakat Balkan müttefikleri arasında baş gösteren toprak anlaşmazlığı Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi tekrar almasını kolaylaştırmıştır. Bulgarların Romanya ve Yunanistan tarafından sıkıştırılması üzerine Enver Paşa, Harbiye Nazırı Ferik İzzet Paşa'yı Edirne'yi geri almak için sıkıştırmış, İzzet Paşa, ikinci bir Bab-ı Ali baskını yaşanmaması için Enver Paşa'ya istediğı izni vermiştir. Enver Paşa 22 Temmuz 1913'te Edirne'ye girerek burayı tekrar almıştır.⁹⁵ Rusya bu durumu desteklemiştir. Bunun nedeni ise, Rusya'nın, İstanbul ve Boğazlarda var olan tarihi emellerinin Bulgarlar tarafından tehdit edilmesi işine gelmemektedir.

3.10. Birinci Dünya Savaşında Bazı Rus Casusluk Örnekleri

Rusya'ya karşı dünya savaşına Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafında yer alan Osmanlı Devleti'ne karşı Rus casusluk faaliyetleri daha savaşta kimin yanında yer alacağı ve savaşa girip girmeyeceğı Türk siyasilerce bilinmez iken Rusya istihbarat servisi tarafından bilinmekteydi. Kazım Karabekir Paşa'nın verdiği bilgilere göre, Ruslar, Osmanlı Devleti'nin savaşa gireceğini üç gün önceden biliyorlardı. Buna göre; *"Şunu söyleyeyim ki harbe gireceğimizi İstanbul'daki sefirler vaktinden önce pekala haber alabilmişlerdir. Nitekim bunu Rus Sefiri vaktinden üç gün önce 13 Ekim 1330'da Maliye Nazırı Cavit Bey'e gelip 'Savaşı kaçınılmaz görüyorum. Bizim haberimiz olmadan bir olay çıkararak savaşı engelleyemeyeceksiniz.' Dediğı gibi ertesi günde Fransız Sefiri gelerek aynı telaşla 'Yakında bir emri vaki karşısında kalacaksınız. İcabında seni ve hatta Sadrazamı bile hükümetten atmak düşünebilir. Pek mühim kararlar sizden gizli tutuluyor.' Demiştir. Gerçektende Enver Paşa bazı nazırlarla artık savaşa girmeye karar vermişler. Berlin ile haberleşerek ne şekilde savaşa girileceğı de tespit edilmiş bulunuyordu. Gariptir ki Sadrazam'ın ve Maliye Nazırı'nın haber alamadığı bu sırri İtilaf Devletlerinin Sefaretleri pekâlâ haber almışlardır."*⁹⁶Bu bilgilere bakıldığında Rusya istihbaratının Osmanlı Hükümeti'nin en önemli bilgilerine bile vakıf olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁹⁵ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 184.

⁹⁶ Emrullah Tekin, **Kazım Karabekir ve İstihbarat**, s. 71.

Rusya İstanbul Elçiliği'nin yanında diğer yabancı devlet elçiliklerinin de istihbarat teşkilatı gibi davrandığı ve bu elçilik görevlilerinden bazılarının Rusya casusu olduğu, Emniyet-i Umumi-ye 5. Şubesinin verdiği bilgilere göre Danimarka Elçisi, Vandal'ın kâtibisi olan Olarinhes ve yine aynı elçiliğin tercümanı olan Çopuryan'ın Rusya adına bilgi sızdırdığı anlaşılmaktadır.⁹⁷

Osmanlı yöneticilerinin takip ettirdiği bir başka kişi ise daha önce Rus Sefareti'nde görev yapmış olan Hollanda Sefareti'ne hizmetli olarak geçen Davdes isimli kişidir. Bu kişinin savaş sırasında Rus casusluğu yaptığı anlaşıldığından sınır dışı edilmesi Hollanda Sefareti'nden Osmanlı makamlarınca talep edilmiştir.⁹⁸ Buna benzer olaylar Osmanlı-Rus savaşlarının tümünde olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı sırasında da çokça yaşanmıştır.

⁹⁷ BOA. DH. EUM. 5. ŞB, 25/33, 15 Şaban 1334.

⁹⁸ BOA. DH. EUM. ECB, 14/19, 25 Muharrem 1336.

SONUÇ

Bu araştırma da, Osmanlı-Rus ilişkileri çerçevesinde Rusya'nın, XIX. Yüzyıldan itibaren, özellikle de 1853 Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti toprakları, tebaası ve siyaseti üzerinde izlemiş olduğu istihbarat çalışmaları sonucunda Osmanlı Devleti'ne vermiş olduğu zararlar konu alınmıştır. Çalışmanın göstermiş olduğu en açık nokta ise Osmanlı Devleti'nin son iki yüzyılı içinde Rusya gibi bir güçle girmiş olduğu siyasi ve askeri ilişkilerin araştırılmasına rağmen, sosyal içerikli araştırmaların azlığı ve Çarlık Rusya'sına ait arşivlerin Türk araştırmacılar tarafından pek de kullanılmamış olduğudur.

Rusya'nın, dış istihbaratı devletlerarası ilişkilerde etkili bir şekilde kullandığı ve en başarılı olduğu ülke Osmanlı Devleti'dir. Bunun en büyük nedenlerinden bir kaçı elbette Rus çıkarlarının büyük ölçüde Osmanlı topraklarında olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin tanımış olduğu kapitülasyonların Rus istihbaratını kolaylaştırması ve Osmanlı Devleti'nin çok uluslu bir yapıya sahip olması Rus casusluk faaliyetlerini artıran nedenlerdir. Savaş dışında barış zamanında da Rus casusları etkin olarak Osmanlı topraklarında varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. Bu casuslar tıpkı Tolstoy'un raporlarına benzer Osmanlı Devleti'ne ait askeri, idari, coğrafi ve toplumsal yapısını bildiren bilgileri çok itina ile toplamışlardır. Bunu çoğu zaman din görevlisi kılığında, tüccar gibi sıfatlarla yaparken, bazen de yerli halktan ve bazı Müslüman kimseler tarafından da yapmaktaydılar.

Bu sonuç itibariyle Osmanlı Arşiv belgelerinin verdiği bilgiler neticesi ile Rusya'nın XVII. Yüzyıldan sonra büyük devletler sıralamasında önemli yükselişi ve sınırları nedeniyle yayılma alanı olarak Osmanlı Devleti'nin Ortodoks ve Hıristiyan tebaasının çoğunlukta olduğu Balkanları seçmiş olması tesadüf değildir. Bu hedefini Çar I. Petro'dan sonra bir vasiyet haline getirmiş olan, dünya sularında büyük bir donanma, sıcak denizlere inme vb. politikalarının Çariçe II. Katerina'dan sonra büyük oranda gerçekleştiren Rusya, hem sınır hem askeri hem de nüfus olarak büyük bir imparatorluk halini almaya başlamıştır.

Katerina'dan itibaren Rusya'nın saldırgan ve emperyalist bir siyaset takip etmesi kendini; Boğazlara, Balkanlara ve Kafkaslara hâkim bir Rusya olarak ileriye dönük hedeflerin varlığını da göstermiştir. Bu amaçla yola çıkan Rusya, Kafkasya

üzerinden Osmanlı Doğusuna, Tuna Nehri üzerinden Balkanlara ve Boğazlara doğru yayılmaya başlamıştır. Tabii tüm bunları yaparken bölgede yaşayan Osmanlı tebaasına din bağı ve bağımsızlık gibi vaatlerle giderek bu unsurları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etti. Bu isyanların çoğunu istihbaratı kullanarak yapan Rusya, özellikle 1700 yılından itibaren İstanbul'da daimi elçilik açma hakkını elde etmesiyle birlikte bu elçiliklerin sürekli Slav ve Ermeni toplumlarıyla irtibatla bulunması, bu elçilikleri Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik casusluk yönetim merkezi haline getirmiştir. Bunun en iyi örneğini ilk Rus elçisi olan Tolstoy ve ondan sonra elçilik görevine gelen bürokratların çevirmiş olduğu ve bizzat Osmanlı-Rus savaşlarına neden olan kişiler olarak yetkilendirilmiş olmaları gösterilebilir.

Bu elçiliklerden sonra Osmanlı Devleti'nin sürekli olarak Rusya karşısında aldığı yenilgiler sonucu Rusya'ya vermiş olduğu hem siyasi hem de sosyal tavizlerden Rusya çok iyi yararlanmayı bilmiştir. XVIII. Yüzyılın en önemli meselelerinden biri olan 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın doğurmuş olduğu Küçük Kaynarca Antlaşması'nın, Rusya'ya tanımış olduğu Osmanlı topraklarında konsolosluklar açabilme hakkıdır ki, bu konsoloslukların İstanbul Rus Elçiliğinin üstlendiği Rus istihbaratının merkez görevini paylaşmaları ve bunların elçilik gibi faaliyetlerde bulunmasıdır. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya herhangi bir karşılık verememesi sorunudur. Bu konsolosluklar kuruldukları yerlerde istedikleri gibi hareket edebiliyor ve buldukları bölgelerde isyana teşvik çıkarabiliyorlardı. Balkanlarda Panslavizm politikasını uygulamaya koymak için buralardan gençlerin eğitilmesi için Rusya'dan eğitimci geldiği gibi bu gençleri Rusya'ya göndererek, Osmanlı Devleti'ne karşı bilinçli bir örgütlenmeye de teşvik ediyorlardı. Bilindiği üzere Balkan halklarının Osmanlı Devleti'ne karşı isyanlarında kullanılan çetecilik faaliyetlerinde birçok Rus subayının ve gönüllüsünün yer aldığı ve bu çetelerin eğitilmesinde görevlendirildikleri birçok kaynakta yer almaktadır.

XIX. Yüzyılın başlarından itibaren Balkanlarda artan isyanlarda Rusya'nın eli olduğu çok açıktır. Buna en iyi örnek Eflak-Boğdan'da 1821'de patlak veren isyanda Çar'ın yaveri görevinde bulunmuş olan İpsilanti'nin isyanın çıkarıcısı olduğu ve bu isyanı tüm Balkan yarım adasına adamları vasıtasıyla yaymak istemesi gösterilebilir. Osmanlı Devleti'nin bu yüzyılda hem iç hem de dış sorunlarla uğraşması Rusya'nın Osmanlı karşısında elini güçlendiren ve istihbaratını istediği gibi kullanmasını

sağlayan gelişmeler söz konusudur. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin almış olduğu ağır yenilgi sonrası Balkanlar'da başkaldırı hareketleri daha da artmış ve bu toprakların Osmanlı'dan teker teker kopmaya başladığı görülmüştür. 1853 Kırım Savaşı ile Rusya'nın önüne bir set çekilmişse de bu pek fazla sürmemiştir. Aksine bu set, Rusya'nın daha fazla yayılma isteği ve yaralarını sarmaya yaramıştır. Bu durumdan iyi çıkmasını bilen Rusya, 1878 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı Devleti'nin hem Balkan hem de Doğu topraklarında yayılma fırsatını bulmuştur. Bu savaştan sonra Berlin Kongresi ile Şark Sorununa ek olarak Ermeni Meselesi gündeme gelmiş ve Ermenilerin Doğu Anadolu'da istekleri dünya gündemine gelerek Osmanlı Devleti'ni her türlü yıpratmaya açık hale getirmiştir. Rusya'nın büyük oranda hedeflerini gerçekleştirdiği görülür. Bundan anlaşılacağı üzere Rus istihbaratının, XIX. Yüzyılın sonlarında büyük adımlar atarak Rus casuslarının hemen hemen Osmanlı Devleti'nin Asya ve Avrupa topraklarının her tarafına dağılmış oldukları ve hatta Osmanlı ordusu içinde bile casuslarının olduğu anlaşılmıştır.

Netice olarak, Rus casuslarının yapmış oldukları ve devletlerine Osmanlı Devleti hakkında vermiş oldukları bilgiler sonucu, Rusya için asker temin etme, gayrimüslim unsurları Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik ederek ayaklandırmak, casusluğun en önemli özelliğinden birisi olan yalan haber yaymak, savaş sırasında devlet görevlileri arasında güvensizliğe neden olmak ve halkı ümitsizliğe sevk etmek görevlerini başarılı bir şekilde yaptıkları görülür. Bu çalışmalar sonucunda, Balkanların Osmanlı'dan kopuşu sağlanmış ve etkileri günümüzde bile süren sözde Ermeni soykırımı yalanını başımıza bela etmeyi başarmışlardır.

KAYNAKÇA

A. ARŞİVLER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]

BOA. A. MKT. MHM, 395/58.

BOA. A. MKT. MHM, 502/25.

BOA. A. MKT. MVL, 74/91.

BOA. A. MKT. UM, 151/39 (2).

BOA. A. MKT. UM, 151/39.

BOA. A. MKT. UM, 155/77.

BOA. A. MKT. UM, 188/40.

BOA. BEO, 3147/235957.

BOA. BEO,3913/293473.

BOA. BEO, 3985/298875.

BOA. BEO, 3985/298875.

BOA. BEO, 4020/301459.

BOA. BEO, 3951/296294.

BOA. BEO, 4155/311578.

BOA. Cevdet, Hariciye, 942.

BOA. DH. EUM. ECB, 14/19.

BOA. DH. EUM. 5. ŞB, 9/13.

BOA. DH. EUM. 5. ŞB, 25/33.

BOA. DH. KMS, 6/2.

BOA. DH. ŞFR, 40/176.

BOA, HAT. 28/1343, 05. M. 1201.

BOA, HAT. 1107/44629-A.

BOA, HAT. 795/36899.

BOA. HAT. 1128/45039, 00001, 1240.

BOA, HR. MKT,84/51.

BOA, HR. MKT, 79/48.

BOA. HR. MKT, 66/29

BOA. HR. SYS, 128/58.

BOA. HR. SYS. 2768/49.

BOA. HR. SYS, 2768/58.

BOA. HR. SYS, 128/ 58.
BOA, HR. TO, 126/91.
BOA. HR. TO, 122/134.
BOA. İ. DH, 283/17758.
BOA, İ. MTZ (04).
BOA. İ. MVL. 339/14682 (1).
BOA. İ. MVL, 345/14954.
BOA. MKT. MVL, 77/37
BOA. MVL, 410/72.
BOA, TŞR. BNM, 8/91, (1).
BOA. Y. A. HUS, 237/62.
BOA. Y. A. HUS, 195/20.
BOA. Y. A. HUS, 227/14.
BOA. Y.A. HUS, 300/10.
BOA. Y.A. HUS, 298/102.
BOA. YPRK. ASK, 28/67.
BOA. Y. PRK. AZJ, 11/89.
BOA. Y. PRK. BSK, 1/43
BOA. Y. PRK. EŞA, 11/54.
BOA. Y. PRK. EŞA, 12/25.
BOA. Y. PRK. EŞA. 29/55.
BOA. Y. PRK. EŞA, 30/21.
BOA. Y. PRK. UM, 20/87.
BOA. Y. PRK. ZB, 6/70.
BOA. ZB, 1/18.

B. Telif Eserler

1- Kitaplar

ANDERSON,Matthew S,**Doğu Sorunu1774-1923**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
2010.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914**, TTK Yayınları, Ankara
1997.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006.

- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı,
Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri (1841-1898) I, Ankara, 2006.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları,
Ankara 1991.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi,
Ankara 2007.
- GÜRSEL, Haluk F. **Tarih Boyunca Türk-Rus Münasebetleri**, Ak Yayınları,
İstanbul 1968.
- HİÇYILMAZ, Ergün, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar**, Altın Kitaplar
Yayınevi, İstanbul 1994.
- Hüseyin Nazım Paşa, “**Ermeni Olayları Tarihi**”, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri
Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 15, Ankara
1993, Cilt: 1-2.
- İNALCIK, Halil, **Tanzimat Nedir?”, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı
İmparatorluğu**, (Ed: Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Phoenix
Yayınları, Ankara, 2006.
- İNALCIK, Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yayınları, İstanbul 1992.
- İLTER, Erdal, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi (Milli Emniyet Riyaseti)**, Milli
İstihbarat Teşkilatı Yayınları, Ankara 2002.
- JORGA, Nikolae, “**Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**”, C. IV, (Çev. Nilüfer Epçeli),
Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V**, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi VIII**, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, **1855 Kars Zaferi**, Işıl Matbaası, İstanbul 1955.
- KOHN, Hans, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
Yayınları, (Çev. Agah Oktay Güner), Ankara 1982.
- KÖSE, Mürsel, **Evlîye-i Selase, Kars Ardahan Batum 1877-1920 İşgalden
Kurtuluşu, “Kırk Yıllık Kara Günler” ve Ermeniler**, Kuban Matbaacılık
Yayıncılık, Ankara 2008.
- KURAT, Nimet Akdes, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, TTK
Yayınları, Ankara 1993.
- KURAT, Nimet Akdes, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
1990.

Nizamü'l Mülk, “**Siyasetname**”, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku ve İdare Enstitüsü Yayınları-1, (Çev. Muhammed Şerif Çavdaroglu).

ORTAYLI, İlber, **Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Osmanlı Tarihi, El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, (Editör: Tufan Gündüz).

ÖZDAĞ, Ümit, **İstihbarat Teorisi**, Kripto Kitaplar, Ankara 2010.

Sarı Mehmet Paşa, “**Devlet Adamına Öğütler**”, (Haz. Hüseyin Ragıp Uğural), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1969.

TZU, Sun, **Savaş Sanatı**, Kastaş Yayınevi, (Çev. Adil Demir), İstanbul 2008.

TEKİN, Emrullah, **Kazım Karabekir ve İstihbarat**, Milenyum Yayınları, İstanbul 2011.

Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu/ İstanbul’daki Rus Büyükelçisi PyotrAndreyeviç Tolstoy ve Osmanlı İmparatorluğu’nun 18. Yüzyılın Başlarına Dair Hatıraları (18. Yüzyılın İlk Çeyreği), Yay. Haz. İlyas Kamalov, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

ÜÇOK, Çoşkun, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.

YÜKSEL, Ahmet, **II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

2- Makaleler

AKGÜN, Suat, “Doğu Anadolu’da Osmanlı-Rus Rekabeti ve Kürtler”, **Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları**, Cilt: 2, ss. 542-554.

ATAY, Mehmet, “Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB’nin Kısa Tarihi”, **Avrasya Dosyası, Uluslar arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi (İstihbarat Özel)**, Cilt: 8, (Ankara 2002), ss. 309-328.

ATALAY, Bülent, “Fener Rum Patrikhanesi’nin Siyasi Faaliyetleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 13, (Ankara 2002), ss. 87-98.

AYDIN, Mithat, “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, **Pamukkale Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 15, (Denizli 2004), ss. 109-124.

- AYDIN, Mithat, “19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya’nın Casusluk Faaliyetleri” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 53, Ankara 2013, ss. 17-54.
- AYGÜN, Necmettin, ”Kafkasya’da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri (1826)”, **Hacettepe Üniversitesi, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Yıl 3, Sayı: 6 (Güz 2007), ss. 89-116.
- AYSAL, Nejdet, “Çöküşten Mütarekeye Osmanlı’da Haberalma”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 40, (Kasım 2007), ss. 523-543.
- BAYRAKTAR, Kaya, “Arkeolog, Bankacı, Casus, Sefir: Austen Henry Layard ve Osmanlı Coğrafyası”, **C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt, 12, Sayı, 1, (Sivas 2011), ss. 281-302.
- BİTİS, Alexander, “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, ss. 703-720.
- DEMİREL, Muammer, “Erzurum’da Ermeni İsyancıları (1890-1895)”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:13, (Ankara 2002), ss. 99-107.
- DEMİROĞLU, Hasan, “General İvan K. Kişelskiy’in Balkan Slavları Hakkındaki 1863 Yılı Raporu”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi**, Nevşehir, (Yaz 2013), Sayı: 66, ss. 61-78.
- EFE, Ayla, “Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca’dan Berlin’e”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi**, (Ankara 1990),ss. 139-174.
- EROĞLU, Haldun, “Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri”, **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: XXII, Sayı: 34, (2003), ss. 11-33.
- GENCER, Ali İhsan, “Tanzimat Fermanı (1839)’dan 1876’ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt: Esra Yayınları, Cilt:11, (Konya, 1994), ss. 431-521.
- GÜMÜŞ, Musa, “1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. Yüzyıl Türk Diplomasisi”, **HistoryStudies**, Volume 2/2, (2010), ss. 254-280.
- İLTER, Erdal, “Osmanlılarda İstihbarat”, **Avrasya Dosyası, “İstihbarat Özel”**, Cilt: 8, Sayı: 2, (Yaz 2002), ss. 233-253.

- İNALCIK, Halil, “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, TTK Yayınları, (Ankara 1999), ss. 25-36.
- İPEK, Nedim, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, (Ankara 2002), ss. 15-24.
- KAHN, David, “İstihbarat’ın Tarihsel Teorisi”, **Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel**, Cilt: 8, Sayı:2, (Yaz 2002), ss. 5-20.
- KALLEK, Cengiz, “Casus” **Türkiye Diyanet Ansoklepedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, ss.163-166.
- KELEŞ, Erdoğan, “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya”, Muğla Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)**, (Güz 2008), Sayı:21, ss. 123-140.
- KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Teşkilat-ı Mahsusa’nın Kuruluşu, Başkanları ve Mustafa Kemal, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:13, (2002), ss. 316-320.
- KODAMAN, Bayram, “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt:12, Esra Yayınları, (Konya 1994), ss.19-200.
- KOPAR, Metin, “18. Ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış”, **HistoryStudies**, Volume 4/1 (2012), ss. 335-358.
- KÖSE, Osman, “ XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, **Osmanlı**, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yayınları, (Ankara 1999), ss. 536-549.
- KÖSE, Osman, “Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **TurkishStudies/ Türkoloji Dergisi 1**, Sayı: 2, (2006) s. 143-148.
- KURAT, Nimet Akdes, “Panslavizm”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 2-4, (Ankara 1953), s.24-278.
- KURAT, Yuluğ Tekin, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, **Bellekten**, Cilt: 26, Sayı: 103, (Temmuz 1962), ss. 567-592.
- KURAT, Yuluğ Tekin, “1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, TTK Yayınları, (Ankara 1999), ss. 139-146.
- MIHAJLOVİCH, Rogozhin Nikolaj, “ Rus Diplomatların Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX Yüzyıllar), **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yayınları, (Ankara, 1999), ss. 527-549.

- ORESHKOVA, Svetlana, “Rus-Osmanlı Savaşları, Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar”, **Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 1**, Yeni Türkiye Yayınları, (Ankara 1999), ss. 556-560.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “ Türk Devletlerinde Casusluk”, **Türkiye Diyanet Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, ss. 166-169.
- ÖZDEMİR, Aslıhan Betül, “ Türk İstihbarat Tarihi ve Atatürk”, **Hukuk Gündemi**, Ankara Barosu Yayınları, Atatürk Özel Sayısı, (Ankara 2013), ss. 1-4.
- PEHLİVANLI, Hamit, “Osmanlılarda İstihbaratçılık” **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 13, (Ankara 2002), ss. 653-667.
- SARINAY, Yusuf, “Rusya’nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)”, Gazi Üniversitesi Yayınları, **Akademik Bakış**, Cilt: 1, Sayı:2, ss. 69-105.
- ŞAHİN, Hasan, “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışına (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, Yeni Türkiye Yayınları, (Ankara 2002), ss. 531-544.
- TİMUR, Taner, “1789’dan Günümüze Paris’te Osmanlı Elçilikleri”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı: 93, (Eylül 1991), ss.30-35.
- YETİM, Fahri, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (Konya 2011), Sayı: 25, ss. 286-296.
- YILDIZ Gültekin, “Osmanlı Dış Askeri İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğinin İhdası ve Osmanlı Askeri Ataşe Raporları”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 17, (Güz 2012), ss. 239-266.
- YILDIZ, Özgür-Canan Karaçağıl, “Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme”, (1853-1856)”, **International Journal of SocialScience, Volume 5 Issue 1**, (February 2012), ss. 274-285.
- YÜKSEL, Ahmet, “Hatlardaki Casuslar, III. Selim Devri Bir Casusluk Hikâyesi”, **Toplumsal Tarih 196**, (Nisan, 2010), ss. 48-54.

C- Tezler

- ARFAOUI, Salma, **Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009.

- BÜLBÜL, İsmail, **Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2007.
- EKİNCİ, Mehmet Rezan, **Osmanlı-Rus İlişkileri Çerçevesinde Kırım Savaşı (1853-1856)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005.
- İNANIR, Emine, “**P. A. Tolstoy'un Avrupa Gezi Notları'nda (1697-1699) “Ben ve Öteki” Konusu**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- KARADAĞ, Dilek, **1855 Kars Zaferi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2009.
- ÖZKAN, Ayşe, **Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2009.
- SUBAŞI, Cuma Sertan, “**Dünden Bugüne Panslavizm**” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2007.
- TANRIVERDİ, Mustafa, **Karapapakların Anadolu'ya Göçü (1877-1914)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.
- Yayla, Mehmet, **Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Ceza ve Ceza Usulü Hukuku) Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2010.
- YILDIRIM, Bülent, **Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010.
- YILMAZ, Sait, **Ulusal Güvenlik ve İstihbarat: Türkiye ve ABD Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

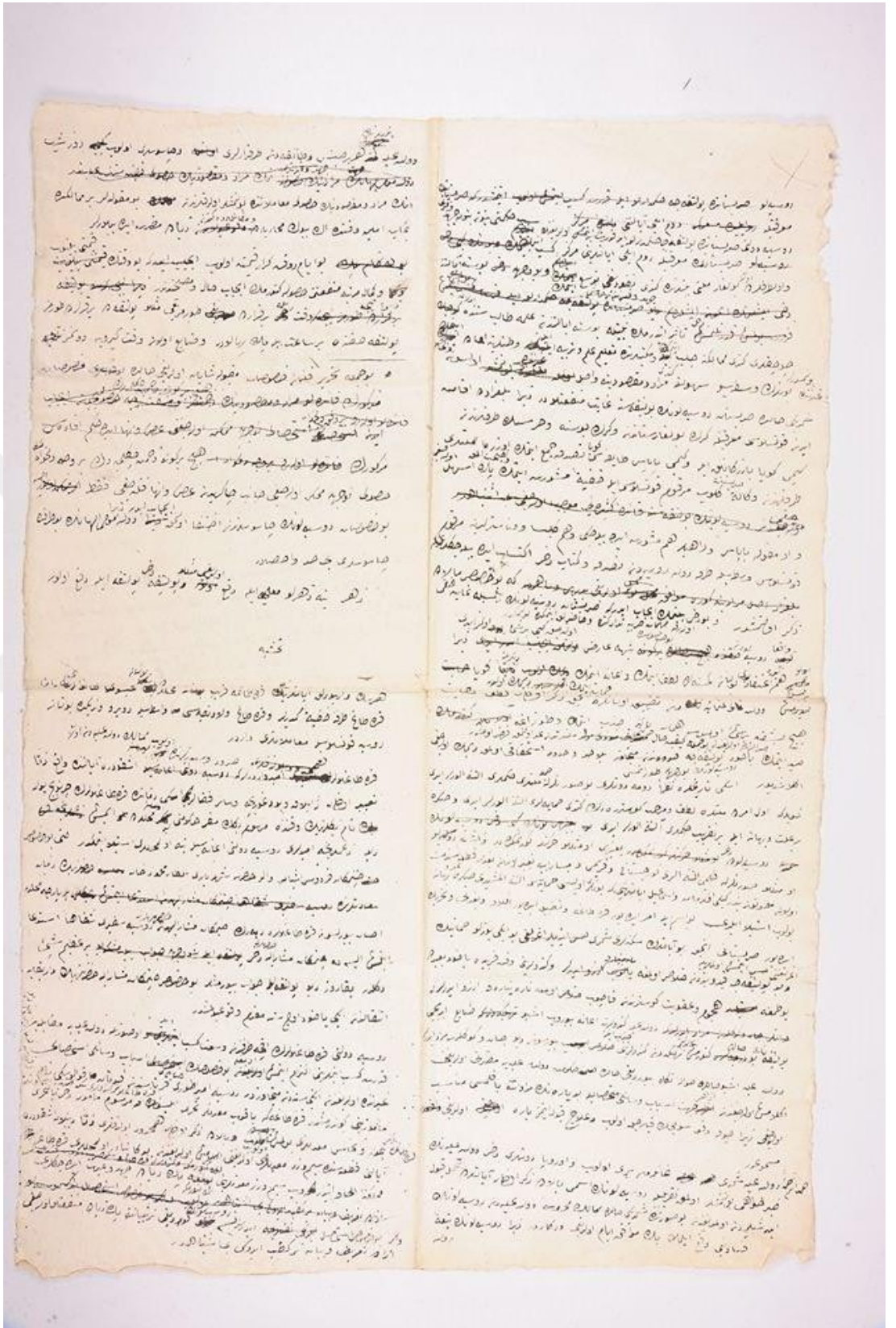
D- İnternet Kaynakları

<http://en.wikipedia.org/wiki/Espionage>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).

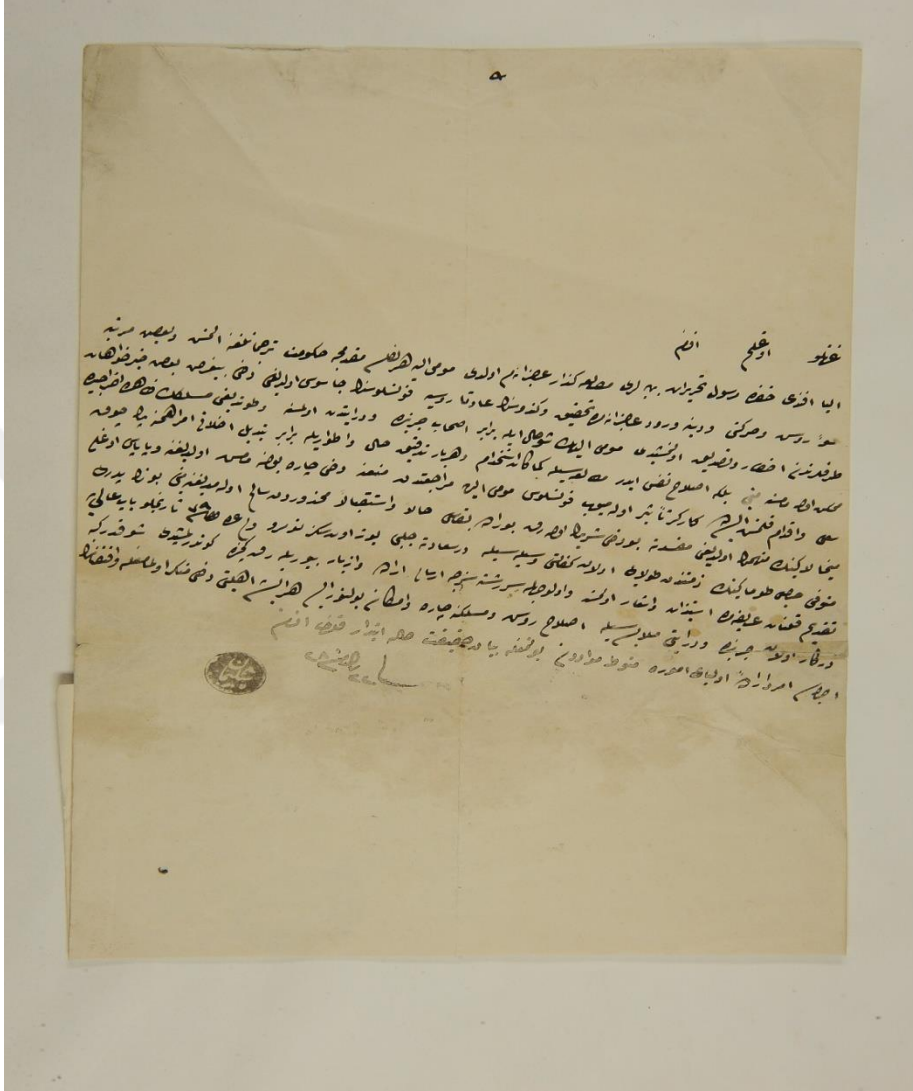
<http://www3.nd.edu/~jneyrey1/secretcy.html>, (Erişim Tarihi 21 Mayıs 2014).

<http://www.osmanli.org.tr>

<http://www.mit.gov.tr/cr.html>, (Erişim Tarihi 19 Mayıs 2014).

Bulgaristan dâhilinde çevirdiği entrika ve Panslavizm politikasını çok iyi bir biçimde anlatan belge.

EK:2, BOA. ZB, 1/18, 22 Rebiü'l Evvel 1270. Rusya Konsolosluğunun casusluk faaliyetlerine verdiği destek.

سر دا اکرم فاعفنه

طوبی مجلس اعضائیه بولغار و روس قوسه باشیلری رنجالی و فرناک ایلم سوزاک و مانی
نام شکرک روسیه طرفه لایحه اولوبه خجوه فلیو اسمایل طرفه کورس کلایری دیرلر
تولیده کابی ساج شیل افقی ایلم برور اولم رضی جاسوسه ایستمال فلیو روس قوسه
بستاقه استخباراتک برضا کیم سوار عساکری سوبله رفواری طوبی قوسه فرول افق
شعبه کوندریش اولی و دینل کیم بومار و وظایک ایستمال و ایلمه حسب لایحه
تا ایلمه لایزه نریه تخمیر ایلمه او بیه مقصد اوقات رهوزنه تعین لایم کلای
افا سده لای طوبی فاعفنه وارد اولان خبرنه مجلس ولایه لغا ایلمه فاعفنه سولای
بیلر تا ایلمه ایلمه ناصیری باریک ایلمه و کاهه کوریه اجناسی یه قنا و ایلمه
شی افقنده کاهه لایزه نریه اجناسی باریک ایلمه و کاهه کوریه اجناسی باریک
اولمسه ایلمه اولوبه ایلمه اجناسی باریک ایلمه و کاهه کوریه اجناسی باریک

EK:3, BOA. A. MKT. UM, 188/40, 14 Recep 1271, Tulca'da ruhban sınıfına mensup kişileri casusluk faaliyetinde kullanan Rusya Devleti.

اداره نومردی	مسوری آسی	شورای تاریخی	کلیو مطابق تاریخ کتاب	شماره ۱۰۰	تاریخ ۱۲۹۵	موضوع مورد

کلیو مطابقت نماید در راه محمد بن عبد جبار حسن علی و خیران مدبری علیه
 و بنویسند که راه مصطفی تدوین برین تاریخ و در وقت تدوین
 و علی فطوری و در آن وقت برین تاریخ تدوین نماید هر چه در
 هر در وقت و در آن وقت برین تاریخ تدوین نماید هر چه در
 همه و اینها در وقت تدوین و در آن وقت برین تاریخ تدوین نماید
 تحقیقات همه اینها در وقت تدوین و در آن وقت برین تاریخ تدوین نماید
 که در وقت تدوین و در آن وقت برین تاریخ تدوین نماید

EK:5, BOA. A. MKT. MHM, 482/63. 24 Cemaziye'levvel 1295. Gelibolu ahalisinden Rusya adına casusluk yapan şahıslar.

ارمنی قومیه سندنه سیواسلی نام شخصی بوکونکی دینی یوزغته سید شرایر بریمی برکتوب - یکی عثمانی جمعی طرفنده در هاتج کی سزلیک
احوال متوسه سی حقص ابریه جک افسانه جهان مدینه کلا اعمایه مقرب بولنه قصدر - سولیه باشلیه یقه مسلمانک ایشولنه
رها یاره مفور اولدقنیه لائر جمعیت فریوره نك رسالده شرح اولدیغی روایت اولنامه فکری جرح ایتک ایتمسه وارشدک مسلمانده
رها یاره قدر دینک حکومت بولدیغی ارعا ایلندر بوکتوب سالد مذکوره ارمنی قومیه سله اری اولدیغی بریل عدولنه بیلور
دور اقام بارلوقوم ارمنی ایشلر لائر وارد اولد اولد رسیم نك نسر والایه سی حکمده ایتمسه وجواباً مطلوب واقعت اسعانی آتی به
تعلیم ایلندر دینی یوزغته سله آتیه تجر کیریک احوال تنوسه ایتدی حقص برکتوب یاره مدت مدیده اکیوب مستقل بولدی تبیه
و یورونه زمانه تشکیلده آناور و ترکلورنه مرکب موجود اولد عساکر جزیره رنه اخراج اولدی طرفندنه بقه برصورت توپ اولدی
طرزیه بایه افکار طرفلینه ایلندر بوکونکی سنا لار غنیه سی ضایع بر روم ملکی معلومک رسی پروغلامه اسکی یونانه تاریخی
قومیه یقوبه اولدیغی کی اراة عکری طرفنده طقوز ماه مدله حبله حکم ایلدیه اولدی یونان سنج یاره سورنا تیر حاصل ایلدی یایور
سنا لارک آتیه تجر در هاتج مقیم روم بقیه یونانه و صریه رولدیغی معاوضه مؤید و روسای روطیه رنه مرکب بر جمعیت نامه
اولدیه بلغارستانه صلح نك تعلیمات آتیه سی علمین باطلیه بر کضر تقیم ایلدی صدره بولدیغی و یونانه سفیر دنی بولور
حرکت اربع جکی و صاحبک بلغارستانه مطالبه واقعی ایتا لیا سفیریه ترویج ایلدی ایرکونی اخبار ایلور و بوکونکی تابعی غنیه
رومانیا یوسته خانه اری مامور اریه سنج روسیه جاسوسی اولدیغی و بئدرک بعضه مکتوبی آجوب صورتی بکری کی روسیه سفارته
ویریلدی اولدیغی تبیه ایلدیغی و بونده هولدی روسیه سفیریه قیسی شکس بولدیغی و بلغارستانه سیوستا بولورده بعضه
ایراد ایرک مملکت تأسیه استقلال بولور کرک برنس فریاند و کرک کندی سات اربع جکلر نی و باغ عالی کندیغی روسیه
کوستورک ماکدونیا کی بلغارک تقرعات مذهبی بولور قول ایردر بلغارستانه ماکدونیا ایله بر شکی راجیه لرم بولدیغی
دایما دولت علیه ایله برابر اولوب محاکم عثمانیه نك مدافع سنج بولدیغی تنکر ایلمسه ایرکونه و بلغارستانه حکمته مراجعنا کی
حقص استا بولور کلا به خبرک صوفیه م قول عارده ممنونده تلقی اولدیغی لائر و یانه و صوفیه تلفر اقامه لر نسر ایتدر
کمانه جناب معه عروسکت و اجلال حضرت خلافتیه ایلدی مراد بورسوه آیه کجرته سید ایلدی

حاکم کلا

نومره ۱۴ مور ۱۶ مور ۱۸۹۰

EK: 6, BOA. YPRK, EŞA, 11/54, 28 Zilkade 1307. Romanya postane memurlarının bazılarının Rusya adına casusluk yaptıklarına dair.

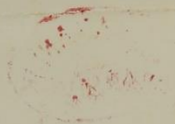
ه
قاصی شهید و کالنده ۴۸ مسالیح نایمیلی وار و اولاده تحریکات خصوصیه نیک صورتی

حدوده قریب اولاده بونه عثمانی کویلیکینه روس حکومتی طرفینه برر جاسوس کوندر لیدی دبوها سوره
ماه بماه معاسه دیریلرک حدود و کره جریانه بیده احوالک کانه سی روس حکومتی اضا ایدرک
نفسی ارض و مده رضی بر قاج جاسوس بولند بفسنه دغا حدوده کی ماموریه عسکره و مملکتک
وقت اعتنا ایلدی لریمی عرصه اولور

EK:7, BOA. Y. PRK. EŞA. 29/55, 5 Zilhicce 1315. Kars Şehbenderliğinden verilen casusluk haberi.

فارس باسده شهيد - لکندنه ۱۱ ماس ۱۳۱۶ تاريخي وارد اولده خبران خصوصه نك صورتده -

۹۹ ماس ۱۳۱۶ تاريخي تقديم ايلديكم عريفه خصوصه بى كازمه - روسيه نك سنده بعضه اسلواك
 جوت عسكرية اليريشلى خدمانده بونجه اوزره - روسيه نك طرفنده حدود خاقانى جوارنده كى
 عثمانى كولبرينه اعوام ايدلده بولدي قري . بى تفصيل عوصه و بيايه ايلسه اول بايه هكومت سنج
 لانه مظلومه تبارك اجراسى تعداد قلمسه ايدى سله نك دركار اولده اهميته بار نظر دقت
 كندازمه دور طوطيه روه كرك - روسيه نك سنده و كركه نك دولت عيبد رده اولده اولده اولده
 خدمان خائنه ده بولنا نك تحقيقي خصوصه اجرا ايلديكم تدقيقات نك نك اوزره حدود خاقانى
 اوزنده روسيه نك قاغزنامه شهرى جوارنده واقع « اوزنه قلمه » نام موقمك مقابلده بولنا
 « جرمالى » نام عثمانى كويده خدمت حكومته مستخدم و عهد اصل روسيه نك كونايى و ولايتى
 الهاليسنده بولنايه رسلمانك - روسيه نك مامورنده اخبارات تماميه ده بونجه اولدينى و كندوسى
 عادتاروس جاسوسى عيبد سز بر خائنه ايدى حقيقاً استخبارات قلمسه اولدينده موقمك موكافى
 تجسس ايدلك و نيمه ايديه هيك حال كوره هقده مثال عيبد مجازات سنده اجرا قلمس مضافه
 سلطنت سنده بولدينى دكار اولغه عومده كيفيه مجاسد قايديم

EK:8, BOA. Y. PRK. EŞA, 30/21, 15 Muharrem 1316. Kars Şehbenderliğinin civar köylerde Rus casuslarının dolaştığına dair haberi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Cantürk AYDIN
Doğum Yeri	Kars/ Arpaçay
Doğum Tarihi	30.08.1988

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
Fakülte	FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
Bölüm	TARİH

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (....) ÜDS (....) TOEFL (....) EILTS (....)
...	

İLETİŞİM

Adres	Kars/ Arpaçay/ Tepeköyü No: 18
E-mail	cantrkaydn@gmail.com